

CES

CENTRUM EKONOMICKÝCH STUDIÍ VŠEM

Proces konvergence v nových členských zemích EU

Anna Kadeřábková a kol.

Abstrakt:

Studie je zaměřena na proces konvergence v pěti středoevropských zemích, které se staly členy EU (EU-5) v květnu 2004. První část se zabývá otázkou ekonomického růstu a postupu reálné konvergence. Růst reálného HDP výrazně akceleroval v letech 2004–2006 ve většině zemí. Tato akcelerace je spojena se vstupem do EU a může být vysvětlena řadou faktorů, především vlivem přímých zahraničních investic. Na nabídkové straně se velmi významným stal příspěvek souhrnné produktivity faktorů a na poptávkové straně kromě domácí poptávky hrál pozitivní roli zahraniční obchod. Alternativní indikátory, a to hrubý národní důchod a reálný hrubý domácí důchod, byly použity pro hodnocení významu odlivu primárních důchodů a změn směnných relací ve sledovaných zemích. Druhá část se věnuje nominální konvergenci, tj. konvergence cen, mezd a dalších nominální veličin. Studie rovněž diskutuje potenciální nebezpečí týkající se nominální a reálné konvergence. Třetí část ukazuje některé strukturální aspekty udržitelné konvergence, která vyžaduje větší pozornost tvůrců hospodářské politiky. Udržení makroekonomické stability zemí střední Evropy v přiměřených mezích představuje závažný problém. Pozitivní tendence může být pozorována v případě bilance zahraničního obchodu. Bilance běžného účtu je méně příznivá z důvodu negativního salda bilance výnosů odrážející vyšší odliv prvotních důchodů v relaci k jejich přílivu. Veřejné finance byly shledány jako nejslabší článek v řetězci makroekonomických bilancí. Avšak ukazatele makroekonomické stability odhalují významné rozdíly mezi zeměmi. Následně je hodnocena pozice České republiky pomocí komplexní metody hodnocení znalostní ekonomiky navrženém Světovou bankou. Hodnocení zahrnuje klíčové ukazatele ekonomické výkonnosti a institucionální správy (jako umožňující faktory) a znalostní pilíře, tj. inovační výkonnost a kvalita lidských zdrojů a informační a telekomunikační infrastruktura. Závěrečná část je věnována strukturálním aspektům vývoje konkurenceschopnosti. Jeden pohled je odvětvový, kdy jsou zkoumány charakteristiky skupin odvětví podle technologické a znalostní náročnosti. Důraz je přitom kladen na sektor zpracovatelského průmyslu, jehož dynamika je silně svázána s vývojem zahraničního obchodu. Pozice jednotlivých odvětví je v syntetické podobě shrnuta v žebříčku tzv. souhrnného indikátoru konkurenceschopnosti. Jiným strukturálním aspektem konkurenceschopnosti je pohled na vývoj regionů. Analýza na regionální úrovni zahrnuje pohled na ekonomickou a inovační výkonnost jako na předpoklad a výsledek konkurenceschopnosti.

Klíčová slova: nominální konvergence, reálná konvergence, cenová úroveň, reálný měnový kurz, metodologie, měnová politika, Balassův-Samuelsonův efekt, znalostní ekonomika, strukturální aspekty, nové členské země EU

JEL Classification: E31, F15, F31, P22, O11

Autoři:

Doc. Ing. Anna Kadeřábková, PhD. (vedoucí autorského kolektivu)

Ing. Michal Beneš

Ing. Mojmír Hájek, CSc.

Ing. Jaroslav Kahoun

Ing. Marek Rojíček

Ing. Růžena Vintrová, DrSc.

Prof. Ing. Vojtěch Spěváček, DrSc.

Ing. Eva Zamrazilová, CSc.

Ing. Václav Žďárek

Řada studií Working Paper CES VŠEM je vydávána s podporou grantů GAČR 402/05/2210 a MŠMT výzkumná centra 1M0524.

Recenzenti:

Ing. Drahomíra Vašková, CSc., Ministerstvo financí ČR

Ing. František Cvengroš, CSc., Ministerstvo financí ČR

Ing. Jiří Palán, M.A., Ministerstvo financí ČR

© Centrum ekonomických studií VŠEM

ISSN: 1801-2728.

Úvod – výzvy pro udržitelnou růstovou výkonnost a konkurenceschopnost¹

Ve skupině středoevropských zemí, které se staly členy Evropské unie v roce 2004, došlo po hluboké transformační recesi na počátku 90. let ke značnému urychlení růstové dynamiky ve druhé polovině 90. let. Tento proces pokračoval i na počátku nového století. Výrazně pro-růstově působily systémové změny spojené s ekonomickou transformací (privatizace, liberalizace, vnější otevřenost) v kombinaci s razantními strukturálními změnami, díky nimž se zlepšila alokace zdrojů (statická efektivnost) i technologická úroveň produkce (dynamická efektivnost). Vnější otevřenost sehrála klíčovou roli při pronikání domácích výrobců na kvalitativně náročnější zahraniční trhy a začleňování do nadnárodních hodnotových řetězců (prostřednictvím přílivu přímých zahraničních investic). Přes některá dílčí zpomalení v jednotlivých zemích EU-5 se v průměru dlouhodobě vysoká růstová výkonnost v uplynulém období promítá do úspěšného přibližování jejich ekonomické úrovně k průměru (dnešní) EU-27. Tím současně dochází k nevyhnutnému vyčerpávání dosud převažujících zdrojů konkurenční výhody založené spíše na nižších nákladech a přejímání zahraničních technologií (a to jak ve vývozní výkonnosti, tak v přitažlivosti pro zahraniční investory). Nové členské země tak stojí před zásadní výzvou kvalitativního posunu zdrojů svojí konkurenceschopnosti, a to zejména rozvojem vlastních inovačních schopností.

Systémové změny, růst vnější otevřenosti, využívání technologického transferu a rozvoj vzdělávacích a výzkumných kapacit příznivě ovlivnily zejména tzv. absorpční kapacitu pro úspěšné technologické dohánění. Díky integraci do nadnárodních hodnotových (převážně produkčních) řetězců se v těchto zemích výrazně zvýšil podíl odvětví s tzv. vyšší technologickou náročností, ale jejich vlastní znalostní intenzita zatím zůstává nízká. Převažuje závislost na přebíraných technologiích (vnějších technologických znalostech), případně s dílčími úpravami pro lokální potřeby. Pouze v malé části podniků představují inovační aktivity (ať už vlastní nebo externí) strategický zdroj jejich konkurenceschopnosti. Problém představuje i silná odvětvová specializace na tradiční zpracovatelská odvětví se spíše omezeným technologickým potenciálem a se silnou citlivostí na klesající nákladovou konkurenceschopnost. Podrozvinutý zůstává segment odvětví s vysokou znalostní náročností (založených na špičkových technologiích a rozvoji vlastních inovačních kapacit) a tím i vysokou přidanou hodnotou, a to jak ve zpracovatelském průmyslu, tak ve službách (tzv. odvětví založená na vědě, resp. odvětví specializovaných dodavatelů).

Důvodem této podrozvinutosti je především nízká kvalitativní úroveň a dynamika rozvoje národního inovačního systému a tedy i jeho nízká produktivita – výsledkem jsou chybějící lidské a technologické zdroje špičkové úrovně (zaostávající infrastruktura), resp. nízká efektivnost jejich využití. Příčinou je špatně nastavený systém veřejné podpory (jak inovační výkonnosti v užším smyslu, tak inovačně přátelského institucionálního prostředí) v kombinaci s dosud nízkou úrovní inovační poptávky firemního sektoru a slabou propojeností klíčových subjektů inovačního systému. Vznik a rozvoj špičkových inovačních kapacit a inovačního prostředí není účinně podporován – ani systémově, ani specificky. Přes rostoucí prostředky věnované na vzdělávání a výzkum (jako nutné, nikoli však postačující podmínky zvyšující se inovační výkonnosti) se technologická úroveň produkce a inovační výkonnost ve středoevropských zemích zvyšují pou-

¹ Uzávěrka datových údajů při zpracování této analýzy byla k 1. červnu 2007, pokud v následujícím textu není uvedeno jinak. Revize publikovaná Českým statistickým úřadem na počátku června 2007 výrazně změnila řadu údajů o vývoji české ekonomiky v uplynulých letech.

Studie vznikla podle zadání odboru Finanční politiky MF ČR na základě výzkumu (Růstová výkonnost a kvalitativní konkurenceschopnost české ekonomiky) GACR 402/05/2210, v rámci projektu MŠMT Výzkumná centra 1M0524. Za veškeré chyby a opomenutí nesou odpovědnost autoři.

Studie byla obhájena během odborného semináře pořádaného Ministerstvem financí, který proběhl ve dnech 5. – 6. června 2007 ve Smilovicích.

ze velmi povolna – vynakládané podpůrné zdroje (včetně štedrých investičních pobídek) mají tedy pouze velmi slabý proinovační dopad. Zájem zahraničních investorů o rozvoj znalostně náročných aktivit se současně stále silněji přesouvá na nově se rozvíjející trhy jižní a východní Asie, které tak posilují svoji konkurenceschopnost i v segmentech technologicky náročnějších odvětví průmyslu i služeb (při zcela nedostižné nákladové výhodě).

Středně technologicky náročná tradiční zpracovatelská odvětví už pro výraznější posun konkurenceschopnosti středoevropských zemí EU nestačí. Dlouhodoběji udržitelná konkurenční výhoda vyžaduje rozvoj aktivit s vyšší přidanou hodnotou, tedy efektivní inovační systém s dynamickým jádrem znalostně špičkových technologií obalený shlukem znalostně náročných, úzce propojených odvětví (inovační klastry). V rozvoji takového systému hraje významnou úlohu i moderně pojatá inovační politika, která kombinuje horizontální podporu (úzce propojených výzkumných, vzdělávacích a inovačních aktivit a proinovačního prostředí) s opatřeními cílenými na excelenci se silnými přelévacími efekty. Od politiky takového typu je však zatím formulovaná koncepce a zejména praxe inovační podpory velmi vzdálena. Specificky v České republice přežívá tradiční pojetí klíčové role základního (akademického) výzkumu v národním inovačním systému se širokou podporou z větší části bez vazby na (objektivně měřitelnou) výkonnost. Zatímco ve vyspělých zemích se již od druhé poloviny 90. let rozvíjí inovační politika tzv. druhé generace zaměřená na systémový přístup propojující klíčové aktéry a aktivity inovačního systému, v českém prostředí takováto integrace dosud ani nezačala, dokonce chybí i kvalifikovaná diskuse o přechodu od dnes již zastaralé politiky podpory výzkumu k inovační politice.²

1. Ekonomická výkonnost a proces reálné konvergence

1.1 Vývoj růstové výkonnosti

Česká ekonomika prošla v letech 1997–1998 recesí, která nepříznivě ovlivnila celkový hospodářský vývoj ČR ve druhé polovině 90. let. ČR jako jediná ze všech zemí EU zaznamenala v letech 1997 a 1998 absolutní pokles HDP. Faktická stagnace české ekonomiky ve druhé polovině 90. let znamenala nejen zbrzdění procesu reálné konvergence, ale vzdálení od průměrné ekonomické úrovně zemí EU-25. To kontrastovalo s vývojem v ostatních středoevropských zemích. V letech 2000–2006 se ekonomický růst značně zrychlil (viz Tab. 1) v důsledku příznivého působení některých faktorů: silný příliv přímých zahraničních investic a rostoucí význam podniků pod zahraniční kontrolou s výrazně vyšší výkonností, rychlý růst domácích investic a exportu, privatizace a restrukturalizace bank (tím i konsolidace tohoto sektoru), snižující se úrokové míry a expanzivní fiskální politika.

Tabulka 1: Reálný růst HDP (roční tempa růstu v %)

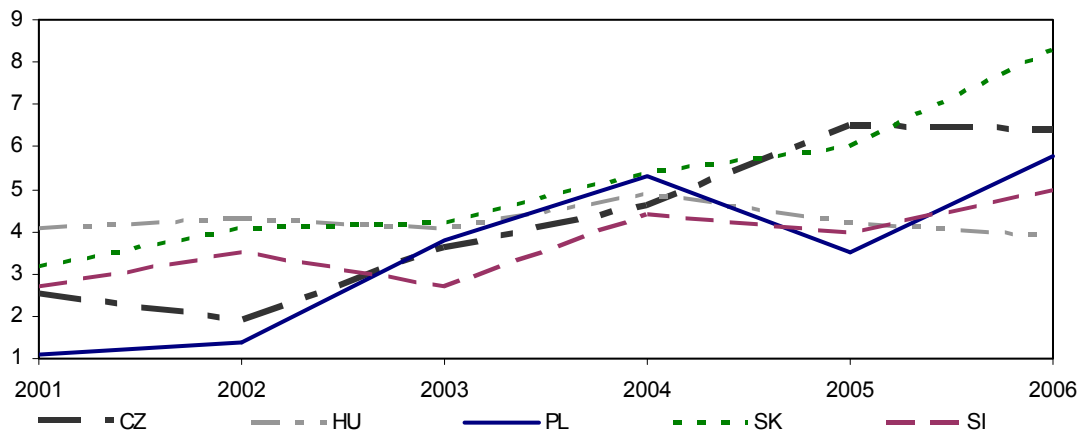
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2001–2003	2004–2006	Rozdíl v p.b.
ČR	2,5	1,9	3,6	4,2	6,1	6,1	2,7	5,5	2,8
Maďarsko	4,1	4,3	4,1	4,9	4,2	3,9	4,2	4,3	0,1
Polsko	1,1	1,4	3,8	5,3	3,5	5,8	2,1	4,9	2,8
Slovensko	3,2	4,1	4,2	5,4	6,0	8,3	3,8	6,6	2,8
Slovinsko	2,7	3,5	2,7	4,4	4,0	5,2	3,0	4,5	1,5
EU-15	1,9	1,1	1,1	2,3	1,5	2,8	1,4	2,2	0,8

Pramen: EUROSTAT (2007b), Structural Indicators, cit. 20. 6. 2007.

² Tuto absenci posiluje i přežívající rezortní přístup oddělující podporu výzkumných, vzdělávacích a inovačních aktivit (v tradičním byrokraticky založeném pojetí) a převaha zástupců tradičních průmyslových odvětví v nejrůznějších formách zájmových a profesních sdružení a skupin a poradních orgánů. Ojedinelá příležitost pro razantní mezinárodní i domácí prezentaci a diskusi tématu rozvoje znalostní společnosti a inovační politiky, včetně jejich specifík v nových členských zemích EU zatím bohužel nebyla kvalifikovaně uchopena ani při formulaci priorit předsednictví České republiky v Radě EU.

Intenzita působení růstových faktorů a tím i tempa růstu HDP se lišily, nicméně ke zrychlení růstové výkonnosti po vstupu do EU dochází ve všech střeoevropských zemích, s přechodnou výjimkou Polska (viz Obr. 1). Nejrychleji rostoucími zeměmi se v letech 2004–2006 staly Slovensko a Česká republika. Reálný růst HDP dosahující v období 2004–2006 více než 5 % ročně za celek zemí EU-5 se jeví impozantní zejména ve srovnání s pouhými 2,2 % ve starých členských zemích EU.

Obrázek 1: Roční tempa růstu HDP v zemích EU-5 v letech 2001–2006 (v %)



Pramen: EUROSTAT (2007b), cit. 20. 6. 2007. Údaje za ČR aktualizovány podle ČSÚ (2007), cit. 20. 6. 2007.

Na poptávkové straně byl růst tažen převážně domácí poptávkou (viz Tab. 2). V jejím rámci dlouhodobě převažoval vliv konečné spotřeby a v ní především soukromé spotřeby (výdaje domácností na soukromou spotřebu). Vliv veřejné spotřeby (výdaje vládních institucí na konečnou spotřebu) byl většinou nevýznamný. Ve vývoji investic se projevovaly značné meziroční výkyvy. V ČR se růst investic zrychlil v roce 2006, zatímco v Maďarsku ve stejném roce došlo k útlumu. Polsko po hlubokém propadu tvorby hrubého fixního kapitálu v letech 2001–2003 zrychlilo růst investic až na 16,7 % v roce 2006. Podobně Slovensko po silném snížení investic v letech 1999, 2000 a 2003 značně urychlilo jejich růst v roce 2005 (na 17,5 %).

Tabulka 2: Příspěvek domácí poptávky a zahraničního obchodu k růstu HDP (v p.b.)

		2003	2004	2005	2006
Česká republika	Domácí poptávka	4,3	2,9	2,1	5,6
	Zahraniční obchod	-0,6	1,4	4,0	0,5
Maďarsko	Domácí poptávka	6,3	4,4	1,4	0,6
	Zahraniční obchod	-2,1	0,5	2,8	3,4
Polsko	Domácí poptávka	2,7	6,0	2,5	6,0
	Zahraniční obchod	1,1	-0,8	1,1	-0,2
Slovensko	Domácí poptávka	-1,3	6,3	8,8	6,5
	Zahraniční obchod	5,5	-0,9	-2,8	1,7
Slovinsko	Domácí poptávka	4,8	5,2	1,9	5,6
	Zahraniční obchod	-2,0	-0,5	2,0	-0,3

Pramen: ECFIN (2007), s. 51, s. 81, s. 91, s. 97, s. 99.

Příspěvek zahraničního obchodu k růstu HDP byl ovlivněn řadou faktorů, především vývojem vývozu a dovozu zboží a služeb, ale i změnami cen (příspěvek se počítá ze stálých cen). Pozitivní vliv zahraničního obchodu byl většinou spojen s útlumem domácí poptávky, který snižoval dovozy. To byl případ České republiky v roce 2005, Maďarska v letech 2005 a 2006, Polska a Slovinska v roce 2005 a Slovenska roce 2003.

1.2 Klíčové faktory růstu HDP na straně nabídky

Pro dlouhodobou růstovou výkonnost mají rozhodující význam kvalitativní faktory, které zahrnují zejména vliv technického pokroku, efekt výzkumu a vývoje, příspěvek kvality lidských zdrojů, institucionální a organizační změny, vliv realokace faktorů mezi odvětvími, rostoucí výnosy z rozsahu, případně další vlivy. Metoda růstového účetnictví identifikuje vliv kvalitativních faktorů, tzv. **souhrnnou produktivitu faktorů**, jako reziduum po odečtení příspěvku změn práce a kapitálu. V období 2001–2006 vykázaly všechny země EU-5 vyšší tempo růstu reálného HDP než EU-15 a výrazně se rovněž lišila jeho struktura. V nových členských zemích byl rozhodující příspěvek SPF, který naopak v EU-15 zaostal za příspěvky zaměstnanosti a kapitálu (Tab. 3).

Tabulka 3: Faktory růstu reálného HDP v zemích EU-5 a v EU-15 (průměrná roční tempa růstu v %)

		2001– 2006	2001– 2003	2004– 2006			2001– 2006	2001– 2003	2004– 2006
CZ	HDP	4,0	2,6	5,4	SK	HDP	5,2	3,8	6,6
	<i>příspěvek</i>					<i>příspěvek</i>			
	ZAM	0,3	-0,1	0,7		ZAM	0,4	0,3	0,5
	KAP	0,7	0,7	0,7		KAP	1,6	1,4	1,8
	SPF	3,0	2,0	4,0		SPF	3,2	2,1	4,2
HU	HDP	4,2	4,2	4,3	SI	HDP	3,7	3,0	4,5
	<i>příspěvek</i>					<i>příspěvek</i>			
	ZAM	0,2	0,3	0,0		ZAM	0,4	0,4	0,5
	KAP	1,0	0,9	1,1		KAP	0,8	0,7	0,9
	SPF	3,1	3,0	3,3		SPF	2,5	1,9	3,1
PL	HDP	3,5	2,1	4,9	EU-15	HDP	1,8	1,4	2,2
	<i>příspěvek</i>					<i>příspěvek</i>			
	ZAM	0,0	-1,4	1,3		ZAM	0,6	0,6	0,6
	KAP	0,4	0,3	0,6		KAP	0,7	0,7	0,7
	SPF	3,1	3,2	3,0		SPF	0,5	0,1	0,8

Poznámka: Zásoby kapitálu byly s výjimkou ČR vypočteny „metodou nepřetržité inventarizace“. Pramen: ECFIN (2007), ČSÚ (2007), vlastní výpočty.

Rychlejší růst SPF v období 2001–2006 v ČR³ než v EU-15 ukazuje na konvergenci k průměru zemí EU-15. Propočty relativní úrovně SPF v ČR (srov. Hájek 2006) ukazují na její soustavný růst vůči EU-15 po roce 1998 a akceleraci po roce 2002. Relativní úroveň SPF se mezi roky 2000 a 2006 zvýšila přibližně o 9 procentních bodů a dosáhla 68 % úrovně EU-15 (viz Obr. 2). To odpovídá údajům o dílčích produktivitách faktorů.⁴ Produktivita práce v ČR dosahovala v roce 2006 65 % úrovně EU-15.⁵ Kapitálový koeficient pro ČR byl roven 3,9 a pro EU-15 byl 2,9.⁶ Převrácená hodnota kapitálového koeficientu představuje produktivitu kapitálu. Relativní produktivita kapitálu ČR k EU-15 tak dosahovala $2,9 / 3,9 = 0,74$, tj. 74 %. Protože relativní produktivita práce a kapitálu se váží vahami (důchodovými podíly faktorů) jejichž součet je roven jedné, musí se relativní úroveň souhrnné produktivity faktorů nacházet mezi 65 % a 74 %. To je splněno, protože dosahuje relativní úrovně 68 %.⁷

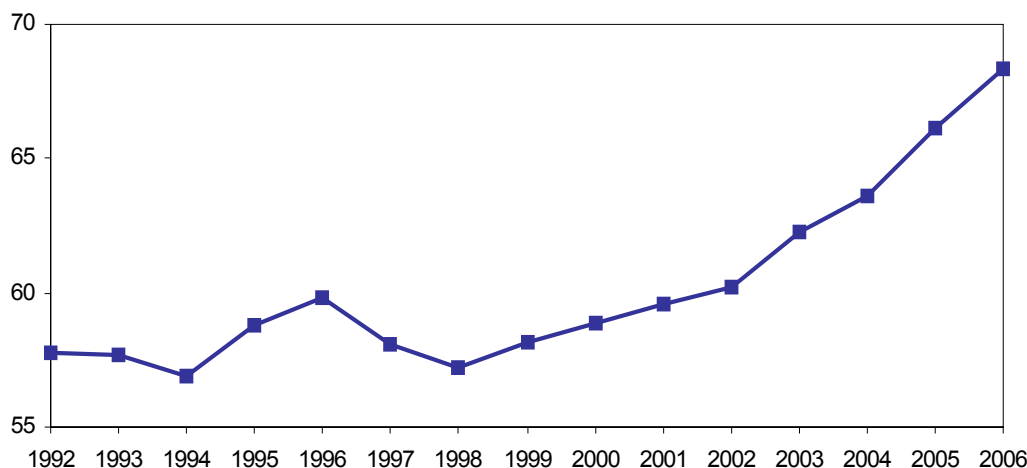
³ Strukturálně pak k růstu národohospodářské SPF přispěl rozhodujícím způsobem zpracovatelský průmysl (SPF se ve zpracovatelském průmyslu ČR zvyšovala v období 2001–2006 o 4,9 % průměrně ročně).

⁴ Údaje jsou zaokrouhlovány.

⁵ HDP (v PPS) na obyvatele dosahovala ČR v tomto roce 72 % úrovně EU-15. Zde ale pracujeme s produktivitou práce. Srov. EUROSTAT: Structural Indicators, 19.6.2007.

⁶ Zásoba fixního kapitálu (ve stálých cenách roku 2000) byla pro roky 2005–2006 extrapolována na základě údajů ČSÚ. Srov. ČSÚ: Národní účty. Časové řady ukazatelů nefinančních aktiv (aktualizace k 30.6.2006), ČSÚ, 2007. Pro EU-15 srov. ECFIN: Statistical Annex of European Economy, Spring 2007.

⁷ Přitom je blíže k relativní úrovni produktivity práce, protože její důchodová váha je větší než důchodová váha kapitálu.

Obrázek 2: Relativní úroveň souhrnné produktivity faktorů v ČR k EU-15 (EU-15=100)

Pramen: ČSÚ (2007a, b), ECFIN (2007), vlastní výpočty

Z hlediska jednofaktorového přístupu je tempo růstu reálného HDP rovno tempu růstu zaměstnanosti a tempu růstu produktivity práce.⁸ Ve všech zemích EU-5 rostla v období 2001–2006 produktivita práce v průměru rychleji než v EU-15, nejrychleji na Slovensku a v Maďarsku. V České republice, Polsku a Slovinsku rostla přibližně stejným tempem. Ve všech zemích EU-5 měl na růst reálného HDP větší vliv růst produktivity práce, než růst zaměstnanosti (Tab. 4).

Tabulka 4: Růst reálného HDP, zaměstnanosti a produktivity práce v zemích EU-5 a v EU-15 (průměrná roční tempa růstu v %)

		2001–2006	2001–2003	2004–2006			2001–2006	2001–2003	2004–2006
CZ	HDP	4,0	2,6	5,4	SK	HDP	5,2	3,8	6,6
	ZAM	0,5	–0,1	1,1		ZAM	0,9	0,6	1,1
	PP	3,5	2,7	4,3		PP	4,3	3,2	5,5
HU	HDP	4,2	4,2	4,3	SI	HDP	3,7	3,0	4,5
	ZAM	0,3	0,5	0,0		ZAM	0,6	0,5	0,7
	PP	3,9	3,7	4,3		PP	3,1	2,5	3,8
PL	HDP	3,5	2,1	4,9	EU-15	HDP	1,8	1,4	2,2
	ZAM	0,1	–2,1	2,3		ZAM	0,9	0,8	1,0
	PP	3,4	4,2	2,6		PP	0,9	0,6	1,2

Pramen: ECFIN (2007), vlastní výpočty.

Sledované země vykazují odlišné úrovně produktivity práce (HDP na pracovníka) a ekonomické úrovně (HDP na obyvatele). Rozdíl odráží míru využití lidských zdrojů (viz Tab. 5). Míra zaměstnanosti je v rámci zemí EU-5 nejvyšší ve Slovinsku a v České republice. Faktor využití pracovních zdrojů zde v relaci k ostatním zemím výrazně zvyšuje ekonomickou úroveň (HDP na obyvatele) nad relativní úroveň produktivity práce. Přitom v ČR docházelo až do roku 2004 k poklesu míry zaměstnanosti, která proti roku 1998 poklesla o více než 3 p.b. (v roce 2004 činila jen 64,2 %). Od roku 2005 díky probíhající konjunktúře míra zaměstnanosti opět mírně stoupá. V Maďarsku, na Slovensku a v Polsku představuje zvyšování míry zaměstnanosti výrazný potenciál konvergence ekonomické úrovně. Přitom na Slovensku a v Polsku jde především o snižování nezaměstnanosti, zatímco v Maďarsku o zvýšení míry ekonomické aktivity.

⁸ Produktivita práce je vyjádřena jako reálný HDP na zaměstnanou osobu.

Tabulka 5: Ekonomická úroveň, produktivita práce, míra zaměstnanosti a struktura zaměstnanosti podle sektorů v roce 2005

	HDP v PPS (EU-25 = 100)		Míra zaměstnanosti a nezaměstnanosti v % ¹⁾		Podíly sektorů na celkové zaměstnanosti v % ²⁾		
	Na obyvatele	Na pracovníka	Zaměstnanost	Nezaměstnan.	Zem., lesn., ryb.	Prům. a staveb.	Služby
CZ	73,6	66,0	64,8	7,9	4,0	39,4	56,6
HU	62,5	71,3	56,9	7,2	5,0	32,4	62,6
PL	49,7	59,0	52,8	17,7	16,6	27,8	55,6
SK	57,1	64,8	57,7	16,3	4,7	38,8	56,5
SI	81,9	78,5	66,0	6,5	10,0	35,4	54,6

Pozn.: ¹⁾ Míra zaměstnanosti jako podíl zaměstnaných v % k celkovému počtu obyvatelstva ve věku 15 až 64 let, míra nezaměstnanosti jako počet nezaměstnaných podle LFS v % k počtu pracovních sil ve věku 15 až 64 let. ²⁾ Údaje zpracoval WIIW z různých databází: ČR a Slovensko podle LFS, osoby 15 let a více (v ČR včetně rodičovských a dodatečných rodičovských dovolených, převáženo podle censu 2001, v SR bez rodičovských dovolených), Maďarsko podle LFS, osoby 15 až 74 let, bez rodičovských dovolených, převáženo podle censu 2001, Polsko podle metodiky censu zemědělství a domácností z roku 2002, Slovinsko podle SNA 95, zemědělství podle LFS. Pramen: EUROSTAT (2007b), cit. 19. 4. 2007; WIIW (2006), s. 138–149.

1.3 Alternativní ukazatele ekonomické výkonnosti

Při hodnocení růstové výkonnosti v nových členských zemích nabývá na významu rozšíření tradičního ukazatele HDP o **alternativní hlediska**. Důvodem jsou zejména důsledky značné vnější otevřenosti těchto zemí. Jejich národní důchod je výrazně snižován odlivem prvotních důchodů, směnné relace v zahraničním obchodě ovlivňují reálný důchod těchto zemí. Důležité je zkoumat i vývoj na poptávkové straně a způsob užití HDP. Úplnější a objektivnější obraz o vývoji ekonomiky je možný na základě alternativních ukazatelů, které obsahuje systém národních účtů.

Hrubý národní důchod (HND) zohledňuje procesy prvotního rozdělení mezi národní ekonomikou a světem a představuje úhrn prvotních důchodů rezidentských institucionálních jednotek. V minulosti toky prvotních důchodů mezi zeměmi nebyly tak významné, avšak s liberalizací kapitálových toků příliv a odliv prvotních důchodů vůči zahraničí nabývá na významu a dochází k tomu, že důchody jsou užívány jinde, než kde jsou vytvářeny. Zatímco ve starých členských zemích EU jako celku je HND prakticky totožný s HDP, v případě středoevropských zemí má rozdíl mezi HND a HDP narůstající tendenci (viz Tab. 6). Ztráta prvotních důchodů z této skupiny zemí byla největší v Maďarsku, následovaném Českou republikou. Na Slovensku v roce 2004 dokonce převažoval příliv prvotních důchodů nad jejich odlivem. Méně významná byla ztráta důchodu v procesu prvotního rozdělení na Slovinsku. Ztráta důchodu v procesu prvotního rozdělení má reálné dopady na ekonomiku a dochází k tomu, že HND roste pomaleji než HDP, což se zpravidla negativně projeví v růstu konečné spotřeby a investic.⁹

Tabulka 6: Hrubý národní důchod v % hrubého domácího produktu

	2004	2005	2006	Rozdíl mezi HND a HDP ¹⁾
EU-15	100,2	100,1	100,3	0,2
ČR	94,3	95,6	94,3	-5,3
Maďarsko	94,1	94,2	92,9	-6,3
Polsko	95,9	96,6	95,9	-3,9
Slovensko	100,4	97,4	97,0	-1,7
Slovinsko	98,8	99,1	98,8	-1,1

Poznámka: ¹⁾ v % HDP (roční průměr v letech 2004–2006). Pramen: EUROSTAT (2007), National Accounts.

⁹ Vzhledem k tomu, že se do odlivu prvotních důchodů zahrnují i reinvestované zisky, nemusí být vliv odlivu důchodů do zahraničí na investice tak silný.

V odlivu důchodů jsou v posledních letech rozhodující platby spojené s předchozím přílivem **přímých zahraničních investic** (reinvestice zisku, platby dividend z PZI a úroky z PZI). Na jejich vývoj působí i různé fáze přílivu přímých zahraničních investic. V první fázi převažuje příliv zahraničních investic, ve druhé fázi se stává významný objem reinvestovaného zisku a ve třetí fázi převažuje repatriovaný zisk. Rozdíly mezi zeměmi jsou značné. Maďarsko zaznamenalo značný příliv investic již v první polovině 90. let, ČR a Slovensko až ke konci 90. let a na počátku nového století, na Slovinsku byl příliv zanedbatelný v důsledku větší regulace kapitálových toků se zahraničím. Jinou formou toku prvotních důchodů mezi zeměmi jsou mzdy. V některých zemích zaměstnanost zahraničních pracovníků hraje důležitou úlohu, zatímco v jiných dochází k migraci pracovníků do zahraničí. S tím je spojen i pohyb mezd. Tak např. v ČR převažuje odliv mezd, zatímco na Slovensku jejich příliv.

Reálné změny HND počítané ve stálých cenách⁵ ukazují rozdílnou dynamiku ve srovnání s tradičním ukazatelem HDP (viz Tab. 7). Reálný růst důchodů v procesu prvotního rozdělení, ať již v podobě náhrad zaměstnanců či provozního zisku, se nakonec promítá i do spotřeby a investic. Růst HND je často charakterizován silnými meziročními výkyvy v důsledku značných změn v tocích prvotních důchodů mezi zeměmi. Pro obtížnost získání úplných a spolehlivých údajů o tocích důchodů mezi zeměmi, mohou být údaje o reálném růstu HND méně spolehlivé než údaje o růstu HDP. V případě ČR v letech 2001 – 2006 představovala ztráta růstové dynamiky měřená reálným růstem HND proti HDP průměrně ročně zhruba 0,5 p.b. Stejnou ztrátu dynamiky HND proti HDP zaznamenalo v letech 2003–2006 Maďarsko. V Polsku byl rozdíl mezi růstem HDP a HND poměrně malý s výjimkou roku 2004. Na Slovinsku v důsledku relativně nízkého odlivu prvotních důchodů byl rozdíl mezi růstem HDP a HND zanedbatelný. Na Slovensku rostl HND podstatně pomaleji než HDP v posledních dvou letech. V roce 2005 dosáhla ztráta růstové dynamiky HND proti HDP více než 3 p.b.

Tabulka 7: Reálný růst HDP a HND (v %, stálé ceny předchozího roku)

		2003	2004	2005	2006	2003–2006
ČR	HDP	3,6	4,2	6,1	6,1	5,0
	HND	3,9	2,7	7,5	5,6	4,9
Maďarsko	HDP	4,1	4,9	4,2	3,9	4,3
	HND	4,6	3,9	4,4	2,4	3,8
Polsko	HDP	3,8	5,3	3,5	6,1	4,7
	HND	3,0	2,6	4,3	5,8	3,9
Slovensko	HDP	4,2	5,4	6,0	8,3	6,0
	HND	3,6	6,7	2,9	7,7	5,2
Slovinsko	HDP	2,7	4,4	4,0	5,2	4,1
	HND	2,4	4,0	4,3	4,9	3,9

Pramen: ECFIN (2007), s. 51, s. 81, s. 91, s. 97, s. 99.

Ukazatele reálného důchodu mají poměrně krátkou historii a souvisí s rostoucí integrací světové ekonomiky, volným pohybem kapitálu a pracovních sil i s rostoucím významem zahraničního obchodu. Blahobyt země nezáleží totiž pouze na produkční výkonnosti země měřené ukazatelem HDP, ale i na tom, jak jsou výrobky a služby směňovány prostřednictvím zahraničního obchodu a jak je vytvořený důchod rozdělován mezi národní ekonomikou a světem. Platí to zejména pro malé, značně otevřené ekonomiky, jako jsou nové členské země EU ze střední Evropy.

Hrubý domácí produkt, podle jehož vývoje se obvykle posuzuje postup reálné konvergence, zachycuje *objem* vytvořeného produktu ve stálých cenách. Vylučuje tedy nejen změny

¹⁰ Saldo prvotních důchodů se světem bylo převedeno do stálých cen pomocí deflátoru HDP. Údaje byly převzaty z ECFIN (2007).

„domácích“ cen, ale i cen, za které se dovážejí a vyvážejí zboží a služby. Zlepšení **směnných relací** se neprojeví v reálném růstu HDP, což je dáno tím, že v systému národních účtů jsou změny směnných relací chápány jako cenový jev (jako změny deflátorů vývozu a dovozu, které ovlivňují výpočet deflátoru HDP). Ve skutečnosti mají reálný efekt, který se v případě zlepšení směnných relací projeví jako reálný růst důchodů, který umožňuje zvýšit domácí užití a tedy i blahobyt země (tento efekt je kvantifikován v růstu reálného hrubého domácího důchodu). Právě toto dilema cenového a reálného efektu vede často k nedorozuměním a ke kritice ukazatele HDP, který nebere v úvahu přínosy či ztráty vyplývající ze změn směnných relací (viz Spěváček 2005). Změny cen v zahraničním obchodě (směnné relace jako poměr cen vývozu a dovozu) však v malých otevřených ekonomikách výrazně ovlivňují reálný hrubý domácí důchod v dané zemi a rychlost její konvergence k vyspělým ekonomikám.

Dlouhodobě příznivý vývoj směnných relací je charakteristickým rysem české ekonomiky. V roce 2006 se ve srovnání s rokem 1995 zvýšily o 10 %, což byl nejpříznivější vývoj v rámci zemí EU-25 s výjimkou Litvy. To mimo jiné umožnilo rychlejší růst reálného důchodu než HDP v ročním průměru o 0,6 p.b. Naopak v Polsku, na Slovensku a v Maďarsku byl vývoj směnných relací výrazně nepříznivý, neboť za uvedenou dekádu poklesly o 6 %, resp. o 3,6 a 3,4 %. Ve Slovinsku víceméně stagnovaly.

Při zhoršování směnných relací může HDP rychle růst, avšak spotřeba a investice přitom stagnují, neboť část produktu se nenávratně ztrácí v zahraničním obchodě. Výstižnějším ukazatelem reálné konvergence je proto reálný důchod, který změny směnných relací bere v úvahu. Rozdílný vývoj hrubého reálného domácího důchodu (RHDD) a HDP v propočtu na obyvatele v období 2001–2005 ukazuje tabulka 8.

Tabulka 8: Tempa růstu HDP a RHDD na obyvatele v letech 2001–2005 (roční průměry v %)

	HDP %	RHDD %	Rozdíl p.b.
Česká republika	3,9	4,5	0,6
Maďarsko	4,6	4,7	0,1
Polsko	3,1	3,3	0,2
Slovensko	4,6	4,4	-0,2
Slovinsko	3,3	3,5	0,2
EU-27	1,4	1,5	0,1

Pramen: Vlastní propočty RHDD podle rovnice ESA95, podklady EUROSTAT (2007a, b), cit. 28. 6. 2007 a ECFIN, Economic Forecast, Spring (2007), s. 80–83. ČR podle ČSÚ, roční národní účty, cit. 28. 6. 2007.

Vliv změn směnných relací byl ve skupině střeoevropských zemí značně rozdílný. Zatímco na Slovensku byl vliv změn směnných relací dokonce negativní (růst RHDD byl v letech 2001–2005 pomalejší než růst HDP) a v případě Maďarska, Polska a Slovinska mírně pozitivní (rozdíl mezi růstem HDP a RHDD byl velmi malý a činil 0,1–0,2 p.b. HDP), v české ekonomice byl tento vliv významný. Celkově převažovaly přínosy ze změn směnných relací (v letech 2001–2005 činily průměrně ročně 0,6 p.b. HDP) a pouze v letech 2005 a 2006 docházelo ke ztrátám (viz Tab. 9). To odlišovalo vývoj české ekonomiky od ostatních zemí střední Evropy.

Tabulka 9: Růst RHDD a HDP v České republice (v %, stálé ceny předchozího roku)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2001–2006
RHDD	4,1	4,1	3,9	4,8	5,1	5,8	4,6
HDP	2,5	1,9	3,6	4,6	6,5	6,4	4,2
Rozdíl v p.b.	1,6	2,2	0,3	0,2	-1,4	-0,6	0,4

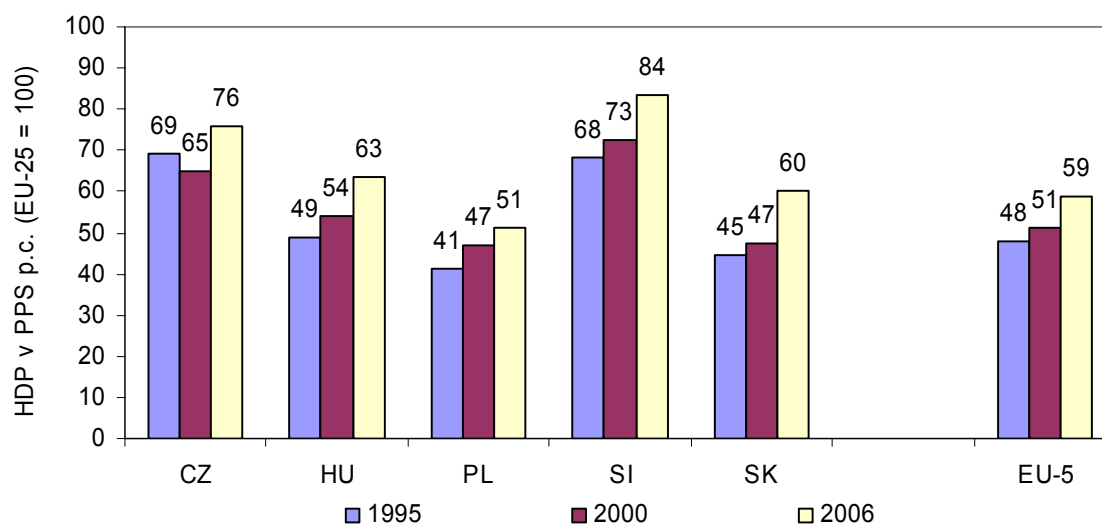
Pramen: ČSÚ – roční a čtvrtletní národní účty (červen 2007), vlastní výpočet.

1.4 Zužování mezery v ekonomické úrovni

V zemích EU-5 probíhá poměrně **rychlá reálná konvergence**, která akcelerovala těsně před a po vstupu do EU. V roce 1995 činil HDP na obyvatele v paritě kupního standardu (PPS) v zemích EU-5 v relaci k EU-25 v průměru 50 % a v roce 2006 se zvýšil na 60 % (viz Obr. 3). Nejblíže k průměrné ekonomické úrovni EU jsou Slovinsko a Česká republika, které se v žebříčku zemí EU-25 zařazují na konec střední třetiny. Slovenská ekonomika v posledních letech rychle dohání úroveň ekonomiky maďarské, obě tyto středoevropské země však nedávno předhony Estonskem. Nejslabší úroveň má Polsko, které se nachází v pořadí jako poslední. V nově rozšířené EU-27 se za Polsko zařazuje ještě Bulharsko a Rumunsko.

Nové členské země patří vesměs do kategorie dohánějících ekonomik. Na rychlost postupu jejich reálné konvergence k vyspělým zemím EU (původní EU-15) má proto významný vliv jejich nízká výchozí ekonomická úroveň. V rámci zemí EU-25 probíhala reálná konvergence nejrychleji v pobaltských zemích, jejichž ekonomická úroveň se v roce 1995 pohybovala jen kolem 30 % průměru EU-25. Česká ekonomika měla ve druhé polovině 90. let v důsledku recese tempa ekonomického růstu spíše nižší a po vzestupu v současné dekádě naopak výrazně vyšší, než by odpovídalo podmínkám středně ekonomicky vyspělé země v evropském měřítku.

Obrázek 3: HDP na obyvatele v PPS v zemích EU-5 v letech 1995–2006¹⁾



Pozn.: ¹⁾ Za EU-5 vážené průměry. Rok 2006 předběžně. Pramen: EUROSTAT (2007a), cit. 30. 5. 2007.

1.5 Závěry k první části

- **Ekonomický růst** zemí EU-5 po vstupu do EU výrazně akceleroval a reálná konvergence se urychlila. Zrychlení reálného růstu HDP v letech 2004–2006 proti období 2001–2003 činilo zhruba 3 p.b. v případě České republiky, Polska a Slovenska. Proces dohánění byl založen **na předstihu v tempech růstu produktivity práce** i souhrnné produktivity faktorů. Tempa růstu SPF se v období akcelerace v letech 2004–2006 pohybovala v jednotlivých zemích EU-5 od 3,0 % do 4,2 % (v ČR 4,0 %), zatímco v EU-15 to bylo pouze 0,8 %.
- **Alternativní ukazatele ekonomické výkonnosti**, které berou v úvahu odliv prvotních důchodů do zahraničí (hrubý národní důchod) a změny směnných relací v zahraničním obchodě (reálný hrubý domácí důchod) poskytují poněkud odlišný obraz o ekonomickém vývoji. Relativně značný odliv prvotních důchodů především ve formě repatriova-

ných a reinvestovaných zisků k zahraničním vlastníkům vede k pomalejšímu růstu hrubého národního důchodu (HND) než HDP, což je nejvíce patrné v Maďarsku a v ČR, kde je HND nižší než HDP již o 6,3, resp. o 5,3 %. Na Slovensku, kam připlývaly PZI později, tento proces teprve začíná. Zlepšování docilovaných cen ve vývozu v relaci k dovozním cenám se projevilo příznivě v ČR, kde ukazatel reálného hrubého domácího důchodu v letech 1996–2005 předstihoval růst HDP o 0,6 p.b.

- **Proces reálné konvergence** se urychlil a země EU-5 výrazně zvýšily svou ekonomickou úroveň v relaci k EU-25 (z 50 % v roce 1995 na 60 % v roce 2006). Slovinsko a ČR se nacházejí v žebříčku ekonomické úrovně ke konci střední třetiny zemí EU (s HDP na obyvatele ve výši 84, resp. 76 %), ostatní postkomunistické členské země jsou ve třetině poslední. Na rychlost postupu reálné konvergence v jednotlivých zemích má významný vliv jejich výchozí ekonomická úroveň. Nejrychleji se přibližovaly k EU země s nízkou výchozí úrovní důchodu na obyvatele (pobaltské země). Lze předpokládat, že s růstem ekonomické úrovně bude proces reálné konvergence zpomalovat (ekonomická úroveň ČR se v posledních 6 letech přibližovala k EU-25 o 2 p.b. v ročním průměru). Současně bude docházet ke konvergenci cenové a mzdové.
- **Míra ekonomické aktivity a míra zaměstnanosti** jsou dosud nízké v Polsku, v Maďarsku a na Slovensku, kde jejich možné zvýšení představuje významný další zdroj ekonomického růstu (na Slovensku a v Polsku jde především o snížení míry nezaměstnanosti, v Maďarsku o zvýšení míry ekonomické aktivity). V ČR a ve Slovinsku se tyto hodnoty nacházejí víceméně na průměrné úrovni EU. I zde je však jejich další růst při zvýšení pružnosti pracovního trhu možný a žádoucí, neboť využití pracovních zdrojů v EU nedosahuje průměrné úrovně zemí OECD.
- Ve všech zemích EU-5 zůstává významným zdrojem zvýšení ekonomického výkonu **přesun zaměstnanosti do sektoru služeb**, který dosud zaujímá pouze 55 až 63 % celkové zaměstnanosti (v ČR 57 %), zatímco v některých vyspělých zemích EU se blíží až k 70 %.

2. Nominální konvergence a cenová konkurenceschopnost

2.1 Konvergence cenových úrovní

Cenová konvergence v ekonomice je často chápána jako proces přibližování celkové cenové úrovně vzhledem k jisté zemi (skupině zemí), což je však velmi hrubým pohledem na tento problém.¹¹ Při analýze cenové konvergence je zapotřebí kombinovat pohled makroekonomický, tj. konvergenci celkových cenových hladin a zabývat se otázkou jejich determinant, s pohledem mikroekonomickým, tj. strukturálními aspekty cenové konvergence (konvergencí relativních cen).

V literatuře je často diskutována otázka velmi **nízké cenové hladiny v české ekonomice**, která je jejím dlouhodobým charakteristickým rysem a mohla by představovat problém v situaci přijetí společné měny. Mezi jednotlivými autory nepanuje shoda, je však možné vyjmenovat některé z faktorů, které měly výrazný vliv na cenovou úroveň české ekonomiky (např. viz Skořepa 2001; obecněji tento problém pro transformující se ekonomiky rozebírá např. Égert 2006):¹²

¹¹ Cenová konvergence je součástí nominální konvergence, tj. konvergence všech nominálních veličin v ekonomice. Pro přehled různých definicí používaných v této souvislosti např. viz Žďárek (2006).

¹² V této souvislosti uvedme, že druhá nástupnická země bývalé federace, kde výchozí situace byla podobná – Slovenská republika – čelila podobné, avšak nikoliv tak výrazné dimenzi problému. Jedním z možných vysvětlení může být nižší ekonomická úroveň a specifický vývoj ekonomiky po roce 1993.

- trojí devalvace koruny na počátku transformačního procesu;
- cenové relace a jejich zkrácení pocházející z minulého režimu;
- vliv nepřímých daní;
- rychlost a náklady arbitráže;
- podíl sektoru produkujícího neobchodovatelné statky a služby;
- nedokonalá konkurence;
- mimoekonomické faktory;
- statistický klam.

Box 1: Mezinárodní srovnávání

Mezinárodní srovnávací program (International Comparison Programme, ICP) vznikl v 50. letech v reakci na potřeby srovnatelných ukazatelů v rámci zemí seskupených v OECD.¹³ Stávající podoba ICP pochází z konce 60. let (1967), kdy byla vytvořena metodika pod gescí OSN (a za podpory Světové banky). Vzhledem k účasti řady zemí celého světa (vyspělé i rozvojové země) se z ICP později vydělil Evropský srovnávací program (European Comparison Programme, ECP). Podrobněji k historii mezinárodních projektů viz Kravis, Heston, Summers (1982).

Na jeho základě vznikla pravidelná šetření organizace OECD a EUROSTATu (ECP), prvé se uskutečnilo v roce 1980 a zahrnovalo 18 zemí. Následující kola byla v pětiletém intervalu (1985 a 22 zemí, 1990 a 24 zemí). Od roku 1993 jsou šetření uskutečňována v tříleté periodě: rok 1993 a 24 zemí, rok 1996 a 32 zemí (28 zemí OECD bez Jižní Koreje a další 4 přidružené státy, mj. Slovenská republika a Slovinsko),¹⁴ rok 1999 a 43 zemí (30 členů OECD, 8 kandidátských států a 5 ostatních zemí) a konečně šetření za rok 2002 zahrnovalo 42 zemí, obdobná struktura zemí byla i v případě posledního šetření za rok 2005.

Metodologickým základem, který umožnil mezinárodní srovnávání, je jednotná metodologie pro konstrukci sledovaných agregátů v systému národních účtů (SNA 1968), v případě ICP jde o definici ukazatele důchodu (HDP), dalším je volba cen, které jsou sledovány. Z důvodu změny v metodologii nejsou výsledky za jednotlivá šetření ICP v 90. letech vzájemně zcela srovnatelné (mimo posledních dvou za léta 1999 a 2002), neboť např. v ICP za rok 1996 byly provedeny metodické změny v případě sledování kapitálu (hrubá tvorba fixního kapitálu) ve srovnání s předchozími šetřeními (viz Spěváček 2003), od šetření za rok 1999 je základem metodologie nový systém národních účtů SNA 1993 a nikoliv do té doby používaný SNA 1968 atd.

Parita kupní síly (purchasing power parity – PPP) je umělá měnová jednotka, která slouží jako konvertor převádějící národní ceny a běžný směnný kurz do mezinárodně srovnatelné hodnoty. PPP je kurzový konverzní poměr, který vyrovnává cenovou úroveň dané země s cenovou úrovní země (seskupení zemí) zvolené za srovnávací (benchmark country). Srovnatelné ceny a PPP, který pochází ze srovnání, mohou být na úrovni individuálních produktů nebo po provedení příslušných agregací na úrovni skupin zboží, širšího spotřebního agregátu nebo celého HDP. EUROSTAT používá obdobně definovaný konverzní poměr PPS (Purchasing Power Standard), který je tvořen na základě průměru cen zemí v Evropské unii.

Srovnatelná cenová úroveň (comparative price level – CPL)¹⁵ je určena jako podíl běžného (spotového) směnného kurzu a kurzu daného PPP. Ukazatel CPL je zpravidla uváděn v procentech v relaci k srovnávací zemi (průměru zemí, integračnímu celku), tj. např. česká cenová úroveň vzhledem k USA nebo průměru EU-15, OECD-30. EUROSTAT používá ukazatel index cenové úrovně (price level index – PLI).

¹³ Šlo o srovnávání mezi USA, Velkou Británií, Francií, Německem a Itálií ještě v rámci seskupení OEEC. Jak uvádí Nachtigal a Tomšík (2002), obdobné projekty byly uskutečňovány např. i v Jižní Americe v 60. letech minulého století. Toto, předchozí a následná šetření byla založena na tzv. *star system* principu, tj. jedna země byla vzata jako centrální a ostatní porovnávány vůči ní. Výhodou byla sice jednoduchost a interpretovatelnost, na druhé straně problémem byla volba této referenční země.

¹⁴ I když se v roce 1990 a 1993 ČR a SR staly součástí šetření ve skupině koordinované Rakouskem (bilaterální šetření a z nich byly odvozeny relace vůči ostatním zemím), není možné považovat tato šetření za zcela standardní jak vzhledem k jejich charakteru, tak situaci ekonomiky v tomto období. Standardní součástí šetření se stala ČR až v roce 1996. Do roku 1993 byly odlišovány bilaterální a multilaterální šetření podle způsobu uskutečňování komparací mezi zúčastněnými zeměmi.

¹⁵ Existuje řada variant překladu tohoto termínu: srovnatelná cenová hladina, úroveň; komparativní cenová hladina (MF ČR), úroveň; relativní cenová hladina. Nejpřesnější je však námi uváděný překlad.

V současnosti mohou být velmi důležité poslední tři uvedené faktory. Jedno z vysvětlení vychází z úvahy o významu neobchodovatelných statků v ekonomice. Nízká cenová úroveň v ekonomice je ale zejména dána vlivem obchodovatelných a neobchodovatelných statků a jejich vahou ekonomice. K problematice arbitráže a otázce obchodovatelnosti, tj. možnosti prosazení zákona jediné ceny pro daný statek (např. viz Žďárek 2007). Specifická je otázka statistického klamu; pokud není k dispozici daný reprezentant ve srovnávaných ekonomikách, dochází k expertním úpravám kvality v případě náhradního reprezentanta.¹⁶ Je otázkou, jak kvalitní je tento odhad, ale i přes tuto skutečnost jde o hypotetickou cenu, která se může lišit oproti skutečné, na trhu dosažitelné. Tak vzniká podcenění cenové hladiny v ekonomice.

Jak jsme viděli v předchozí části, existuje poměrně těsná závislost na makroekonomické úrovni mezi ekonomickou a relativní cenovou úrovní (comparative price level – CPL) pro HDP v dané zemi. Souběžně s reálnou konvergencí probíhá konvergence nominální, především přibližování cenových úrovní. Relativní cenová úroveň (comparative price level, CPL) zemí EU-5 ve vztahu k průměru za EU je celkově nižší vzhledem k nižší ekonomické úrovni. V jednotlivých zemích se však liší i stupeň odchylek cenové úrovně od ekonomické úrovně. Přibližování relativní cenové úrovně může probíhat pomocí dvou kanálů (viz Box 2).

Box 2: Kanály cenové konvergence

Přizpůsobení relativní cenové hladiny (CPL) v ekonomice můžeme vyjádřit pomocí jednoduchého vztahu (viz Lewis 2007):

$$CPL_t = \chi_t + \pi_t, \quad (1)$$

kde χ_t představuje pohyb měnového kurzu a π_t míru inflace.

Význam kanálů závisí na režimu měnového kurzu v dané zemi. Jestliže je fixní, veškeré přizpůsobování se odehrává prostřednictvím inflačního kanálu, v případě volně pohyblivého kurzu mohou být změny CPL díky vlivu obou kanálů v různé proporcii. Je-li stanoven inflační cíl (jak je tomu v ČR), je stanoven rozsah působení inflačního kanálu při cenové konvergenci.

Za cenovým kanálem jsou skryty změny v ekonomické struktuře (selektivní inflace), poptávkové a nabídkové faktory, ale též probíhající deregulace administrativně ovlivňovaných cen, úpravy daní (např. jejich harmonizace v EU) apod.

Za kurzovým kanálem mohou být jak tranzitorní, tak fundamentální faktory. Zatímco tranzitorní faktory vedou k dočasným fluktuacím měnového kurzu, významnější jsou fundamentální faktory, za kterými je např. vývoj produktivity práce (HDP na zaměstnanou osobu) v dané ekonomice.

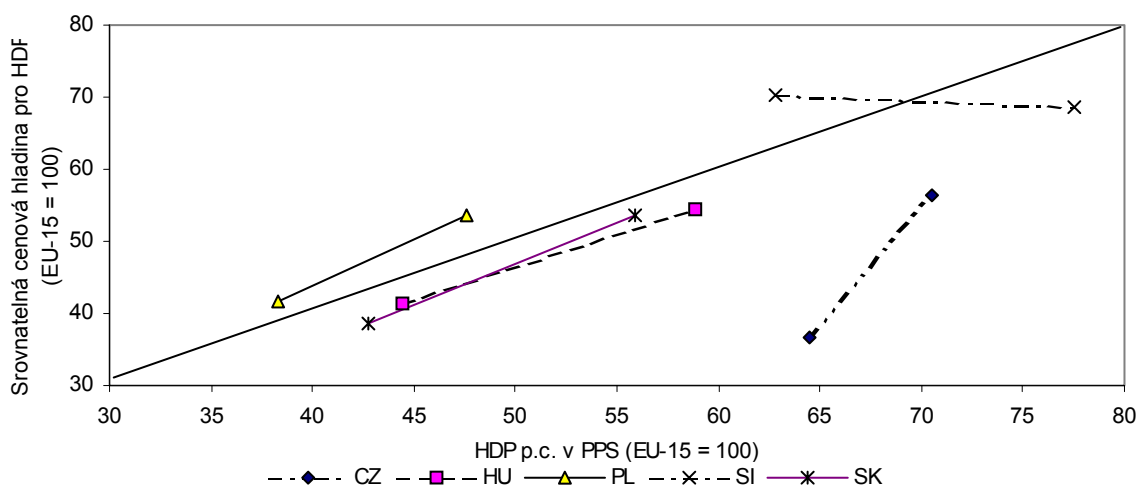
Vývoj produktivity je rozdílný podle odvětví v ekonomice (teoretickým vysvětlením je Balassův-Samuelsonův efekt) a bývá chápán jako nabídkové vysvětlení. Poptávkové vysvětlení jsou spojena s faktory souvisejícími s vývojem reálného důchodu (při rozdílech v elasticitách spotřeby na příjmu, viz např. Bergstrand 1991), na vlivu relativní vybavenosti dané země výrobními faktory (relativní hojnost, resp. vzácnost daného faktoru, viz např. Bhagwati 1984). Mezi další proměnné ovlivňující cenovou úroveň v ekonomice (strukturální faktory) je možné zařadit celou řadu veličin (veřejné výdaje, veřejné příjmy, produktivita práce), které byly diskutovány a ověřeny v literatuře (např. viz Čihák, Holub 2003; Clague 1986; Kleiman 1993; Nestić 2005).

Charakteristickým rysem české ekonomiky je **velká odchylka cenové úrovně od ekonomické úrovně směrem dolů**. V období od roku 1995 došlo sice v ČR k nejrychlejšímu vzestupu, avšak CPL se stále nachází pod hodnotami, odpovídajícími zemi s danou ekonomickou úrovní. V roce 2006 dosahovala ekonomická úroveň ČR 71 %, avšak cenová úroveň celkového HDP pouze 56 % v relaci k EU-15. V Maďarsku, Polsku a na Slovensku je relace cenové úrovně mnohem blíže k relaci v ekonomické úrovni. Slovinsko se odlišuje tím, že tam cenová úroveň v relaci k EU-15 nestoupá, ale stagnuje či mírně klesá (viz Obr. 4).

¹⁶ Musí dojít ke změně odpovídající české položky, přičemž tento rozdíl je oceněn náklady na jeho vytvoření. Specifický problém nastává v případě značkového zboží.

Rychlé **přibližování cenové hladiny v ČR** se v současné dekádě uskutečňuje **pouze zpevněním nominálního kurzu CZK**, zatímco inflační diferenciál k zemím EU se na přibližování nepodílí a v ročním průměru je dokonce záporný. V letech 2001 – 2006 činila průměrná roční míra inflace v ČR 1,9 % a v eurozóně 2,2 % (podle HICP). Průměrné roční zhodnocení vůči euru přitom ve stejném období dosáhlo 3,9 %. Přitom se nezhoršovala obchodní a výkonová bilance v zahraničním obchodě, která naopak od roku 2005 přešla do aktiva. Tento fakt je nutno brát v úvahu při přechodu na společnou měnu, kdy kurzový kanál odpadá a přibližování cenové hladiny bude probíhat pouze inflačním diferenciálem.

Obrázek 4: Proces reálné a nominální konvergence v zemích EU-5, rok 1995 a rok 2006 (EU-15 = 100)



Pramen: EUROSTAT (2007a), cit. 23. 5. 2007.

2.2 Strukturální aspekty vývoje cenové úrovně

Odchytky celkové cenové úrovně v zemích EU-5 od úrovně v zemích EU-15 jsou významně ovlivňovány odlišnou **cenovou úrovní veřejné spotřeby**, která je v těchto zemích v relaci k zemím EU-15 nižší než cenová úroveň HDP. Tento vliv se projevuje v rozdílné CPL výdajů na spotřebu domácností a CPL skutečné individuální spotřeby, do níž je část veřejné spotřeby zahrnuta. Cenová úroveň výdajů na spotřebu domácností je přitom zhruba shodná s cenovou úrovní HDP (viz Tab. 10).

Tabulka 10: CPL celkového HDP, výdajů na spotřebu domácností a skutečné individuální spotřeby v roce 2002 podle mezinárodního šetření ECP (EU-15 = 100)

	HDP	Výdaje domácností na konečnou spotřebu	Skutečná individuální spotřeba
Česká republika	52	53	47
Maďarsko	49	51	44
Polsko	49	53	46
Slovensko	39	40	35
Slovinsko	66	67	64
EU-25	97	97	96
OECD	108	109	110

Pramen: OECD (2005), s. 37, s. 40, s. 137–138, s. 141–142, vlastní výpočet.

Nižší ceny veřejné spotřeby v zemích EU-5 jsou v CPL celkového HDP **kompenzovány vyššími cenami hrubé tvorby kapitálu**, zejména strojů, pocházejících z velké části z dovozu. CPL investičních statků zaznamenala také nejrychlejší vzestup, jak dokumentují údaje za ČR. V roce 2005 činila CPL strojů a zařízení v ČR již 92 % úrovně Německa (mezi roky 1999 a 2005

se zvýšila o pětinu), zatímco CPL spotřeby vlády činila pouze 36 %. CPL staveb, které patří na rozdíl od strojů spíše k neobchodovatelným statkům, zůstává pod průměrem (viz Tab. 11).

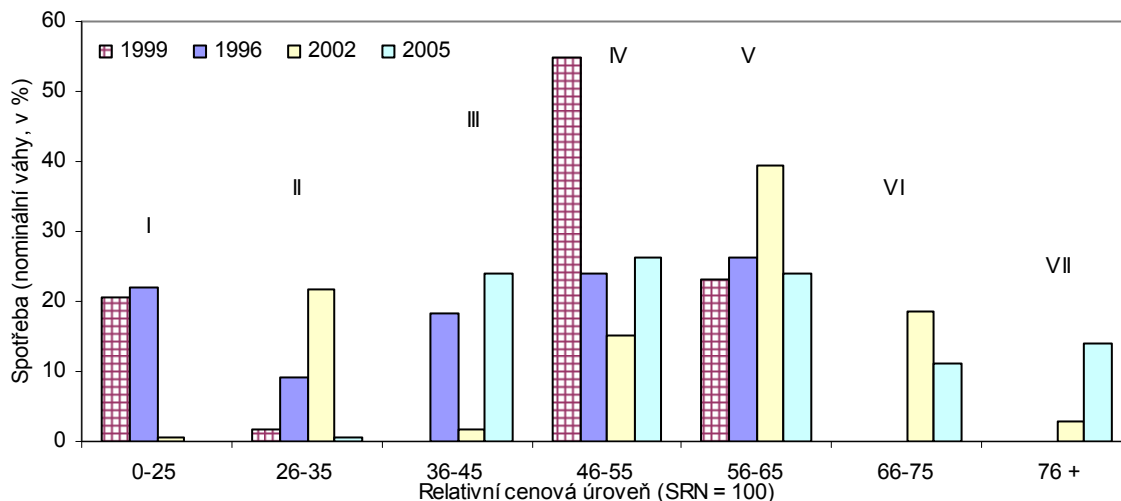
Tabulka 11: CPL výdajových složek HDP v ČR v relaci k Německu (cenová úroveň Německa = 100)

	1996 ¹⁾	1999	2002	2005 ²⁾
Spotřeba domácností	37,4	41,8	50,9	56,0
Hrubá tvorba fixního kapitálu	..	50,9	64,1	67,6
Stroje a zařízení	..	73,0	91,2	92,3
Stavby	..	35,1	44,2	50,8
Spotřeba vlády	..	22,6	30,6	36,4
HDP celkem	31,7	38,5	48,3	53,5

Pozn.: ¹⁾ Údaje mezi roky 1996 a 2005 nejsou z důvodu metodických změn plně srovnatelné. Rok 1996 převzat ze studie Čihák, Holub (2003), roky 1999 a 2002 podle ECP, rok 2005 podle EUROSTATu. Pramen: Čihák, Holub (2003), s. 22; OECD (2000), s. 118–121; OECD (2002), s. 119; OECD (2005), s. 122; EUROSTAT (2007c); vlastní výpočet.

Pro českou ekonomiku je příznačné poměrně výrazné rozptýlení cen jednotlivých statků ve srovnání s EU (srov. Čihák, Holub 2003a). A to i přesto, že samotný průměr zemí EU je ovlivněn zahrnutím zemí s rozdílnými cenovými úrovněmi (bohatších a chudších). Pokud porovnáme šetření za rok 1999 a 2002 pro Českou republiku, vychází nám výrazné rozdíly mezi dílčími skupinami cen (viz Obr. 5). Např. oproti minulému šetření (rok 1999) je vidět zřetelný posun v cenových úrovních v ČR. Ve skupině s nejnižší úrovní cen zůstává pouze vzdělání, druhá skupina neobsahuje již žádnou položku, naopak v nejvyšší skupině jsou mimo odívání a obuv též telekomunikace. Podle posledních odhadů cenových úrovní za rok 2005 vidíme pokračování posunu směrem k vyšším cenovým úrovním (v rámci třídy I. již není žádná položka a ve třídě II. je zastoupeno pouze vzdělání).

Obrázek 5: Vývoj úrovní srovnatelných cen spotřeby domácností v ČR v %, roky 1996, 1999, 2002 a odhad pro rok 2005 (Německo = 100)



Pozn.: údaje za rok 1996 nejsou plně srovnatelné s ostatními léty. Položky v intervalech: rok 1996: I. – hrubé nájemné, paliva a energie, zdravotnictví, vzdělání, II. – restaurace a hotely, telekomunikace, III. – rekreace a kultura, ostatní, IV. – potraviny, nealkoholické nápoje, oděvy a obuv, V. – alkoholické nápoje, tabák, narkotika, vybavení, zařízení a údržba, doprava, VI. – 0, VII. – 0; rok 1999: I. – hrubé nájemné, paliva a energie, vzdělání, II. – zdravotnictví, III. – 0, IV. – potraviny, nealkoholické nápoje, alkoholické nápoje, tabák, narkotika, rekreace a kultura, restaurace a hotely, ostatní, V. – oděvy a obuv, vybavení, zařízení a údržba, doprava, telekomunikace, VI. – 0; VII. – 0; rok 2002: I. – vzdělání, II. – hrubé nájemné, paliva a energie, III. – zdravotnictví, IV. – restaurace a hotely, ostatní, V. – potraviny, nealkoholické nápoje, doprava, rekreace a kultura, VI. – alkoholické nápoje, tabák, narkotika, oděvy a obuv, vybavení, zařízení a údržba, VII. – telekomunikace; rok 2005: I. – 0, II. – vzdělání, III. – hrubé nájemné, paliva a energie, zdravotnictví, IV. – rekreace a kultura, restaurace a hotely, ostatní, V. – potraviny a nealkoholické nápoje, alkoholické nápoje, tabák, narkotika, VI. – doprava, VII. – oděvy a obuv, vybavení, zařízení a údržba, telekomunikace. Pramen: OECD (1999), OECD (2002); OECD (2004); EUROSTAT (2007a); EUROSTAT (2007b), vlastní výpočet.

Výrazného růstu ve sledovaném období dosáhla řada položek ve spotřebě domácností, které chápeme jako obchodovatelné (různé typy potravin a nápojů, telekomunikační služby, oděvy a obuv, osobní dopravní prostředky, ale též stroje a zařízení, které se již přiblížily úrovni německých cen). V některých případech měly na cenový růst vliv daňové úpravy a harmonizace (tabák, alkoholické nápoje), nešlo tedy o přirozený cenový růst. Vedle toho existují skupiny zboží a služeb, kde cenová konvergence je velmi pozvolná. Jde především o neobchodovatelné služby, jako je zdravotnictví a vzdělávání, ale i o stravování, ubytování, kulturní služby apod. Rozdílné cenové relace a odlišnou rychlost přibližování cen v hlavních kategoriích zboží a služeb zaznamenává tabulka 12.

Tabulka 12: Relativní ceny hlavních kategorií výdajů na spotřebu domácností v ČR ve srovnání s Německem

	1996 ¹⁾	1999	2002	2005	Změna v p.b. ²⁾
Spotřeba domácností celkem	34,7	41,9	50,9	56,0	9,0
Potraviny a nealkoholické nápoje	46,8	50,1	57,0	63,1	6,9
Alkoholické nápoje, tabák	63,0	53,6	66,5	64,8	12,9
Oděvy a obuv	48,3	63,1	73,6	97,2	10,5
Bydlení, energie, paliva	18,8	23,4	33,0	37,8	9,6
Bytové vybavení, zařízení domácností	58,5	64,1	68,8	79,0	4,7
Zdravotnictví	14,0	26,1	35,8	39,2	9,7
Doprava	62,4	58,9	63,8	68,8	4,9
Pošty a telekomunikace	26,4	61,2	96,7	98,6	35,5
Rekreace, kultura a sport	41,6	49,4	59,0	51,2	9,6
Vzdělání	10,9	13,8	19,0	27,9	5,2
Stravovací a ubytovací služby	31,1	47,0	54,2	51,0	7,2
Ostatní zboží a služby	36,2	46,3	51,4	48,4	5,1

Pozn.: ¹⁾ Viz poznámku k tabulce 2.4. ²⁾ Mezi šetřeními za roky 2002 a 1999. Pramen: Čihák, Holub (2003), s. 22; Pramen: Čihák, Holub (2003), s. 22; OECD (2000), s. 118–121; OECD (2002), s. 119; OECD (2005), s. 122; Eurostat (2007c); vlastní výpočet.

Nelze přesně odhadnout, jak dlouho bude proces cenové konvergence v zemích EU-5 trvat. Ukazují to zkušenosti méně vyspělých zemí, které se staly členy Evropské unie v 80. letech minulého století, resp. zkušenosti Irsko. Hlavními determinantami budou vývoj reálného důchodu, reálných příjmů a produktivity práce v relaci k vyspělým zemím. V každém případě jde o období několika příštích desetiletí.

2.3 Zkušenosti z vývoje nominální konvergence v Evropě

Studie věnované nominální konvergenci v Evropě ukazují, že proces nominální konvergence je postupný a výrazný v řadě zemí EU (viz ECB, 1999), a to především v souvislosti s obchodovatelnými statky. (Jako problematický aspekt se ukazuje srovnávání vývoje v eurozóně s vývojem v ekonomice USA, která vykazuje jiné strukturální charakteristiky.) V případě neobchodovatelných statků a statků ovlivněných zdaněním či regulací však tato tendence není výrazná. Na druhé straně některé studie naopak nepotvrzují cenovou konvergenci a to ani v případě zemí eurozóny (viz Lutz 2002; Buseti et al. 2006). To by ukazovalo na existenci překážek v EU, které měl proces evropské integrace již eliminovat. Existuje však řada problémů v této souvislosti, což implikuje možnost a prostor pro další proces cenové konvergence v rámci států EU.

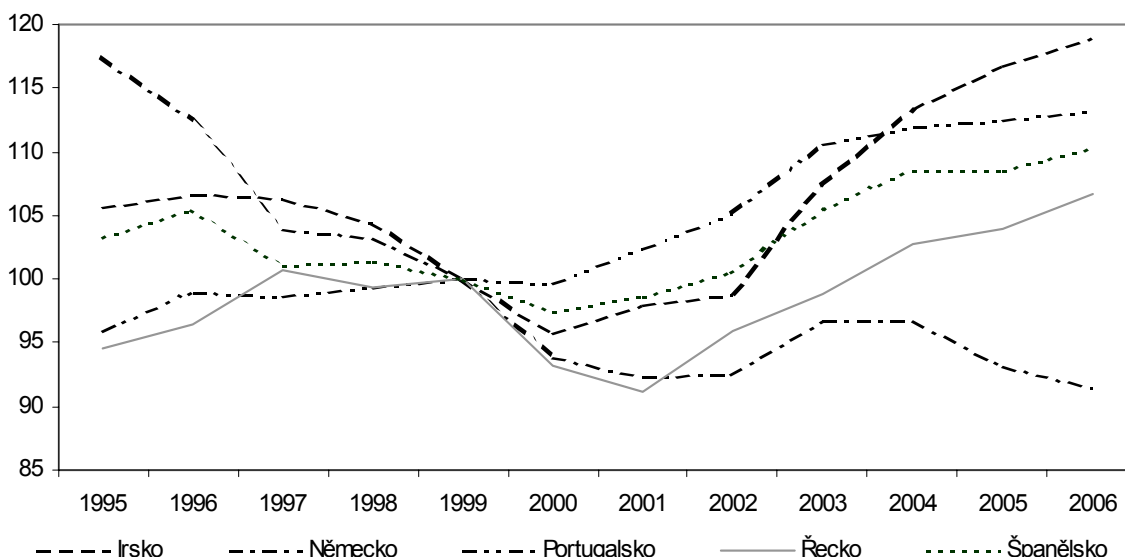
Existence zemí s odlišnou mírou inflace (skupina zemí konvergujících a státy staré EU, jiný pohled je na země s rozdílnou nákladovou konkurenceschopností zemí vůči ostatním zemím v eurozóně, např. Nizozemsko a Irsko) představuje problém z hlediska účinnosti a dopadů společné měnové politiky. Přestože země s vyšší mírou inflace mají v současné době váhu při výpočtu celkové míry inflace přibližně ve výši jedné pětiny, v souvislosti

s rozšiřováním bude tento podíl narůstat a měnová politika by se mohla stát nekonzistentní, neboť čelí dilematu, zda reagovat na vývoj inflace nebo nikoliv. Důsledky v podobě záporné reálné úrokové míry v zemích s kladným inflačním diferencíálem, resp. v zemích se záporným diferencíálem se mohou odrazit jak v rozhodování podnikatelů o alokaci investic, resp. jejich následného rozšiřování, tak spotřebitelů při spoření, dlouhodobých investicích (financovaných za pomoci různých finančních nástrojů).¹⁷

Jedním z hlavních důvodů byla potřeba sladění existence rozdílných podmínek při vstupu do měnové unie. To vedlo v zemích s vyšší mírou inflace k tlaku na její snížení s odpovídajícím poklesem úrokových měr v ekonomice. Hospodářská dynamika mnoha méně vyspělých zemí byla ovlivněna tímto faktorem (Portugalsko, Řecko, Španělsko). Příznivá situace přetrvávala i během následujících let,¹⁸ podpořená i vývojem na trzích aktiv představující dodatečný podnět pro spotřební a investiční výdaje.

Odrázem rozdílného vývoje míry inflace do konkurenční pozice jednotlivých zemí eurozóny, je vývoj reálného měnového kurzu. Obrázek 6 zachycuje jeho vývoj pro vybrané země EU. Z důvodů existence inflačních diferencíálů mezi zeměmi eurozóny, můžeme identifikovat země, které zaznamenaly příznivý vývoj, protože nižší míra inflace méně ovlivnila vývoj REER (např. Rakousko, Německo nebo Španělsko), resp. země jako Portugalsko či Irsko, které v tomto smyslu vykazují méně příznivý vývoj.

Obrázek 6: Vývoj reálného efektivního měnového kurzu (1999 = 100)



Pramen: EUROSTAT (2007), Sustainable Development Indicators, Economic development.

Pro země konvergující se v případě nominální konvergence ukazuje být významným jak kanál kurzový, tak cenový kanál. Po vstupu do mechanismu směnných kurzů (ERM II) a stanovení centrální parity pro národní měnu se snižuje význam kurzového kanálu, pokud země usiluje o splnění příslušného konvergenčního kritéria,¹⁴ po přijetí společné měny tento transmisní mechanismus zcela odpadá.

¹⁷ Velmi problematická je samotná konstrukce maastrichtského konvergenčního kritéria v případě růstu cen. Diskuse této problematiky není přímo obsažena v této práci, existuje však velké množství literatury k tomuto problému (např. viz Brook, 2005; Bulíř, Hurník, 2006).

¹⁸ Výjimkou je situace v Portugalsku, které doplatilo mimo jiné na svou pozici „periferie“ EU v případě lokalizace výroby a jejich přemísťování do nových členských zemí. Mezi další faktory je řazen i vývoj veřejných financí (ECFIN, 2007), jež se však zdá být spíše vyvolána předchozím faktorem (viz situace Řecka).

Box 3: Přízpůsobovací procesy v případě měnové unie – případ Nizozemska a Rakouska

Obě země se nacházely v situaci rozdílné ekonomické a cenové úrovně (vyšší reálný produkt na obyvatele je spojen s nižší cenovou úrovní). Z pohledu české ekonomiky je zajímavé, že se nacházejí ve shodné pozici jako ona, tj. pod linií (nižší cenová úroveň vůči ekonomické). Během posledních let se však podařilo Nizozemsku snížit diferenci (z 12 p.b. v roce 2000 na 6 p.b. v roce 2005), Rakousko zaznamenalo rovněž pokles (z 14 p.b. v roce 2000 na 10 p.b. v roce 2005). Míry inflace v obou zemích (národní přístup), ale i harmonizované (HICP) nejsou příliš odlišné. Nizozemsko vykázalo skok v míře inflace v letech 2001 a 2002 (5,1 % a 3,9 %), Rakousko udržovalo velmi nízké míry inflace. Průměr HICP v období 2001–2005 je 2,8 % (Nizozemsko) a 1,9 % (Rakousko). Je rovněž otázkou, zda zpomalení tempa ekonomického růstu v letech 2002 a 2003 v Nizozemsku (téměř nulový růst) nebylo způsobeno přízpůsobováním národních cenových relací v prostředí eurozóny, a tudíž nevedlo k odstranění části mezery. Rakousko zaznamenalo zpomalení v letech 2001 a 2002, ale hodnoty růstu HDP zůstaly blízko 1% hranice. Jeden z dalších možných přízpůsobovacích kanálů by mohl souviset s metodologickými změnami (jejich velikost však těžko můžeme posoudit).

Celý proces přízpůsobení národních nominálních úrovní se bude uskutečňovat pomocí cen. Nebude-li to možné, resp. bude-li tento kanál uměle potlačen, může být výsledkem zpomalení nutných strukturálních změn (reálné konvergence). Prvé informace z fungování eurozóny jsou v tomto případě smíšené, a to i z důvodu, že země v první vlně byly na vyšším stupni vyspělosti (mimo tři, resp. čtyř zemí), než je tomu v případě nových členských zemí EU. Zvláště významným bude cenový kanál v případě zemí s výrazně odlišnou cenovou (nominální) a reálnou (ekonomickou) úrovní, tj. situace Slovinska a především České republiky.¹⁹

Box 4: Balassův-Samuelsonův efekt (HBS efekt)

Tento model je zaměřen na vysvětlení absolutní úrovně a pohybu reálného měnového kurzu pro méně vyspělé ekonomiky (ať již je chápeme ve smyslu rozvojové ekonomiky nebo ve smyslu konvergujících, transformujících se ekonomik). V prvním případě (Balassa, 1964) je kladen důraz na neschopnost konceptu kurzu daného paritou kupní síly vysvětlit rovnovážnou úroveň kurzu pro méně vyspělé ekonomiky, protože se mění v závislosti na ekonomické úrovni dané země. Dnešní přístup k HBS efektu je zaměřen na skutečnost, že v ekonomice existují podněty pro selektivní cenové tlaky. Ty jsou dány odlišným tempem růstu produktivity práce, které je možno empiricky pozorovat v rychleji rostoucích ekonomikách.

Standardní model HBS efektu předpokládá²⁰ (viz Brook 2005; Égert 2003; Lojschová 2003), že v domácí ekonomice existují dva sektory, ceny obchodovatelných produktů jsou determinovány na světových trzích a existuje volný pohyb faktorů (práce a kapitálu) v národní ekonomice, ale v případě práce nikoliv mezi ekonomikami. První sektor produkující obchodovatelné statky a služby (tradable), je někdy označován jako otevřený sektor (open sector) a druhý sektor produkující neobchodovatelné statky a služby (nontradable) jako uzavřený sektor (closed sector).

V souvislosti s cenovou konvergencí je velká pozornost věnována diskusi, testům a odhadům vlivu Balassova-Samuelsonova efektu (resp. Harrodově-Balassově-Samuelsonově efektu – viz box,²¹ a to jak pro země EU-15 (resp. eurozóny), tak pro nové členské země (vzhledem k jeho významu a problémům v souvislosti s plněním maastrichtských konvergenčních kritérií cenové a kurzové stability, viz UNECE, 2001; Dobrinsky, 2006). HBS efekt je odpovědný za

¹⁹ Budeme uvažovat, že splnění kritéria je chápáno jako oscilace měnového kurzu „bez výrazného napětí“ v rámci úzkého pásma $\pm 2,25$ %. Případné asymetrické pásmo, tj. umožnění výrazné apreciacie (až 15 %) by nemuselo být chápáno jako splnění kritéria, rovněž tak změna centrální parity. Např. Slovensko, které zaznamenalo výraznou apreciaci své měny v roce 2006, prozatím o změně centrální parity neuvažuje, ale mohlo by být případným „lakmusovým papírkem“ v tomto případě.

²⁰ Nestandardní model použila např. Lojschová (2003), která uvolnila některé předpoklady modelu (nemusí platit PPP pro obchodovatelné statky a služby, proces mzdového vyrovnání v domácí ekonomice není dokonalý).

²¹ Někdy se hovoří o Harrodově-Balassově-Samuelsonově efektu nebo o Ricardově-Harrodově efektu, protože úvahy velmi podobné stávajícím je možné najít v díle D. Ricarda (viz Viner, 1930, s. 315).

tzv. strukturální inflaci. Odhady jeho významu jsou velmi odlišné a nejednoznačné a závisí na přístupu autora (typ modelu) a použitím ekonometrickém modelu v procesu analýzy (viz Égert 2006). Mezi nejčastěji citované práce patří Mihaljeka a Klaua (2003), jež vliv HBS efektu na míru inflace odhadla v rozmezí 0,1–2,0 p.b. (na průměrnou roční míru inflace podle země), což by nemělo představovat závažný problém v souvislosti s plněním maastrichtských konvergenčních kritérií. Poslední odhady (viz Brook 2005) však upozorňují na význam vlivu přílivu přímých zahraničních investic (PZI) do zemí EU-8 v posledních letech, jenž se zprostředkovaně odráží v nárůstu odhadu významu tohoto efektu. Není možné tedy HBS efekt opominout, ale rovněž bychom neměli jeho význam a dopady přeceňovat.

2.4 Rozpory reálné a nominální konvergence a důsledky pro přijetí eura

Různý stupeň dosažené reálné konvergence a různě silné rozpory mezi reálnou a nominální konvergencí mají své důsledky na připravenost jednotlivých zemí k přijetí eura. Země EU-5 patří k dohánějícím ekonomikám, jejichž prioritou je rychlý ekonomický růst, přibližující jejich ekonomickou úroveň k vyspělým zemím. Souběžně s růstem důchodu na osobu probíhá cenová konvergence, zesilovaná prudkými strukturálními pohyby, vedoucími ke změně relativních cen. S tím souvisí potenciální cenové tlaky, které mohou vyvolat selektivní inflaci. Projevují se zejména v sektoru neobchodovatelných statků a služeb, kde může docházet k nadměrnému cenovému vzlínání, neodpovídajícímu růstu produktivity práce. Tento problém ekonomická teorie vysvětluje působením Harrodova-Balassova-Samuelsonova efektu (viz výše). Při přechodu od centrálně plánované k tržní ekonomice a při sjednocování tržních podmínek v rámci EU je nutno počítat též s konkrétními faktory cenového vzestupu, jako je proces deregulace administrativních cen a daňové přizpůsobování (spotřební daně).

Vyšší růst domácí cenové hladiny, plynoucí z nápravy relativních cen, vede k posilování reálného měnového kurzu a ke zdražování exportovaných statků na trzích v zahraničí. Jestliže vývozní strategie postavena pouze na využívání cenové výhody, není dlouhodoběji udržitelná. Tomuto vývoji je možné čelit důrazem na kvalitativní stránky (kvalitativní konkurenční výhody) a přechodem k produkci technologicky náročnějších statků.

Přijetí eura vyžaduje z důvodů zajištění stability společné měny dodržování přísných pravidel pokud jde o míru inflace a na ni navazující úrokové míry, a rovněž ukázněné hospodaření veřejných rozpočtů. V rychle konvergujících ekonomikách se tyto požadavky mohou dostávat do rozporu s potřebou zásadní restrukturalizace a robustního ekonomického růstu. Je tedy třeba dbát na soulad ukazatelů reálné a nominální konvergence a vystihnout vhodný okamžik, kdy ekonomika k přijetí eura „dozraje“ tak, aby přínosy převážily nad riziky.

Podmínky pro přijetí eura nejsou ve všech nových členských zemích EU stejné. Liší se jak jejich dosažená ekonomická úroveň (viz kapitola 1), tak i stupeň cenové konvergence a uplatňovaná měnová a kurzová politika. Zkušenosti kohezních zemí, které přijaly euro v roce 1999 (resp. Řecko 2001) ukazují na rizika možného zvýšení míry inflace po odpadnutí kurzového adaptačního mechanismu a na možnost přehřátí ekonomiky v důsledku přechodu do nízkoinflačního prostředí s nízkými úrokovými mírami. Tyto změny mohou při nedostatečně pružné hospodářské politice (fiskální, cenové a politice na pracovním trhu) vyvolat riziko přehřátí ekonomiky a jejího následného propadu.

Při existenci pružného měnového kurzu probíhá vyrovnávání cenových hladin oběma kanály – kladným inflačním diferencíálem a zpevňováním měnového kurzu vůči referenčním zemím. Pro konvergující ekonomiky je významným jak kanál cenový, tak

kanál kurzový. Po vstupu národní měny do ERM II je kurzový kanál omezen a po přijetí společné měny zcela odpadá. Celý proces přizpůsobení národních nominálních úrovní se uskutečňuje pouze inflačním diferencialem. Nebude-li to možné, resp. bude-li tento kanál uměle potlačen, může být výsledkem zpomalení nutných strukturálních změn a reálné konvergence.

Informace z fungování eurozóny jsou v tomto případě smíšené, a to i z důvodu, že země z první vlny byly na vyšším stupni vyspělosti (mimo tři, resp. čtyř zemí), než je tomu v případě nových členských zemí EU. Zvláště významný bude cenový kanál v případě zemí s výrazně odlišnou cenovou (nominální) a reálnou (ekonomickou) úrovní, což je situace Slovinska a především České republiky.

Po přijetí eura v **zemích s původně nízkou inflací**, kde cenová konvergence probíhala převážně kurzovým kanálem, je logicky nutno očekávat zesílené inflační tlaky. Zkušenosti dynamicky se rozvíjejících ekonomik, které se již staly součástí eurozóny (Irsko, Portugalsko, Španělsko, od roku 2001 i Řecko), potvrzují zvýšení míry inflace po vzniku eurozóny na 3 až 4 % v následujících letech (v Irsku dosahovala v letech 2000–2002 dokonce až k 5 %). Koordinační politiky EU se snažily inflační tlaky v uváděných zemích utlumit. Inflaci se podařilo mírně zpomalit při současném zbrzdění ekonomického růstu, stále se však pohybuje nad průměrem eurozóny ve výši kolem 3 až 3,5 % (viz Tab. 13).

Tabulka 13: Tempa růstu HDP a míra inflace v Irsku a kohezních zemích před a po přijetí eura

	Irsko	Portugalsko	Řecko ¹⁾	Španělsko
<i>HDP tempa růstu ve stálých cenách</i>				
1997–1998 roční průměr	11,0	4,5	3,5	4,2
1999–2003 roční průměr	7,6	1,9	4,3	3,8
2004	4,3	1,3	4,7	3,2
2005	5,5	0,5	3,7	3,5
2006	6,0 ²⁾	1,3	4,3	3,9
<i>Míra inflace (HICP)³⁾</i>				
1997–1998 roční průměr	1,7	2,0	4,9	1,9
1999–2003 roční průměr	4,1	3,3	3,2	3,0
2004	2,3	2,5	3,0	3,1
2005	2,2	2,1	3,5	3,4
2006	2,7	3,0	3,3	3,6

Pozn.: ¹⁾ Řecko vstoupilo do eurozóny o 2 roky později, tj. v roce 2001. ²⁾ předpověď ³⁾ HICP (Harmonised index of consumer prices) = harmonizovaný index spotřebitelských cen. Pramen: Eurostat (2007a, b), cit. 21. 5. 2007.

Ekonomický výkon jednotlivých „dohánějících“ zemí původní EU-15 se vyvíjel různě. Irsko svůj ekonomický růst proti předchozímu období výrazně zpomalilo, ale stále se nachází vysoko nad průměrem zemí Unie. Řecko plnilo maastrichtská kritéria před vstupem s určitými triky, zejména co se týče rozpočtových deficitů, dříve zaostávající tempa ekonomického růstu se však výrazně zlepšila. (Roční tempa růstu HDP se zvýšila z 3,9 % v letech 1999–2000 na 4,5 % v letech 2001–2002, přičemž míra inflace ve stejném období vzrostla z 2,5 % na 3,8 %.) K nejhorším dopadům došlo v Portugalsku, kde nastal proces divergence. Jestliže se ekonomická úroveň této země (měřená HDP na obyvatele v PPS) pozvedla ve vztahu k EU-15 ze zhruba 66 % v roce 1991 až na 73 % v letech 1999–2000 (tj. na 80 % ve vztahu k EU-25), pak v posledním pětiletí dochází k opačnému procesu.²²

²² V roce 2006 činila ekonomická úroveň Portugalska v relaci k EU-15 jen 65 % a k EU-25 jen 70 %. I když celý rozdíl k výše uváděným údajům za rok 2000 nelze přičíst k relativnímu propadu, neboť mezi roky 2002 a 2003 došlo ve statistických údajích k přerušení časové řady, postupující ztráta mezinárodní pozice v ekonomické

Box 5: K příčinám divergence ekonomické úrovně v Portugalsku

Portugalsko patřilo k ekonomicky nejméně vyspělým zemím EU-15. V období 90. let tam úspěšně probíhal proces dohánění, který se však přerušil na přelomu dekády a v roce 2002 došlo k recesi. Analýzy mezinárodních institucí se snaží odhalit příčiny tohoto zvratu, který časově souvisí se vstupem do eurozóny. Byla zpracována specifická analýza ECFIN: "Portugal's boom and bust: lessons for euro newcomers" (viz ECFIN, 2006, s. 1–6). V ní se zdůrazňuje, že prudkým snížením úrokových měr po vstupu do eurozóny byla vyvolána silná poptávka, která byla navíc příživována vysokými rozpočtovými deficity na přelomu dekády. Tato zvýšená poptávka neměla protiváhu ve zvýšení potencionální nabídky vzhledem k nedostatku reforem, podporujících růst produktivity práce a dynamiku dohánění ekonomické úrovně. Došlo k přehřátí ekonomiky, neúměrně narůstal dovoz a vnější zadluženost. Ekonomická aktivita se posunovala od obchodovatelného sektoru k neobchodovatelnému při ztrátě konkurenceschopnosti. Inflace byla nad průměrem EU a nezaměstnanost až donedávna stoupala. Portugalsko jako malá otevřená ekonomika má výraznější cyklický vývoj než velké ekonomiky EU. Analýza spatřuje v portugalském vývoji varovný příklad pro kandidátské země eurozóny.

V krátkodobém a střednědobém časovém horizontu jsou argumenty, uváděné v citované analýze, přesvědčivé. V delším časovém horizontu však lze doplnit ještě další hypotézu, která má svou relevanci pro nové členské země, vyznačující se v rámci EU vysokou cenovou konkurenceschopností. Příčiny procesu divergence v Portugalsku lze hledat v **nedostatečné přizpůsobivosti ke změnám**, které nastaly po rozšíření EU a v procesu globalizace. Konkurenceschopnost Portugalska v rámci EU-15 byla založena na levné pracovní síle. Pracovní síla nových členských zemí EU-8 je však ještě levnější, a přitom kvalifikovanější.

Pokud jde o **vzdělání a kvalifikaci**, v Portugalsku zhruba tři čtvrtiny obyvatelstva v produktivním věku mají pouze základní vzdělání (v klasifikaci ISCED 0–2). V České republice se v této nejnižší skupině nachází pouze 11 % obyvatelstva, na Slovensku 13 %; ze zemí EU-5 je tento podíl nejvyšší v Maďarsku, a to kolem 25 %. Podíl obyvatelstva se středoškolským vzděláním (ISCED 3–4) dosahuje v Portugalsku jen necelých 13 %, zatímco v České republice činí 77 % a na Slovensku 74 %. Podíly obyvatelstva s ukončeným terciárním vzděláním se příliš neliší – ve všech jmenovaných zemích se pohybují mezi 12 % až 13 % (viz Kadeřábková a kol. 2005, s. 131, údaje za rok 2004).

Pracovní náklady na zaměstnance se v zemích EU-5 s výjimkou Slovinska pohybují od 26 % do 37 % průměrné úrovně zemí EU-27 (údaje za rok 2006 na základě srovnání v eurech), pak v Portugalsku jsou ve srovnání s Maďarskem vyšší o polovinu, s Českou republikou o 70 %, proti Polsku jsou dvojnásobné a proti Slovensku jsou vyšší dvaapůlkrát. Pouze Slovinsko má pracovní náklady zhruba shodné s Portugalskem.²³ Navíc uváděné středoevropské země mají výhodnější geografickou polohu poblíž jádra ekonomicky vyspělých zemí Unie.

Portugalsko se v daných podmínkách nepřizpůsobilo náporu levné východoasijské konkurence, zejména v textilním a obuvnickém průmyslu, a rovněž konkurenci levné práce z nových členských zemí v rámci EU v odvětvích středně a méně technicky náročných. Nízká míra vzdělanosti obyvatelstva brání posunu ekonomiky do vyšších pater technologické náročnosti. Poučení z portugalských problémů lze tedy formulovat i tak, že spoléhání na relativně levnou pracovní sílu (v rámci EU) není perspektivní, neboť běžná výroba se časem přesune do zemí ještě levnějších. Takováto strategie by neměla být rozhodující ani v zemích EU-5, kterým rovněž hrozí konkurence ještě levnějších zemí jak v rámci EU (Bulharsko a Rumunsko), tak i mimo EU (Ukrajina, Čína). Přejít ke kvalitativně založeným konkurenčním výhodám je i v tomto regionu ve střednědobém horizontu nevyhnutelný. Předpoklady ve zvyšování kvalifikace pracovní síly a vzdělanostní úrovně obyvatelstva je nutno vytvářet s víceletým předstihem, aby nedošlo k procesu divergence a ztráty konkurenceschopnosti.

V dosavadním vývoji zemí EU-5 byla **rychlá reálná konvergence** spojena s relativně vysokou mírou inflace, která v transformačním období silně převyšovala průměr zemí Unie. Určitou výjimku tvořila od přelomu poslední dekády ČR (z dalších nových členských zemí pak Litva), kde byla míra inflace nižší než průměr v eurozóně a v roce 2003 měla podle HICP dokonce záporné znaménko. Stále vysoká míra inflace přetrvávala v současné dekádě v Maďarsku,

úrovní je nesporná. Podle již srovnatelných údajů poklesla relace HDP na obyvatele v PPS k EU-25 ze 73 % v roce 2003 na 70 % v roce 2006 (viz EUROSTAT, 2007 b).

²³ Vlastní propočty na základě EUROSTAT (2007a).

na Slovensku a ve Slovinsku. V souvislosti s přípravou na přijetí eura však ve Slovinsku došlo v roce 2006 k poklesu míry inflace a podobný proces lze očekávat na Slovensku (viz Tab. 14).

Tabulka 14: Míra inflace (HICP) v zemích EU-5 a v eurozóně v letech 1997–2006

	Míra inflace (roční průměry v %)			
	1997–2006	1997–2000	2001–2006	2006
Česká republika	3,4	5,8	1,9	2,1
Maďarsko	8,5	13,1	5,5	4,0
Polsko	5,8	11,0	2,5	1,3
Slovensko	6,9	8,8	5,6	4,3
Slovinsko	6,1	7,8	5,1	2,5
Eurozóna	1,9	1,5	2,2	2,2

Pramen: Eurostat (2007b), cit. 21. 5. 2007.

Vstup do prostředí s **nízkou inflací** a nízkými úrokovými mírami, podporujícími investice a růst, představuje významnou výhodu pro ekonomický růst po přijetí společné měny. V zemích EU-5 s výjimkou ČR jsou úrokové míry podstatně vyšší než v eurozóně. Nižší úrokové míry po vstupu do eurozóny mohou urychlit reálnou konvergenci. Vzniká však současně nebezpečí přehřátí ekonomiky a následného zpomalení ekonomického růstu, pokud se v dohánějících zemích neprosazuje dostatečný předstih před růstem produktivity práce v zemích vyspělejších a pokud je domácí poptávka kryta neúměrným růstem dovozu při nadměrném čerpání zahraničních úspor (případ Portugalska).

Přínosy přijetí eura, spočívající v odstranění kurzových rizik a snížení transakčních nákladů, mají v různých podmínkách různou váhu. Snížení kurzových rizik je zvláště důležité pro země, které trpí velkými deficity běžného účtu platební bilance. K nim patří zejména pobaltské země a Maďarsko. Pro tyto země „eurový deštník“ představuje ochranu před měnovou krizí, která by v případě samostatných měn mohla pod náporům finančních spekulací nastat. Zajištění stability měnového kurzu může v konkrétních případech převážit nad jinými nevýhodami. Tento závěr se však doposud netýká České republiky, která jako jediná ze zemí EU-8 má kladnou obchodní bilanci a deficit běžného účtu platební bilance se v posledních letech snížil na udržitelnou výši. Určité riziko do budoucna však může představovat narůstající deficit bilance výnosů, který ve značné míře pohlcuje přebytky obchodní bilance.

Neoddiskutovatelným přínosem při přechodu domácích měn na euro je snížení transakčních nákladů. Na rozdíl od přínosů, které se netýkají všech zemí ve stejné míře, je tento fakt a s ním spojené získání statusu stabilizované ekonomiky významným pozitivem pro všechny zúčastněné. Jeho význam je nezanedbatelný zejména pro exportéry. Mezi přínosy je nutno zmínit též přímou účast na formování společné měnové politiky zemí eurozóny, která je ovšem podřízena především zájmům stability společné měny. Pro některé země s ohroženou makroekonomickou stabilitou není bez významu ani ukáznující vliv **Paktu stability a růstu**, který by měl zvýšit jejich finanční disciplínu. Jak však ukazují zkušenosti Řecka, tlak Paktu nebyl dostatečný a různými cestami se dařilo jej obcházet. Další změnou po přijetí společné měny je zvýšení transparentnosti při vyjádření cen a mezd v eurech. To představuje určitý „**demonstrační efekt**“, který může přispět k přibližování cenových a mzdových relací, zejména v geograficky blízkých zemích a regionech.

Konkrétní bilance přínosů a nákladů v jednotlivých zemích EU-8 se významně odlišuje. Nejméně problematický byl přechod na společnou měnu ve Slovinsku, které již dosáhlo relativně vysoké ekonomické úrovně ve vztahu k průměru zemí EU-25 a současně jeho cenová úroveň v relaci k EU-25 se blíží třem čtvrtinám. Plnění maastrichtských kritérií nepředstavovalo zde zvláštní problém – míru inflace se před vstupem do eurozóny podařilo snížit na 2,5 % a deficit veřejných rozpočtů klesl pod 2 %. Tomu odpovídají i úrokové míry a míra veřejného

dluhu. Nominální kurz tolaru se od roku 2005 přestal výrazněji znehodnocovat. Je proto logické, že Slovinsko vstoupilo jako první ze zemí EU-8 do eurozóny.

Na opačném pólu z hlediska dosažené ekonomické úrovně jsou **pobaltské státy**, jejichž HDP na obyvatele ve vztahu k EU-25 se v roce 2006 pohyboval od 53 % v Lotyšsku po 65 % v Estonsku. Z hlediska přijetí eura to však neznamená, že tyto státy by měly být mezi posledními. K plnění maastrichtských kritérií má nejbližší Litva, poněkud větší problémy s mírou inflace jsou v Lotyšsku. Pobaltské státy všeobecně nemají problém s vyrovnaností veřejných rozpočtů. Relativní cenová úroveň v těchto zemích je nízká, avšak tento stav víceméně odpovídá jejich nízké ekonomické úrovni. Přitom jde o státy malého ekonomického rozměru, které ve své historii prakticky téměř neuplatňovaly samostatnou měnovou politiku. (Estonsko a Litva uplatňují kurzový režim „měnového výboru“.) Společně jim jsou velké deficity běžného účtu platební bilance, které mohou představovat problém při existenci vlastní měny. Pro časný vstup do mechanismu směnných kurzů ERM II hovoří v těchto zemích tato jejich specifická pozice. Situace v největší polské ekonomice je složitější a vyžadovala by specifický rozbor.

Cenová úroveň v České republice je nižší než v ekonomikách na podobném stupni ekonomické vyspělosti a stále zde existuje nepřiměřeně velký rozdíl mezi paritou kupní síly koruny a směnným kurzem, jak je analyzováno výše. Tato situace vytváří potenciální problémy pro přípravu na přijetí společné evropské měny, kdy bude probíhat proces přizpůsobování relativních cen, přičemž bude existovat relativně striktní potřeba udržovat cenovou stabilitu.

Relativní cenová úroveň, odpovídající ekonomické vyspělosti země, by se podle regresní analýzy, zachycující relaci mezi ekonomickou úrovní a CPL, měla v současnosti pohybovat kolem tří čtvrtin, dosahuje však méně než 60 %. Při dosavadním tempu přibližování cenové hladiny, které se pohybovalo kolem 4 % ročně, by bylo možno tříčtvrtinové cenové úrovně ve vztahu k EU-25 dosáhnout zhruba v letech 2012–2013. Vzhledem k souběžnému postupu reálné konvergence (zvýšení HDP na obyvatele v poměru k EU-25 v letech 2012–2013 lze odhadnout zhruba na 85 %) by se i tak relativní cenová hladina pohybovala výrazně pod úrovní ve stejně ekonomicky rozvinutých zemích.

2.5 Konvergence pracovních nákladů a vývoj cenové konkurenceschopnosti

Významným ukazatelem cenové konkurenceschopnosti je výše mezd a celkových pracovních nákladů, připadajících na jednotku ekonomického výkonu, tj. jednotkové pracovní náklady (JPN). Ve statistické praxi lze JPN zachytit různými způsoby (přehled viz box 6).

Box 6: Jednotkové pracovní náklady

JPN vyjadřují vztah pracovních nákladů na osobu k produktivitě práce. Celkové pracovní náklady, tj. mzdy a platy, příspěvky na sociální pojištění a ostatní vedlejší mzdové náklady se vztahují k vytvářenému produktu. Na úrovni národního hospodářství je ukazatel pracovních nákladů (PN) charakterizován náhradami zaměstnancům, přebíranými z národních účtů a vztahuje se k celkovému počtu zaměstnanců. Produktivita práce je charakterizována hrubým domácím produktem na pracovníka. V jednotlivých odvětvích jde obvykle o přidanou hodnotou nebo celkový výkon na pracovníka. Úroveň a vývoj JPN jsou významnými charakteristikami cenové konkurenční schopnosti.

Různé koncepty JPN se odlišují tím, zda vztahují objem PN v nominálním vyjádření k ukazatelům produkce, měřené v běžných nebo ve stálých cenách, resp. při mezinárodních srovnáních v kursovém přepočtu nebo v paritě kupní síly. **JPN nominální** na úrovni celého národního hospodářství se propočítávají jako náhrady na zaměstnance v nominálním vyjádření v poměru k HDP na pracovníka v reálném vyjádření, tj. ve stálých cenách. **JPN reálné** vztahují nominální náhrady na zaměstnance k HDP na pracovníka v běžných cenách, resp. korigují nominální JPN cenovým defláto-rem HDP (viz metodický popis ECFIN). Tyto pojmy nejsou zcela sjednoceny a je vždy nutno přihlídnout ke konkrétně uváděné definici a podle ní přizpůsobit interpretaci. Tempa růstu JPN (nominálních) se získají jako poměr indexu růstu PN v propočtu na 1 zaměstnance v nominálním vyjádření

k indexu růstu HDP na pracovníka ve stálých cenách. Tempa růstu JPN (reálných) se získají jako poměr indexu PN v propočtu na 1 zaměstnance v nominálním vyjádření k indexu HDP na pracovníka v běžných cenách, resp. korigováním temp růstu nominálních JPN cenovým deflátorem HDP. Tímto postupem je vliv rozdílu v okruhu zahrnovaných osob v čitateli a jmenovateli při propočtu náhrad a produktivity minimalizován.

Úroveň JPN v mezinárodním srovnání lze hodnotit jako poměr pracovních nákladů v referenční měně (např. v eurech) k HDP v reálném vyjádření, tj. v paritě kupní síly (např. v PPS). Tento postup nejlépe odpovídá obsahu podnikatelských kalkulací konkurenceschopnosti. Jiná možnost je převést jak pracovní náklady, tak i produkt v běžných domácích cenách do referenční měny tržním kurzem (ukazatelé typu exchange rate adjusted).

Jelikož dohánějící ekonomiky vycházejí z podstatně nižší úrovně JPN než ekonomiky zemí vyspělých, má izolované hodnocení temp růstu JPN pro charakteristiku cenové konkurenceschopnosti v mezinárodním srovnání jen omezenou vypovídací schopnost. V následující analýze používáme relativní ukazatele úrovně JPN, propočtené jako poměr pracovních nákladů na zaměstnance, převedených tržním kurzem do eur, v poměru k produktivitě práce, měřené v PPS, obojí v relaci k EU-27.

Nákladová konkurenceschopnost zemí EU-5 je dána tím, že produktivita práce zaostává za průměrnou úrovní EU podstatně méně než úroveň mezd a celkových pracovních nákladů. V důsledku nízkých mezd jsou zde velmi nízké jednotkové pracovní náklady a celý region vyniká vysokou nákladovou konkurenceschopností v rámci Unie. Úroveň českých mezd v nominálním vyjádření (v kurzovém přepočtu) dosahovala v roce 2006 celkem 713 EUR měsíčně, tj. zhruba čtvrtinu mezd rakouských. V reálném vyjádření to byla vzhledem k nižší cenové úrovni v ČR necelá polovina. Na Slovensku se průměrné mzdy v nominálním vyjádření pohybují na úrovni necelé pětiny mezd rakouských, v reálném vyjádření činí více než třetinu (viz Tab. 15).

Tabulka 15: Průměrné hrubé měsíční mzdy v zemích EU-5 ve srovnání s Rakouskem, rok 2006

	Mzdy v kurzovém přepočtu		Mzdy v paritě kupní síly	
	EUR	Rakousko = 100	PPS	Rakousko = 100
Česká republika	713	26	1210	47
Maďarsko	646	24	1135	44
Polsko	637	24	1138	44
Slovensko	505	19	903	35
Slovinsko	1210	45	1691	66
Rakousko	2695	100	2574	100

Pramen: Gligorov, Podkaminer et al. (2007), s. 119–129; vlastní úpravy.

Jednotkové pracovní náklady (JPN), měřené jako celkové pracovní náklady (včetně příspěvků na sociální pojištění a jiných nemzdových nákladů) v kurzovém přepočtu, připadající na jednotku reálného HDP (v PPS), dosahují v ČR polovinu úrovně EU-27. V rámci zemí střeoevropské pětky má ČR JPN blízké k úrovni Maďarska, zatímco JPN ve Slovinsku jsou podstatně vyšší a na Slovensku naopak výrazně nižší než v ČR (viz Tab. 16).

Tabulka 16: Produktivita práce a jednotkové pracovní náklady v EU-5, rok 2006 (EU-27=100)

	HDP/prac. (PPS) ¹⁾	Pracovní náklady na zam. (EUR) ²⁾	Agregátní JPN
Česká republika	70,4	35,4	50
Maďarsko	75,1	36,9	49
Polsko	61,7	27,6	45
Slovensko	69,9	26,3	38
Slovinsko	83,3	60,7	73

Pramen: ¹⁾ Předpověď, Eurostat (2007b), cit. 12. 5. 2007; ²⁾ Gligorov, Podkaminer et al. (2007), s. V; vlastní propočty.

Nízké mzdy a JPN v zemích EU-5 vedou k přílivu kapitálu, vyhledávajícího levnou pracovní sílu, a to jak z vyspělých zemí EU, tak i z ostatních světových regionů. Avšak

ve srovnání s Ukrajinou nebo Čínou (ale i ve srovnání s nově přistoupičím Bulharskem a Rumunskem) jsou JPN v zemích EU-5 poměrně vysoké.²⁴

Tabulka 17: Tempa růstu nominálních a reálných pracovních nákladů na zaměstnance v zemích EU-5 v letech 1996–2006 (roční průměr v %)

	1996–2006	1996–2000	2001–2006	2004	2005	2006
<i>Nominální PN¹⁾</i>						
Česká republika	7,9	9,5	6,6	5,8	4,3	4,8
Maďarsko	12,5	15,0	10,4	11,4	6,2	6,7
Polsko	9,5	17,1	3,6	1,8	2,1	3,9
Slovensko	9,1	10,9	7,6	9,2	5,1	7,7
Slovinsko	9,0	11,0	7,4	7,6	5,4	4,8
EU-15 ³⁾	2,9	2,8	2,9	2,9	2,5	2,6
<i>Reálné PN²⁾</i>						
Česká republika	3,4	2,6	4,1	2,2	3,6	3,1
Maďarsko	3,1	0,8	5,0	6,8	4,1	3,7
Polsko	1,7	3,5	0,1	1,0	-1,2	-1,3
Slovensko	3,7	4,3	3,2	3,0	2,7	4,8
Slovinsko	2,7	3,2	2,4	4,2	3,8	2,4
EU-15 ²⁾	0,9	1,2	0,7	0,9	0,6	0,8

Pozn.: ¹⁾ Náhrady na zaměstnance podle národních účtů v nominálním vyjádření. ²⁾ Nominální PN korigované deflátorem HDP. ³⁾ Váženo ve společné měně. Pramen: EUROSTAT (2007c).

V dlouhodobém vývoji docházelo v zemích EU-5 k postupnému růstu pracovních nákladů. Vzhledem k poměrně vysoké inflaci v období transformace činil *nominální růst* při vyjádření v domácí měně v období 1996–2006 zhruba 8 až 12 % ročně (nejpomalejší byl v ČR a nejrychlejší v Maďarsku). V období 2001–2006 se růst PN ve všech zemích EU-5 zpomalil, a to nejvíce v Polsku, kde došlo k určité kompenzaci s předchozím vývojem. V *reálném vyjádření* (při měření v domácí cenové hladině) se růst PN období 1996–2006 pohyboval jen mezi 2 až 4 % ročně a předstih před růstem v EU-15 činil 1 až 3 p.b. K nejrychlejšímu reálnému růstu došlo na Slovensku a v ČR, k nejpomalejšímu v Polsku. V letech 2001–2006 se růst reálných PN v ČR a Maďarsku zrychlil, na Slovensku a ve Slovinsku zpomalil, zatímco v Polsku došlo ke stagnaci a v posledních 2 letech dokonce k poklesu (viz Tab. 17).

Vývoj jednotkových pracovních nákladů byl ovlivněn rychlým růstem produktivity práce v zemích EU-5, který výrazně předstihoval její průměrný růst v zemích EU (viz kapitulu 1). Z těchto důvodů ani značný předstih ve vývoji mezd a celkových pracovních nákladů před jejich růstem v EU-27 JPN výrazně nezměnil. Ve Slovinsku, na Slovensku a v Polsku docházelo v období 2001–2005 k poklesu reálných JPN v ročním průměru o 0,5 až 2,6 %, v ČR a v Maďarsku se mírně zvyšovaly o 0,9, resp. 1,1 % ročně (měřeno jako poměr indexů nominálních náhrad zaměstnancům na osobu k HDP na pracovníka v běžných cenách).²⁵

Na úroveň JPN v mezinárodním srovnání má vliv jak vývoj v domácích cenách, tak i změny měnového kurzu. Změnu pozice v konkurenční schopnosti lze měřit s využitím ukazatele vývoje JPN v relaci k ostatním zemím při převodu do referenční měny. V zemích EU-5 s výjimkou Slovinska se relace nominálních ULC k vyspělým zemím (měřeno v USD) zvyšovaly, neboť vycházely z nízké výchozí základny. V ČR se vzhledem ke zpeřňování

²⁴ Čínské nominální mzdy v kurzovém přepočtu činí zhruba 5 % mezd rakouských, což je dáno především velmi nízkým kurzem čínské měny. Na podobné úrovni se nacházejí mzdy ukrajinské. Průměrné nominální mzdy v Bulharsku činily v roce 2006 jen 7 % mezd rakouských, v Rumunsku tento údaj činil 12 %. JPN (nominální pracovní náklady v kurzovém přepočtu, vztažené k HDP na pracovníka v PPS) lze odhadnout v Bulharsku na 33 % a v Rumunsku na 60 % v relaci k EU-27.

²⁵ Viz Kadeřábková a kol. (2007), připravovaná aktualizace Ročenky.

kurzu CZK, zvláště výrazného v relaci k USD, zvyšovaly nejrychleji. Ve Slovinsku se v letech 1996–2006 nominální ULC v relaci k průmyslovým zemím snížily. V EU-27 jako celku se v dlouhém období příliš neměnily, avšak v období 2001–2006 došlo k prudkému zvýšení vlivem zpevnění kurzu EUR k USD (viz Tab. 18).

Tabulka 18: Index vývoje nominálních JPN v národ. hosp. v relaci k 35 průmyslovým zemím v % (měřeno v USD)¹⁾

	Česká rep.	Maďarsko	Polsko	Slovensko	Slovinsko	EU-27 ²⁾
1996–2006	176	133	116	139	93	106
2001–2006	142	135	98	128	103	129

Pozn.: ¹⁾ Podíl náhrad zaměstnancům na osobu k HDP na pracovníka v reálném vyjádření. Váženo objemem exportu. ²⁾ EU-27 v relaci k 9 průmyslovým zemím (TR, CH, NO, US, CA, MX, JP, AU, NZ). Pramen: ECFIN (2007).

2.6 Závěry k druhé části

- Cenová konvergence je doprovodným jevem konvergence reálné, přičemž vztah obou procesů není lineární, tj. nedá se očekávat plynulý růst srovnatelné cenové úrovně, odpovídající růstu ekonomické úrovně, protože na tento vývoj působí mnoho dalších faktorů. Mezi hlavní determinanty cenové konvergence lze zahrnout vývoj reálného důchodu, reálných příjmů a produktivity práce v ČR a v zahraničí. Lze očekávat odlišný vývoj cenových relací obchodovatelných a neobchodovatelných statků a služeb.
- Rozdíl mezi relací ekonomické úrovně a cenové úrovně ve vztahu k vyspělým ekonomikám EU v ČR přetrvává od počátku 90. let minulého století, postupně se však snižuje. V posledních letech došlo k výrazné cenové konvergenci (zejména mezi lety 1999 a 2002) jak k průměru zemí EU-15, tak i k sousednímu Německu. Predikce pro další roky ukazuje na zpomalení tohoto procesu, a to v důsledku rozdílného působení cenového a kurzového kanálu.²⁶
- Existence cenových rozdílů u neobchodovatelných statků má dlouhodobý charakter. Závisí na relaci vývoje mezd a produktivity v české ekonomice a je obtížně predikovatelná. Nejasný je rovněž vliv Harrodova-Balassova-Samuelsonova efektu na cenový vývoj.
- Otevřenou otázkou je možnost zesílení inflačních tlaků po vstupu do měnové unie. Významnou roli bude hrát další strategie, týkající se pohybu regulovaných cen. Působit bude rovněž rostoucí konkurence v rámci společného trhu EU a existence jednotné měny.
- Navržená změna cíle ČNB pro míru inflace v období před vstupem do eurozóny (cíl ve výši 2 % ± 1 p.b.) je logickým krokem z hlediska dosaženého stupně ekonomické transformace a ekonomického prostředí v české ekonomice. Vzniká však nebezpečí potenciálního konfliktu kurzového a inflačního konvergenčního kritéria²⁷.
- V ČR jsou nižší úrokové míry než v eurozóně. Přejít ke společné měnové politice by znamenal **zdražení poskytovaných úvěrů**. To je opakem toho, co očekávají od eura ostatní nové členské země, kterým se vstupem do prostředí s nižší inflací

²⁶ Do roku 2000 působil na cenovou konvergenci především cenový kanál, po roce 2000 převažoval kurzový kanál, v některých letech se jednalo o protisměrné pohyby.

²⁷ Tímto krokem ČNB de facto dává prioritu na inflačnímu kritériu, jehož splnění není tak jednoduché, jak se přesvědčila Litva v roce 2006. Případné apreciační tlaky na kurz v rámci období v ERM II mohou být řešeny podobně jako na Slovensku, které bude představovat lakmusový papírek.

sníží náklady na půjčování peněz s důsledky na zvýšení investic a hospodářského růstu. V ČR tento stimul odpadá a hospodářský růst by byl naopak brzděn.

- Předčasné zafixování kurzu CZK, jehož zhodnocování se stalo při nízké míře inflace hlavním kanálem konvergence cenové úrovně, by vyvolávalo **nežádoucí tlaky na zvýšení inflace**. Tento jev se vyskytl i v dynamicky se rozvíjejících ekonomikách současných členů eurozóny, v nichž později byla inflace utlumena za cenu zpomalení růstu HDP. Přitom cenová hladina ČR je vzdálena od úrovně ve vyspělých zemích více, než by odpovídalo ekonomické úrovni. V ostatních přistupujících zemích je relace obou ukazatelů víceméně shodná. Zakonzervování nízké cenové hladiny je v rozporu s působením tržních sil na propojených trzích.
- Ukotvení kurzu CZK na současné (stále ještě nízké) úrovni by vedlo k **podhodnocení domácích peněžních aktiv** (hotovostí a bankovních vkladů obyvatelstva i podniků). Jak vyplývá z výše uvedené regresní analýzy, při dosavadním tempu přibližování cenové hladiny je nutno vyčkat minimálně ještě 3–4 roky, aby se kurz tržním způsobem dostal na odpovídající úroveň.
- ČR má jako jediná z nových členských zemí aktivní obchodní bilanci a deficit běžného účtu je zatím přiměřený. Nepotřebuje tedy tak naléhavě **eurový dešťník** z důvodů velkých deficitů běžného účtu jako státy Pobaltí nebo Maďarsko, i když narůstající deficity bilance výnosů (odplývající dividendy zahraničních vlastníků) představují do budoucna určité riziko. Dlouhodobě je ovšem kurzová stabilita vůči hlavním obchodním partnerům nespornou výhodou.
- Kombinace vnějších (maastrichtských) i vnitřních (vlastních) kritérií navozuje **odklad přijetí eura** zhruba o 3 roky proti původním předpokladům. To znamená posunout vstup do ERM II někdy kolem roku 2010 a přijetí eura po 2 letech pobytu a vyhodnocovacím procesu nejdříve od roku 2012 nebo 2013. Snížení rozpočtového deficitu pod 3 % HDP je žádoucí stihnout co nejdříve, aby byla vyloučena hrozba sankcí podle Paktu stability a růstu, které platí i pro země mimo eurozónu. Současně se tak uvolní vyjednávací pozice pro přijímání eura.
- V rámci Unie země EU-5 vynikají vysokou **nákladovou konkurenceschopností**, založenou na nízkých pracovních nákladech, které se v nominálním vyjádření (s výjimkou Slovinska) pohybují pouze kolem čtvrtiny až třetiny průměru EU. Úroveň produktivity práce sice rovněž výrazně zaostává, ale podstatně méně než mzdy, takže jednotkové pracovní náklady v eurech (měřené na celkový reálný HDP) se v relaci k průměru zemí EU-27 pohybují od necelých 40 % na Slovensku po zhruba 50 % v ČR a v Maďarsku (pouze ve Slovinsku dosahují až ke $\frac{3}{4}$).
- S výrazným předstihem v tempech růstu produktivity práce a se zvyšováním ekonomické úrovně probíhá **mzdová konvergence**, takže nákladová konkurenceschopnost v rámci EU postupně eroduje. V celosvětovém rámci – ve srovnání s Čínou a zeměmi Východní Asie – jsou pracovní náklady i JPN již v současnosti relativně vysoké a v cenové konkurenci neobstojí.
- Přetrvávající zaměření na nákladovou/cenovou konkurenceschopnost je neperspektivní. Ve střednědobém a dlouhodobém horizontu bude nutný **přechod na výrobky a služby s vysokou přidanou hodnotou**, na aktivity založené na znalostech. Předpoklady k tomu je nutno s předstihem vytvářet již v současnosti.

3. Strukturální aspekty udržitelné rychlosti konvergence

3.1 Makroekonomická nerovnováha

Udržet proces konvergence skupiny nových členských zemí EU ze střední Evropy na dlouhodobě udržitelné trajektorii, vyžaduje nejen předstih temp ekonomického růstu před skupinou vyspělejších zemí západní Evropy, ale i zachování **makroekonomické rovnováhy** v přijatelných mezích. Ta je totiž důležitou podmínkou trvalého ekonomického růstu a tvorby nových pracovních míst. Přispívá k pozitivním očekáváním, usnadňuje strukturální změny a příliv přímých zahraničních investic, vede k lepšímu fungování finančního sektoru a nízkými úrokovými sazbami i snazším přístupem k finančním prostředkům posiluje soukromé investice. Nadměrná nerovnováha vyžaduje opatření hospodářské politiky, která většinou vedou ke zbrzdění tempa růstu a ke zpomalení reálné konvergence. Hospodářská politika by proto měla kromě podpory růstu usilovat o vytváření stabilního makroekonomického prostředí.

Problém udržení makroekonomické rovnováhy byl problémem prakticky všech **nových členských zemí EU**, které v etapě přechodu od centrálně plánované k tržní ekonomice musely v různých obdobích více či méně bojovat s makroekonomickou nerovnováhou zapříčiněnou předstihem domácí poptávky před růstem HDP (a projevující se ve schodku obchodní bilance), či nedostatkem národních úspor ve vztahu k investicím (který se odrazil v deficitech běžného účtu platební bilance). Dílčí projevy nerovnováhy bylo možné pozorovat ve vývoji inflace, měnového kurzu a úrokové míry.²⁸

Důvodem nerovnovážných tendencí byly značné **investiční potřeby** související se strukturálními změnami, zvyšováním konkurenceschopnosti a budováním infrastruktury na straně jedné a snaha urychlit růst životní úrovně (mezd, soukromé spotřeby) nad možnosti dané růstem produktivity práce na straně druhé. S výjimkou Slovinska se proto všechny středoevropské země potýkaly s předstihem domácí poptávky před domácí nabídkou a se zápornou mezerou mezi úsporami a investicemi. Stále větší měrou se na této makroekonomické nerovnováze podílely deficity veřejných financí a klesající míra úspor domácností.

Tabulka 19: Bilance vývozu a dovozu zboží a služeb (v % HDP), běžné ceny

	ČR	Maďarsko	Polsko	Slovensko	Slovinsko
2000	-3,0	-3,6	-6,4	-2,5	-3,5
2001	-2,5	-1,2	-3,7	-8,1	-0,7
2002	-2,1	-2,0	-3,4	-7,2	1,4
2003	-2,3	-3,9	-2,6	-1,9	-0,1
2004	-0,6	-3,2	-2,0	-2,7	-1,2
2005	1,9	-1,4	-0,3	-5,1	-0,5
2006	1,8	0,9	-0,7	-4,6	-0,7
2000–2003	-2,5	-2,7	-4,0	-4,9	-0,7
2004–2006	1,0	-1,2	-1,0	-4,1	-0,8

Pozn.: Bilance vývozu a dovozu zboží a služeb se rovná rozdílu mezi domácí poptávkou a domácí nabídkou. Jde o výkonovou či primární bilanci na běžném účtu platební bilance, která do značné míry předurčuje saldo běžného účtu. Pramen: ECFIN (2007), s. 72–73.

Makroekonomická rovnováha nových členských zemí EU ze střední Evropy posuzovaná podle **výkonové bilance** (viz Tab. 19) ukazuje, že problém záporné mezery mezi domácí po-

²⁸ Příklady hlubokých nerovnováh, které vyžadovaly jejich nápravu ve skupině středoevropských zemí v dekadě devadesátých let, měřené schodkem běžného účtu v % HDP, byly podle poslední studie IMF: Česká republika 1996 (-6,7 % HDP), Maďarsko 1994 (-8,3 % HDP), Polsko 1993 (-6,2 % HDP), Slovensko 1996 (-9,4 % HDP), viz IMF: World Economic Outlook, April 2007, s. 109 a s. 110.

ptávkou a domácí nabídkou byl problémem většiny zemí. Pokud bychom vypočetli průměrnou velikost mezery mezi užitím a tvorbou HDP za období 2001–2005, pak by nejnižší převis domácí poptávky nad HDP docílilo Slovinsko (v průměru pouze 0,2 % HDP a v roce 2002 dokonce vyšší tvorba HDP než jeho domácí užití), následované Českou republikou (v průměru 1,1 % HDP s přebytkem obchodní bilance v roce 2005). Polsko (2,4 % HDP) a Maďarsko (2,3 % HDP) mají střední míru nerovnováhy a Slovensko (5 % HDP) vykazuje poměrně velkou zápornou mezeru mezi užitím a tvorbou HDP. Nicméně srovnání průměrné hodnoty salda obchodní bilance v letech 2000–2003 a 2004–2006 ukazuje výrazné zlepšení v případě ČR, Maďarska a Polska a mírné zlepšení u Slovenska. V roce 2006 se obchodní bilance dostává do přebytku nejen v ČR, ale i v Maďarsku a schodek je relativně nízký i v Polsku a na Slovinsku. To ukazuje na to, že základním zdrojem vnější rovnováhy přestává být obchodní bilance a stává se jím bilance výnosů.

Důležitý vliv na bilanci vývozu a dovozu zboží a služeb měl **vývoj směnných relací**. Nejpříznivější dopad směnných relací na salda zahraničního obchodu v běžných cenách můžeme pozorovat u České republiky (zlepšení směnných relací v roce 2005 proti roku 1995 o 10,8 %). U Slovinska byl dopad neutrální. U Maďarska se ve stejném období směnné relace zhoršily o 2 %. U Polska a Slovenska se směnné relace celkově vyvíjely nepříznivě. Na Slovensku se v období 1995–2005 zhoršily o 4,3 % a v Polsku o 5,9 %.

I když mezera mezi domácí nabídkou a poptávkou je důležitým projevem makroekonomické nerovnováhy (vnitřní i vnější), pro úplnější obraz je nutné tento vztah prohloubit o vlivy rozdělování důchodu mezi národní ekonomikou a světem a vzít v úvahu tvorbu disponibilního důchodu a jeho užití na spotřebu a úspory. Na makroekonomické úrovni můžeme rovnováhu posuzovat z hlediska **vztahu mezi národními úsporami a domácími investicemi**. Tento vztah ukazuje významný zdroj nerovnováhy, který spočívá v nedostatku národních úspor ve vztahu k investicím. Na tento vztah má značný vliv tvorba národních úspor. Míra úspor byla relativně vysoká na Slovinsku a v České republice, zatímco maďarská a polská ekonomika se vyznačovaly nízkou mírou úspor. V letech 2000–2006 míra úspor měla klesající tendenci ve všech sledovaných zemích s výjimkou Slovinska (viz Tab. 20). Nejsilnější pokles míry úspor zaznamenalo Maďarsko, následované Slovenskem.

Box 6: Pojetí makroekonomické rovnováhy

Makroekonomická rovnováha je složitá kategorie, protože se vztahuje k různým trhům (trh zboží a služeb, trh práce, kapitálu a deviz) a nemůže být vyjádřena jedním ukazatelem. Často se zužuje na dílčí projevy nerovnováhy, kterými může být růst cen, deficit veřejných financí, míra nezaměstnanosti či růst úrokové míry.

Vzhledem ke klíčovému postavení trhu zboží a služeb v ekonomice, je základním projevem rovnováhy **vztah mezi domácí nabídkou (HDP) a domácí poptávkou** (konečná spotřeba a tvorba hrubého kapitálu), protože v interakci nabídky a poptávky se rovnováha vytváří.

Základním zdrojem makroekonomické nerovnováhy je to, že země více statků a služeb užívá než vytváří (domácí poptávka převyšuje domácí nabídku). Tato mezera musí být zaplněna dovozem převyšujícím vývoz (čistý vývoz je záporný). V případě, že součet konečné spotřeby a investic označíme jako A (domácí poptávka – domestic absorption), pak platí rovnice:

$$HDP - A = X - M, \text{ kde}$$

X vývoz zboží a služeb

M dovoz zboží a služeb

Širší pojetí rovnováhy vychází z makroekonomické identity obsažené v systému národního účetnictví, podle které se **rozdíl mezi národními úsporami a domácími investicemi** rovná saldu běžného účtu platební bilance.

Platí rovnice:

$S - I = CAB$, kde

S národní úspory,

I tvorba hrubého kapitálu (investice),

CAB saldo běžných transakcí rezidentů s nerezidenty (current account balance).

Toto saldo se skládá ze tří hlavních složek: salda vývozu a dovozu zboží a služeb ($X - M$), salda prvotních důchodů (NY) a běžných transferů (NCT) rezidentů s nerezidenty, neboli:

$CAB = (X - M) + NY + NCT$.

Vztah mezi národními úsporami a investicemi je významný nejen z hlediska makroekonomické analýzy, ale i z hlediska hospodářské politiky, protože ukazuje významný zdroj vnější ekonomické nerovnováhy, který spočívá v nedostatku národních úspor ve vztahu k investicím.

Na mezeru mezi úsporami a investicemi má vliv i vývoj **míry investic**. Vysokou mírou investic se vyznačovala slovenská, slovinská a česká ekonomika. Dlouhodobě měla míra investic klesající tendenci (s výjimkou Slovenska a Slovinska). V ČR a Polsku byl pokles míry investic silnější než pokles míry úspor a pomohl tak snížit zápornou mezeru mezi úsporami a investicemi (viz Tab. 21). Výrazné snížení mezery nastalo v Polsku a značné zhoršení na Slovensku. To se odrazilo ve vývoji běžného účtu.

Tabulka 20: Míra hrubých národních úspor (v % HDP)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Změna v p.b.
EU-15	20,5	20,2	19,9	19,8	20,2	19,8	20,5	0,0
Česká republika	24,8	24,2	22,4	20,7	21,2	23,4	23,3	-1,5
Maďarsko	22,4	21,1	18,9	17,0	17,2	16,5	16,2	-6,2
Polsko	19,0	18,0	16,1	16,6	15,7	17,5	18,1	-0,9
Slovensko	23,7	22,5	21,7	22,5	23,5	21,3	21,2	-2,5
Slovinsko	24,0	24,3	24,4	23,9	24,2	24,1	24,8	0,8

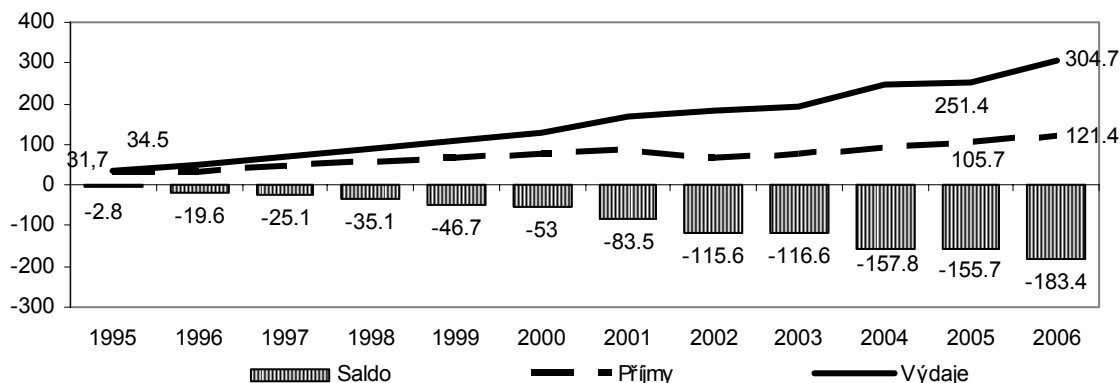
Pramen: ECFIN (2007), tab. 45, s. 118–119.

Tabulka 21: Míra investic (tvorba hrubého fixního kapitálu v % HDP)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Změna v p.b.
EU-15	20,5	20,0	19,4	19,3	19,4	19,8	20,4	-0,1
Česká republika	28,0	28,0	27,5	26,7	26,2	24,9	25,1	-2,9
Maďarsko	22,9	22,9	22,9	21,9	22,4	22,7	21,9	-1,0
Polsko	23,7	20,7	18,7	18,3	18,0	18,1	20,0	-3,7
Slovensko	25,7	28,5	27,3	25,0	24,1	26,8	26,4	0,7
Slovinsko	25,6	24,1	22,6	23,3	24,5	24,4	25,8	0,2

Pramen: ECFIN (2007), tab. 19, s. 66–67.

Dlouhodobě klesající míra úspor byla způsobena především poklesem **míry úspor domácností a vládního sektoru**. Zcela srovnatelné údaje za všechny středoevropské země však nejsou k dispozici. U ČR a Polska je zřejmý silný pokles míry čistých úspor domácností (v případě ČR z 1,8 % čistých disponibilních důchodů v roce 2000 na 0,2 % v roce 2005 a v Polsku z 5,8 % v roce 2000 na 2,7 % v roce 2004). Mírnější pokles zaznamenalo Slovensko (z 3,1 % v roce 2000 na 2,6 % v roce 2003). Pouze Slovinsko zvýšilo míru čistých úspor domácností z 3 % v roce 2000 na 4,2 % v roce 2004. Úspory vládního sektoru se mezi lety 2000 a 2005 mírně zvýšily v ČR a ve Slovinsku. V podstatě stagnovaly v Polsku a na Slovensku. Silně negativní vývoj zaznamenaly v Maďarsku, kde se z 2,4 % HDP v roce 2000 dostaly do záporných hodnot (-3,2 % HDP v roce 2005).

Obrázek 7: Bilance výnosů ČR – příjmy, výdaje, saldo (mld. Kč)

Pramen: ČNB (2007), vlastní výpočet.

Bilance běžného účtu je komplexnějším nástrojem pro posouzení makroekonomické rovnováhy, protože je ovlivněna nejen bilancí zboží a služeb, ale i přílivem a odlivem prvotních důchodů do zahraničí (bilance výnosů) a saldem běžných transferů se světem (jednostranné převody). Tím, že se rovná rozdílu mezi národními úsporami a domácími investicemi, ukazuje vnitřní zdroj vnější nerovnováhy. Protože deficit běžného účtu musí být financován vnějšími zdroji, navazuje i na finanční účet, investiční pozici a vnější dluh.

Zatímco v minulosti byla bilance běžného účtu ovlivněna především bilancí zboží a služeb, v posledních letech v souvislosti s volným pohybem kapitálu a pracovních sil i vstupem střeoevropských zemí do EU je bilance běžného účtu stále významněji ovlivňována odlivem a přílivem **prvotních důchodů** ve formě mezd, reinvestovaných a repatriovaných zisků a úroků. Síla tohoto vlivu je v různých zemích různá a je spojena zejména s průběhem přílivu přímých zahraničních investic (PZI). V případě Maďarska byl příliv PZI značný již ve druhé polovině 90. let, zatímco v ČR výrazně zesílil až od roku 1999 po přijetí investičních pobídek (vývoj české bilance výnosů viz Obr. 7). Většinou je bilance výnosů záporná a zvyšuje deficit běžného účtu. Naproti tomu běžné transfery částečně kompenzují zápornou bilanci obchodu a výnosů. Bilanci běžného účtu ukazuje tabulka 22.

Tabulka 22: Salda běžného účtu platební bilance (v % HDP)

	ČR	Maďarsko	Polsko	Slovinsko	Slovensko
2000	-4,7	-8,4	-5,8	-0,6	-3,3
2001	-5,3	-6,0	-2,8	-	-8,3
2002	-5,7	-7,0	-2,5	0,2	-8,0
2003	-6,3	-7,9	-2,1	-0,2	-1,1
2004	-6,0	-8,4	-4,2	-0,9	-3,6
2005	-2,6	-6,7	-1,7	-0,7	-8,6
2006	-4,2	-6,9	-2,1	-0,9	-8,0

Pramen: IMF, World Economic Outlook, April 2007, s. 248, s. 259.

V letech 2001–2006 mělo nejvyšší schodky běžného účtu Maďarsko (průměrně ročně 7,2 % HDP), následované Slovenskem (6,3 % HDP) a ČR (5 %). Polsko dosahovalo v průměru deficit 2,6 % HDP. Příznivý vývoj v této oblasti vykazuje Slovinsko. Značná makroekonomická nerovnováha začíná být vážným problémem Maďarska. Situace je o to vážnější, že deficit je v posledních letech převážně kryt přílivem zahraničních portfoliových investic do maďarských vládních cenných papírů. Ty na rozdíl od PZI zvyšují zahraniční dluh.

Rozdíl mezi saldy běžného účtu a výkonové bilance ukazuje na míru vlivu **bilance výnosů a jednostranných převodů**. V letech 2001–2005 byly v průměru rozdíly mezi oběma bilancemi v Polsku, na Slovensku a ve Slovinsku relativně malé (od 0,4 % HDP do 0,8 %), což znamená, že schodek běžného účtu byl způsoben především schodkem výkonové bilance (nebereme-li

v úvahu bilanci jednostranných převodů). Na Slovensku a v Polsku začíná být rozdíl mezi oběma bilancemi významnější teprve v roce 2004 a 2005. V ČR a Maďarsku jsou deficity běžného účtu podstatně vyšší než je schodek bilance zboží a služeb (v letech 2001–2005 v ročním průměru o 4,3 % HDP v případě ČR a o 4,9 % HDP v případě Maďarska) a bilance běžného účtu je tak stále silněji ovlivňována především bilancí výnosů (odlivem důchodů do zahraničí v procesu prvotního rozdělení).

Při **rozčlenění bilance výnosů** na jednotlivá salda (viz Tab. 23) je viditelné, že hlavní část záporného salda bilance výnosů byla vytvořena pasivním saldem u přímých zahraničních investic. V roce 2006 dosáhlo pasivní saldo výnosů, spojených s PZI 171 mld. Kč, což je jen o málo nižší číslo než celkový schodek bilance výnosů (183 mld. Kč). Celková výnosnost PZI se v posledních třech letech zvýšila nad 10 % hodnotu. V souvislosti s růstem výnosnosti a ziskovosti investic a s přechodem stále rostoucího rozsahu investic do třetí fáze životního cyklu se zvyšuje tendence investorů od reinvestic k repatriacím. Celkově je tendence posunu od reinvestic k dividendám jednoznačná: zatímco v roce 2001 byly více než tři čtvrtiny zisku reinvestovány, v letech 2003–2005 byl podíl reinvestic již jen mírně nadpoloviční. V roce 2006 poprvé převýšily dividendy nad reinvesticemi. Podíl vyplácených dividend tedy postupně narůstá: za posledních pět let se podíl repatriovaných zisků zdvojnásobil z 22 % v roce 2001 na 52 % v roce 2006.

Tato tendence je značně progresivní a je o to nebezpečnější, že podniky pod zahraniční kontrolou mají v české ekonomice rostoucí význam. Např. v roce 2005 vytvářely tyto podniky v českém zpracovatelském průmyslu přibližně 70 % zisku. Mají přitom vyšší ziskovost než domácí firmy a vysoká část zisku z růstu exportní výkonnosti ekonomiky se tak koncentruje v podnicích se zahraniční kontrolou s možností následné repatriace. Objem odlivu dividend v letech 2004–2005 představoval každoročně cca 2 % HDP, v roce 2006 stoupl na 2,8 % HDP. Celkový potenciál pro odliv zisku ale již přesahuje 5 % HDP. Odliv vysoké části zisku vytvářeného v české ekonomice je silně nepříznivým momentem přílivu PZI.

Tabulka 23: Bilance výnosů, jednotlivá salda (mld. Kč)

	1995	2000	2005	2006
Saldo bilance výnosů	-2,8	-53,0	-155,7	-183,4
Saldo výnosů z práce	2,3	-12,0	-23,5	-35,7
Saldo výnosů z investic	-5,1	-41,0	-132,2	-147,7
Ze salda investic:				
Saldo ostatních investic (úroky)	-1,2	20,1	9,3	19,1
Saldo portfoliových investic	-5,8	-7,5	6,3	4,3
Saldo PZI	1,9	-53,6	-147,8	-171,1

Pramen: ČNB (2006), Statistika platební bilance (30. 9. 2006), vlastní úprava.

Obdobné tendence zaznamenávají všechny střeoevropské ekonomiky. Výdaje bilance výnosů se v ČR za posledních sedm let více než ztrojnásobily, v Maďarsku zdvojnásobily a v Polsku stouply téměř na pětinašobek. Tendence rostoucího deficitu bilance výnosů jsou ve všech čtyřech zemích obdobné. V časovém pohledu započal trend k prohlubování deficitu bilance výnosů nejdříve v Maďarsku, nejpozději jej pocítila slovenská ekonomika, což souvisí s časovým rozložením PZI v jednotlivých ekonomikách. Maďarsko zaregistrovalo ze střeoevropské čtyřky prohlubování deficitu bilance výnosů jako první, protože příliv PZI zde byl v první polovině devadesátých let masivnější.

Faktem je, že deficity bilance výnosů v Polsku a Maďarsku nejsou ovlivněny pouze přílivem PZI, ale také dividendami vyplácenými z portfoliových investic. Portfoliové investice jsou oblastí, v níž se ČR vymyká obecnému trendu střeoevropské čtyřky. Kromě roku 2004, kdy nastal silný příliv portfoliových investic do celého regionu, byl příliv portfoliových investic

do ČR slabší než v Polsku a Maďarsku. Například v Polsku příliv portfoliových investic dosahoval v posledních pěti letech téměř stejné výše jako příliv PZI a v roce 2005 dokonce v přílivu kapitálu dominoval. Čeští rezidenti v průběhu celého desetiletí na rozdíl od ostatních střeoevropských investorů poměrně intenzivně investovali do zahraničních portfoliových investic, což se projevilo v tom, že v oblasti portfoliových investic je investiční pozice české ekonomiky stále zhruba vyrovnaná. Vývoj obchodní bilance a bilance výnosů ve střeoevropských ekonomikách ilustruje tabulka 24.

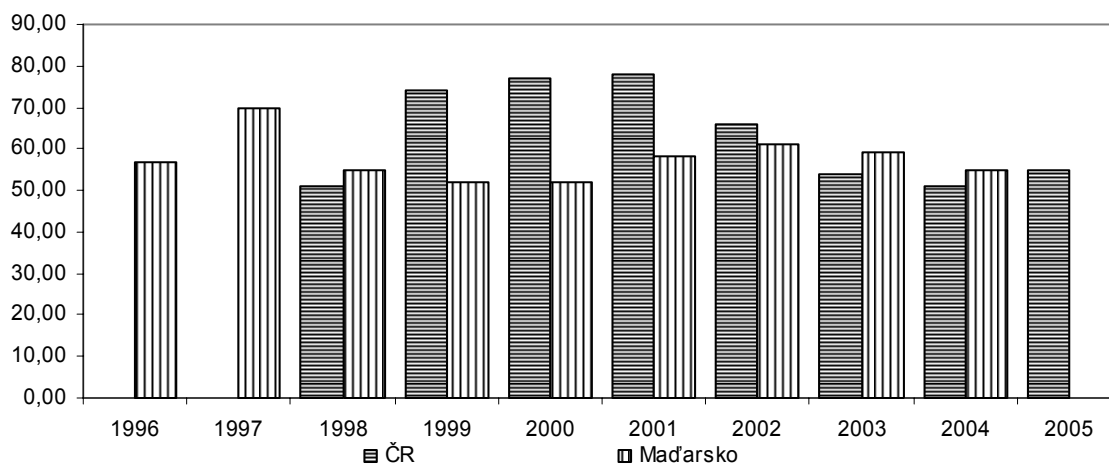
Tabulka 24: Obchodní bilance a bilance výnosů (mld. USD)

	Obchodní bilance				Bilance výnosů			
	ČR	Maďarsko	Polsko	Slovensko	ČR	Maďarsko	Polsko	Slovensko
1999	-1,9	-2,2	-15,1	-1,1	-1,3	-2,8	-1,0	-0,3
2000	-3,1	-2,9	-12,3	-0,9	-1,3	-2,5	-1,4	-0,3
2001	-3,1	-2,2	-7,7	-2,1	-2,2	-2,9	-1,4	-0,5
2002	-2,2	-2,1	-7,2	-2,1	-3,5	-3,7	-1,9	-0,5
2003	-2,5	-3,3	-5,7	-0,6	-4,3	-4,1	-3,6	-0,2
2004	-1,0	-3,0	-5,6	-1,5	-6,1	-6,1	-11,5	-0,4
2005	1,7	-1,9	-2,7	-2,4	-5,9	-6,9	-10,5	-2,0

Pramen: IMF (2006), s. 935–964, vlastní úprava.

Srovnatelná data poměru reinvestic a dividend jsou v časové řadě k dispozici pouze pro Maďarsko (viz Obr. 8). Srovnání ukazuje, že vývoj reinvestovaného zisku je v Maďarsku stabilnější. Z hlediska průměrné míry reinvestovaného zisku byla tendence k reinvesticím vyšší v ČR: v letech 1998–2004 (kdy jsou srovnatelná data pro obě země k dispozici) bylo v průměru v ČR reinvestováno 64 % zisku, zatímco v Maďarsku 56 %. Rozdíl zřejmě odráží vyšší podíl privatizačních investic v maďarské ekonomice a pravděpodobně souvisí i s odvětvovými rozdíly přílivu. Vývoj vnější rovnováhy ve všech čtyřech zemích bude záviset nejen na jejich exportní výkonnosti, ale také na poměru reinvestic a dividend.

Obrázek 8: Podíl reinvestovaného zisku na výnosech z PZI v ČR a Maďarsku (v %)



Pramen: Mandel a Tomšík (2006), s. 734, vlastní úprava.

Je pravděpodobné, že postupná tendence od reinvestic k repatriacím v ČR bude pokračovat. Z analýz UNCTAD (World Investment Report, 2006) vyplývá, že v průměru investoři z rozvinutých zemí (data za 33 rozvinutých ekonomik) v období 1990–2004 55 % zisku repatriovali. Během uplynulých deseti let podíl repatriací (resp. vyplácených dividend) osciloval mezi 50 a 60 %. Oproti tomu investoři z rozvojových zemí měli mírně vyšší průměrnou tendenci k reinvesticím, v ČR jsou ale v naprosté většině investoři z vyspělých zemí. Lze tedy s vysokou pravděpodobností očekávat že postupně i v ČR dojde ještě k dalšímu růstu významu repatriací.

Z titulu rostoucích reinvestic a repatriací je vliv PZI na celý běžný účet a celkovou vnější rovnováhu rozporuplný. Od roku 2001 je výkonová bilance (obchod zbožím a službami) firem pod zahraniční kontrolou aktivní (viz Tab. 25). Pozitivní dopady přílivu PZI na obchodní bilanci jsou doprovázeny negativním efektem na bilanci výnosů a vysoké deficity bilance výnosů udržují v deficitu celý běžný účet. Struktura běžného účtu není zatím příliš riziková – na devizových trzích nevznikají tlaky na zahraniční financování deficitu, protože značnou část vytvářeného zisku investoři dosud reinvestovali. Vyšší posun od reinvestic k dividendám by ovšem mohl změnit i tento obrázek. Vývoj deficitu běžného účtu a jeho krytí přílivem PZI se tak dostává do značné závislosti na poměru mezi reinvesticemi a dividendami; posun od reinvestic k dividendám by snížil i krytí deficitu běžného účtu nedluhovým kapitálem. Předpoklad očekávaného posunu zahraničních investorů ze střeoevropského prostoru k východním destinacím je faktorem, který poměr reinvestic a dividend může posunout v neprospěch reinvestic.

Tabulka 25: Saldo obchodu zbožím a službami (výkonová bilance): celkem a podniky pod zahraniční kontrolou

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Výkonová bilance celkem	-24,2	-66,2	-58,7	-49,5	-56,5	-14,0
Výkonová bilance – podniky pod ZK	-8,3	-34,4	18,0	7,6	44,9	56,2
Výkonová bilance – domácí sektor	-15,9	-31,8	-76,7	-57,1	-101,4	-70,2

Pramen: ČNB, Přímé zahraniční investice, jednotlivé roky, vlastní úprava.

Toky bilance výnosů ukazují rostoucí objem přerozdělovaných prostředků se zahraničím, což se promítá i do ukazatelů soustavy národních účtů. Tento vliv zohledňuje ukazatel hrubého národního důchodu, který oproti hrubému domácímu produktu zachycuje proces prvotního rozdělení mezi národní ekonomikou a světem.

Tabulka 26: Hrubý domácí produkt a hrubý národní důchod

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Bilance výnosů	-2,8	-19,6	-25,1	-35,1	-46,7	-53,0	-83,5	-115,6	-116,6	-157,8	-142,3
Saldo prvotních důchodů	-3,0	-23,2	-28,2	-37,2	-49,1	-49,5	-79,0	-112,3	-111,0	-159,2	-134,5
HND v % HDP	99,8	98,6	98,4	98,1	97,6	97,7	96,6	95,4	95,7	94,3	95,6

Pramen: ČSÚ (2006), Národní účty (30. 9. 2006); ČNB (2006), Statistika platební bilance (30. 9. 2006), vlastní úprava.

Z tabulky 26 je zřejmé, že v roce 1995 rozdíl mezi HDP a HND byl zanedbatelný, ale během poslední dekády postupně stoupl až na přibližně 5 % hrubého domácího produktu. To znamená, že rozdíl mezi tím, co patří z produktu vytvořeného v domácí ekonomice zahraničním příjemcům důchodů (z práce nebo kapitálu) převyšuje o přibližně 5 % hrubého domácího produktu vytvořeného v české ekonomice částku, kterou získávají čeští rezidenti z důchodů (z práce a/nebo kapitálu) ze zahraničí. Tabulka 26 současně ukazuje, že rozsah salda prvotních důchodů se příliš neliší od salda bilance výnosů (rozdíl je způsoben odlišnou metodikou platební bilance a národních účtů, ale ekonomická podstata obou sald je v zásadě stejná). Na základě analýzy bilance výnosů je proto možné určit zdroje diferencí mezi ukazateli HND a HDP, tedy proč vyplacené prvotní důchody do zahraničí převyšují prvotní důchody ze zahraničí získané.

Hlavní část rozdílu mezi hrubým domácím produktem a hrubým národním důchodem tedy v roce 2005 bylo možné připsat převážně vlivu přímých zahraničních investic. Díky rostoucí penetraci PZI se v ekonomice postupně zvyšuje objem produktu, který se v domácí ekonomice sice vytváří, ale není ve vlastnictví jejích rezidentů. I tento aspekt patří k méně příjemným důsledkům celkově pozitivního vlivu PZI na českou ekonomiku.

Zahraněční dluh jako stavová veličina odráží dlouhodobý vývoj vnější nerovnováhy. Změny vnějšího dluhu závisí na tom, jak je schodek běžného účtu financován (dluhové a nedluhové

financování). Nejvyšší zahraniční dluh ze skupiny středoevropských zemí má Maďarsko, kde se zvýšil z 56 % HDP v roce 2002 na téměř 90 % HDP v roce 2006. Nerovnováha se v posledních dvou letech zhoršuje i na Slovensku a deficit běžného účtu je stále silněji ovlivňován zápornou bilancí výnosů. Na financování deficitu se začíná více podílet krátkodobý kapitál, což se odráží i v růstu zahraniční zadluženosti (hrubý zahraniční dluh se zvýšil z 48 % HDP v roce 2002 na 58 % HDP v roce 2005). Růst dluhu zaznamenalo také Slovinsko, kde se přiblížil k 80 %. Nejnižší zahraniční zadluženost má Česká republika (pod 40 % HDP). V ČR je stále rozhodujícím zdrojem financování deficitu příliv PZI, který nezvyšuje zahraniční dluh. Výše zahraniční zadluženosti i její struktura je významná, protože dluhová služba odčerpává zdroje, které by bylo možné využít v domácí ekonomice.

Makroekonomická rovnováha ve všech srovnávaných zemích je významným způsobem ovlivněna **deficity veřejných financí**. Ty mohou být vykazovány různým způsobem a to buď podle metodiky vládní finanční statistiky (Government Finance Statistics) zpracované MMF nebo podle metodologie národních účtů (ESA 1995), kde vládním deficitem je výše čistých výpůjček sektoru vládních institucí. Takto definovaný deficit je základem maastrichtského kritéria deficitu veřejných financí do výše 3 % HDP. Vzhledem k tomu, že každá členská země EU předkládá Evropské komisi notifikaci vládního deficitu podle harmonizované metodiky, je možné pokládat údaje publikované EUROSTATem v metodice národních účtů za srovnatelné. Výši vládního deficitu v % HDP ukazuje tabulka 27.

Tabulka 27: Čisté výpůjčky vládního sektoru (v % HDP)

	ČR	Maďarsko	Polsko	Slovensko	Slovinsko
2000	-3,7	-2,3	-1,5	-11,8	-3,9
2001	-5,7	-4,1	-3,7	-6,5	-4,3
2002	-6,8	-9,0	-3,2	-7,7	-2,5
2003	-6,6	-7,2	-6,3	-2,7	-2,8
2004	-2,9	-6,5	-5,7	-2,4	-2,3
2005	-3,5	-7,8	-4,3	-2,8	-1,5
2006	-2,9	-9,2	-3,9	-3,4	-1,4

Poznámka: Údaje o vládním deficitu v % HDP publikované EUROSTATem v dubnu 2007 se výrazněji změnilo v případě Maďarska a Polska (v obou případech k horšimu v důsledku reklasifikace dotovaných penzijních systémů mimo vládní sektor) a v případě Slovenska (k lepšímu v důsledku změny metodologie zaznamenávání daní a sociálních příspěvků v systému národních účtů). Pramen: EUROSTAT: Euro-indicators, news release, 23 April 2007.

Třebaže vládní deficit v % HDP je dlouhodobě ve všech středoevropských zemích kromě Slovinska relativně vysoký, se vstupem do EU a s přípravou na vstup do EMU je v ČR, Polsku a na Slovensku v posledních letech patrná tendence ke snižování tohoto deficitu. Výjimkou je Maďarsko, kde je rozpočtový schodek stále neúměrně vysoký a nedostatečná fiskální konsolidace byla jedním z důvodů odložení plánovaného přijetí eura v roce 2010. V roce 2005 mělo Maďarsko vůbec nejvyšší vládní deficit ze všech zemí EU a bylo následované Portugalskem (6,1 % HDP), Řeckem (5,5 % HDP) a Itálií (4,2 % HDP). Podobně tomu bylo i v roce 2006, kdy za Maďarskem následovala Itálie (4,4 %), Polsko (3,9 %), Portugalsko (3,9 %) a Slovensko (3,4 %).

Výsledkem akumulovaných schodků rozpočtů vládních institucí je **vládní dluh** (podle Maastrichtských kritérií by jeho výše neměla přesáhnout 60 % HDP). Kromě Maďarska jeho výše v ostatních středoevropských ekonomikách tuto hranici nepřesahuje (viz Tab. 28). V České republice, Polsku a Slovinsku s blížícím se přijetím eura výše vládního dluhu v % HDP se více méně stabilizovala a na Slovensku značně poklesla. Nebezpečný vývoj zaznamenalo Maďarsko.

Tabulka 28: Vládní dluh v % HDP

	2003	2004	2005	2006
Česká republika	30,1	30,7	30,4	30,4
Maďarsko	58,0	59,4	61,7	66,0
Polsko	47,1	45,7	47,1	47,8
Slovensko	42,4	41,5	34,5	30,7
Slovinsko	28,6	28,9	28,4	27,8

Pramen: EUROSTAT: Euro-indicators, news release, 23 April 2007.

Výše vládního deficitu má značný vliv na vnější nerovnováhu. Přitom nemusí docházet k tomu, že vládní deficit je financován z vnějších zdrojů a promítá se přímo do zahraničního dluhu. Může odčerpávat úspory ostatních sektorů, které si pak půjčují v zahraničí. Skutečností je, že většinou jde o vysoké deficity veřejných financí, které mají na svědomí rozhodující část schodku běžného účtu.

Souvislost nerovnováhy veřejných financí s vnější nerovnováhou vytváří nebezpečí tzv. **dvójitého deficitu**. V případě Maďarska nemůže být o souvislosti mezi oběma deficity pochyb. To donutilo maďarskou vládu zahájit několikaletý program fiskální konsolidace. Naproti tomu Slovensko má v posledních letech relativně nízký deficit veřejných financí, ale vysoký schodek běžného účtu. To svědčí o tom, že mezera mezi úsporami a investicemi (z ní vyplývá schodek běžného účtu) je značně záporná i v případě soukromého sektoru. Identifikace zdroje schodku běžného účtu (soukromý nebo veřejný sektor) je důležitá z hlediska možných cest řešení. Všechny středoevropské země (s výjimkou Slovinska) potřebují snížit vládní deficit. Na Slovensku je navíc důležité zvýšení tvorby úspor soukromého sektoru, resp. snížení domácí poptávky.

Mezinárodní srovnání ukazuje, že problém udržení makroekonomické rovnováhy je vážným problémem prakticky všech tranzitivních ekonomik. Deficity běžného účtu platební bilance byly v letech 2001–2006 neúměrně vysoké v Maďarsku a v posledních dvou letech i na Slovensku. České republice se podařilo výrazněji snížit schodek až v letech 2005–2006. Vnější nerovnováha je ve středoevropských zemích do značné míry spojena s relativně vysokými schodky veřejných financí. V tomto směru je situace kritická v Maďarsku, ale i ostatní země zápasí s udržením vládních deficitů v mezích daných maastrichtskými kritérii.

3.2 Vliv přímých zahraničních investic na postup reálné konvergence

Příliv PZI a význam firem pod zahraniční kontrolou pro zvyšování hospodářské výkonnosti ČR

Od konce devadesátých let byla v české ekonomice mezera mezi domácími úsporami a investicemi vyplňována zejména masivním přílivem přímých zahraničních investic (PZI). Kumulativně do ČR do konce roku 2006 připlýnulo přibližně 1 630 mld. Kč (tj. asi 66,7 mld. USD). V první etapě, přibližně do poloviny devadesátých let, převládaly v ČR a ostatních středoevropských zemích horizontální investice, snažící se o vstup na trh hostitelské země a získání určitého podílu na tomto trhu. Ve druhé polovině devadesátých let výrazně zesílil příliv vertikálních investic do zpracovatelského sektoru. Současně nastal masivní příliv horizontálních investic do finančních a dalších komerčních služeb. Poslední tendencí je vstup investorů do nově liberalizovaného sektoru utilit. Obecně lze očekávat, že příliv PZI do středoevropských ekonomik bude po ukončení privatizačních prodejů slábnout, částečně i proto, že zájmy investorů se posouvají dále na východní teritoria. Např. již počínaje rokem 2005 se výrazně zvýšil zájem o rumunskou a bulharskou destinaci v souvislosti s aktuálním vstupem těchto zemí do EU.²⁹

²⁹ V devadesátých letech byl pro rozdíly v přílivu PZI mezi visegrádskými zeměmi rozhodující odlišný postoj vlád k otázce privatizace státního majetku. Rozdíly převládaly především v první polovině devadesátých let, kdy nejprogresivnější postoj zaujalo Maďarsko preferující privatizaci cestou přímých prodejů do rukou strategického zahraničního partnera. Vlády ostatních středoevropských ekonomik v první polovině devadesátých let preferova-

Tabulka 29: Příliv PZI do ČR v letech 1993 – 2006

	1993–97	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Mld. USD	1,3	3,7	6,3	5,0	5,6	8,4	2,1	5,0	11,7	6,0
Mld. CZK	41,3	120,0	218,8	192,4	214,6	277,7	59,3	127,8	279,2	134,7
% HDP	n.a.	6,0	10,5	8,8	9,1	11,3	2,3	4,6	9,4	4,2

Pramen: Česká národní banka, Statistika přímých zahraničních investic (31. 3. 2007), vlastní úprava.

Tabulka 30 ukazuje, že v posledních letech zaujala ČR v přílivu PZI mezi visegrádskými zeměmi přední pozici. Kromě roku 2003 (kdy byla hodnota vyšší v Maďarsku) byl příliv PZI na 1 obyvatele v ČR nejvyšší ze stredoevropské čtyřky. V letech 2002 a 2005 patřila ČR i první příčka v absolutní výši přílivu. Masivní příliv PZI vedl k jejich vysoké zásobě, dosahující přibližně 50 % HDP (což je obdobně vysoká hodnota jako v Maďarsku, zatímco pro Slovensko a Polsko dosahuje zásoba PZI přibližně 30 % HDP).

Tabulka 30: Příliv PZI (mld. USD)

	ČR		Maďarsko		Polsko		Slovensko	
	Mld. USD	v USD na 1 obyv.	mld. USD	v USD na 1 obyv.	mld. USD	v USD na 1 obyv.	mld. USD	v USD na 1 obyv.
1999	6,3	614	3,3	323	7,3	188	0,4	74
2000	5,0	486	2,8	271	9,3	242	2,1	389
2001	5,6	550	3,9	387	5,7	148	1,5	278
2002	8,5	829	3,0	296	4,1	107	4,1	759
2003	2,0	197	2,2	214	4,6	119	0,7	111
2004	5,0	487	4,7	461	12,9	340	1,4	259
2005	11,0	1074	6,6	654	7,7	201	2,0	370

Pramen: IMF (2006), s. 935–964, vlastní úprava.

Analýzy UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development, jejichž výstupem je každoroční World Investment Report) srovnávají relativní význam země na globálním HDP a globálních přílivech PZI. Výsledkem srovnání je tzv. **index přílivu PZI** (inward FDI performance index – IPEI).³⁰ Podle tohoto měřítka byl příliv PZI do ČR v posledních letech nadproporcionální vzhledem k podílu země na globálním HDP (viz Tab. 31). Česká republika získává více než třikrát vyšší hodnotu PZI oproti podílu země na světovém HDP, obdobně jako Slovensko. Maďarsko má přibližně dvojnásobný podíl na světových PZI oproti svému významu na světovém HDP, zatímco polský příliv PZI je jen o málo vyšší než by odpovídalo významu na HDP. Pro rok 2005 uvádí UNCTAD pouze hodnoty pořadí IPEI: v časovém pohledu se sice pořadí ČR zhoršuje, ale z visegrádských zemí skončila na nejlepší, 32. pozici. V rámci 141 srovnávaných zemí skončilo Maďarsko na 40. pozici, Polsko na 57. příčce a Slovensko na 60. místě. Zhoršení pozice je tedy pro stredoevropské země společné a souvisí se zvyšováním zájmu např. o Rumunsko (posunulo se na 24. pozici) a Bulharsko (na 9. příčce) v souvislosti se vstupem těchto zemí do EU.

ly privatizaci cestou ponechání vlastnictví v rámci domácích subjektů. Na počátku transformace byl proto příliv PZI do ČR slabý a zintenzivněl počínaje rokem 1998, zejména se změnou postoje vlády k privatizaci státního majetku a zavedením investičních pobídek (duben 1998). Mimořádně důležité byly v tomto ohledu privatizační prodeje státních podílů velkých českých bank do rukou strategických zahraničních partnerů. Příliv nepřivatizačních PZI byl od poloviny devadesátých let posílen celkově masivnějším přílivem vertikálních PZI do stredoevropského regionu.

³⁰ Pokud je hodnota indexu rovna jedné, země získávají PZI v přesné proporci k jejich relativní ekonomické síle. Země s hodnotou indexu větší než jedna získávají větší množství PZI v relaci k HDP.

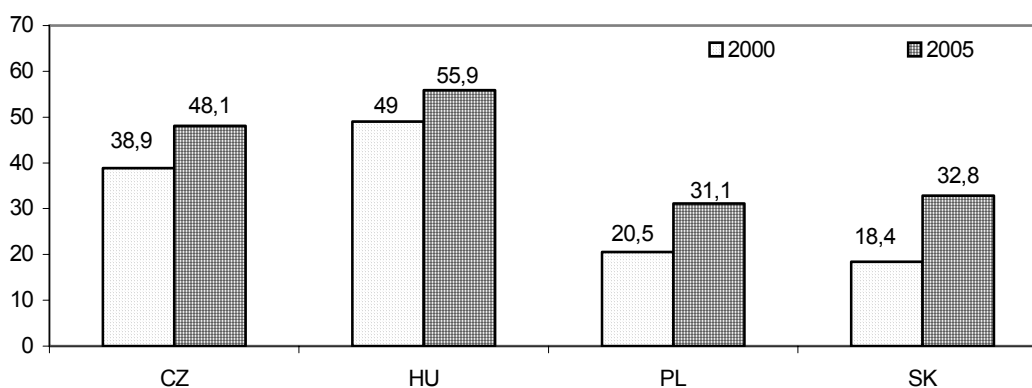
Tabulka 31: Hodnoty indexů přílivu PZI a pořadí v mezinárodním srovnání

	IPEI					
	1998–2000	pořadí	2000–2002	pořadí	2002–2004	pořadí
CZ	2,665	15	3,583	10	3,070	28
HU	1,157	53	1,954	27	2,087	46
PL	1,391	42	1,179	56	1,251	75
SK	1,430	41	3,906	8	3,328	25
EU	2,178	45	2,549	31	2,696	64

Pramen: Databáze UNCTAD FDI (1. 8. 2006), vlastní úprava.

Analýzy UNCTAD také měří **potenciál přílivu PZI** dané země (Inward FDI potential index IPOI) a srovnává jej s indexem přílivu (IPEI). Index potenciálu přílivu je založen na 12 ukazatelích, které jsou normalizovány do dílčích indexů a výsledný IPOI je vyjádřen jako jejich průměrná hodnota. Srovnáním jednotlivých zemí dle pořadí IPEI a IPOI vzniká matice se čtyřmi kvadranty (čtyřmi skupinami zemí): 1) země s vysokým potenciálem a současně s vysokým skutečným přílivem, b) s vysokým potenciálem ale nízkým přílivem, c) s nízkým potenciálem a vysokým přílivem a d) s nízkým potenciálem i přílivem. V roce 2005 patřily všechny střeoevropské ekonomiky do první skupiny zemí – vykazovaly jak vysoký potenciál přílivu, tak i vysokou hodnotu jejich přílivu skutečného.

Obrázek 9: Zásoba PZI (v % HDP)



Pramen: UNCTAD (2006), s. 307, vlastní úprava.

Vysoký příliv PZI za následek vysokou a stále rostoucí **penetraci firem pod zahraniční kontrolou** v české ekonomice. Význam sektoru zahraničních firem od přelomu tisíciletí rychle stoupá: zatímco v roce 1999 vytvářely tyto podniky přibližně 10 % hrubé přidané hodnoty celého národního hospodářství (tedy českého HDP), v roce 2004 již vytvářely 24 % (viz Tab. 32). Podniky pod zahraniční kontrolou tedy v současné době vytvářejí minimálně čtvrtinu českého HDP. Nadprůměrně vysoká je penetrace zahraničního kapitálu velkých podniků nad 20 zaměstnanců, kde v sektoru nefinančních podniků vytvářely v roce 2005 firmy pod zahraniční kontrolou 43 % přidané hodnoty.

Tabulka 32: Podíl podniků pod zahraniční kontrolou v ČR na hrubé přidané hodnotě nefinančních podniků a celého NH, v %

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Podíl na HPH v %	4,9	5,5	7,5	8,2	10,8	17,5	19,5	20,2	21,5	23,9

Pramen: ČSÚ, Národní účty (leden 2007), vlastní úprava.

Ačkoli nelze zcela přesně vymezit přínos sektoru firem pod zahraniční kontrolou pro **hospodářský růst**, je velmi pravděpodobné, že tento sektor k rychlé hospodářské dynamice posledních let významně přispěl. Tabulka 33 uvádí podíl podniků pod zahraniční kontrolou na dynamice tvorby hrubé přidané hodnoty v běžných cenách v celém národním hospodářství v letech 1995–2004. Přírůstky produkce vytvořené v sektoru firem pod zahraniční kontrolou jsou podstatně vyšší než

přírůstky ostatních sektorů. Podíl podniků pod zahraniční kontrolou na přírůstcích hrubé přidané hodnoty v běžných cenách je podstatně vyšší než jejich podíl na vytvořené přidané hodnotě, což odpovídá jejich nadprůměrné dynamice. Jejich podíl na přírůstku je nadproporcionální ve vztahu k podílu na produkci, takže při rostoucí penetraci zahraničního sektoru v ekonomice jsou firmy pod zahraniční kontrolou významným nositelem rychlého hospodářského růstu. Například v roce 2004 se tyto firmy podílely na přírůstku hrubé přidané hodnoty v celém národním hospodářství 60 %, zatímco jejich podíl na HPH dosahoval pouze 24 %.

Tabulka 33: Podíl nefinančních podniků pod zahraniční kontrolou v ČR na tvorbě hrubé přidané hodnoty v národním hospodářství v b.c. (v %)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Podíl na HPH	4,9	5,5	7,5	8,2	10,8	17,5	19,5	20,2	21,5	23,9
Podíl na přír. HPH	n.a.	10,1	32,1	14,6	80,7	113,9	41,8	35,8	42,4	59,3

Pramen: ČSÚ (2007), národní účty (1. 1. 2007), vlastní úprava.

Odvětvím, které má pro tvorbu HDP klíčový význam a je nositelem rychlého hospodářského růstu v posledních třech letech, je **zpracovatelský průmysl**. Zpracovatelský průmysl se na přírůstku hrubé přidané hodnoty celého národního hospodářství (tedy na růstu HDP) v posledních třech letech podílel v průměru 59 %. Současně zpracovatelský průmysl zaznamenává mimořádně rychlý růst produktivity práce, a to v posledních třech letech v průměru o 9,3 %. Ve zpracovatelském průmyslu je penetrace podniků pod zahraniční kontrolou mimořádně vysoká, s přibližně dvouřetinovým podílem těchto podniků na tvorbě přidané hodnoty (viz Tab. 34).

Tabulka 34: Výkonnost zpracovatelského průmyslu v ČR a význam firem pod zahraniční kontrolou

	Podíl firem pod ZK na přidané hod. zprac. pr.	Meziroční růst produktivity práce (v %)	Meziroční růst HPH (v %)	Podíl na přírůstku HPH v NH (v %)
2004	62,1	10,9	10,7	54
2005	62,3	7,7	9,7	66
2006	66 (1–3Q)	9,3	10,0	57

Pramen: ČSÚ (2007), národní účty (1. 1. 2007), MPO vlastní úprava.

Při podrobnějším strukturálním pohledu na vývoj **produktivity práce** ve zpracovatelském průmyslu (viz Tab. 35) lze za hlavní nositele růstu produktivity práce ve zpracovatelském průmyslu označit především tři odvětví: dopravní prostředky, elektrotechniku a všeobecné strojírenství, kde v posledních třech letech rostla produktivita práce v průměru dvouciferným tempem (přibližně o 14 % ročně). Kumulativně dosahuje podíl těchto tří odvětví na české průmyslové výrobě přibližně 40 %, na průmyslových tržbách dosahuje jejich podíl téměř poloviny. V prvních dvou odvětvích mají firmy pod zahraniční kontrolou zcela dominantní význam při tvorbě přidané hodnoty – v elektrotechnice mají tyto firmy tříčtvrtinový podíl, v dopravních prostředcích se jejich podíl blíží 90 %.

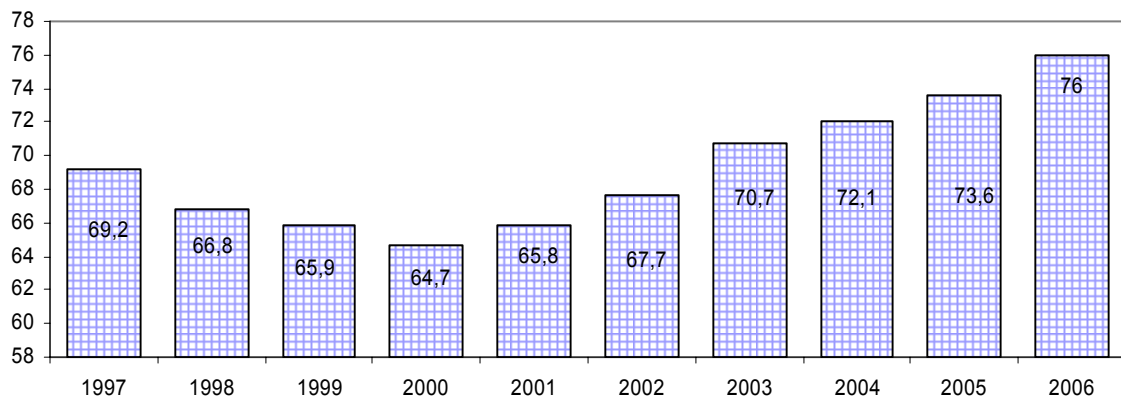
Tabulka 35: Podíly podniků pod zahraniční kontrolou na přidané hodnotě v ČR a vývoj produktivity práce v odvětví

	Podíl firem pod ZK na přidané hodnotě (v %)	Růst produktivity práce (průměr 2004–2006, v %)
Zpracovatelský průmysl	62,3	9,3
Potraviny	56,6	1,8
Textil	35,6	7,1
Vláknina, papír	68,1	3,5
Chemie	50,3	6,6
Pryže, plasty	72,8	5,6
Hutnictví	47,4	4,0
Všeobecné strojírenství	46,2	14,3
Elektrické a optické	75,2	14,3
Dopravní prostředky	88,2	13,1

Pramen: MPO (2005), vlastní úprava

Celkový strukturální pohled na hospodářský růst i analýza odvětvových diferencí v růstu produktivity práce ve zpracovatelském průmyslu tedy potvrzuje význam sektoru podniků pod zahraniční kontrolou pro současný rychlý výkon české ekonomiky, vedoucí k pokroku v procesu reálné konvergence. Ekonomická teorie hovoří o tzv. efektu kritické masy, tedy že vlivy PZI se začnou prosazovat až po dosažení určité úrovně nasycenosti, resp. určité úrovně penetrace PZI v hostitelské ekonomice. V souladu s tím lze za zlom v přínosu PZI pro hospodářskou dynamiku považovat přelom tisíciletí, což je období, v němž mezi lety 1999 a 2001 skokově stoupaly podíly firem pod zahraniční kontrolou na zaměstnanosti, přidané hodnotě a exportu³¹. Od roku 2000 také ekonomika zaznamenala obrat od výkonnostních výkyvů předchozího období ke stabilnímu růstu. V souvislosti s tím od roku 2001 dochází i k urychlení procesu konvergence české ekonomiky k vyspělým evropským ekonomikám (viz Obr. 10).

Obrázek 10: HDP na obyvatele v paritě kupní síly (PPS), (EU-25 = 100)



Pramen: ČSÚ: Evropská data, (31.3.2007), vlastní úprava.

Problém duální ekonomické struktury

Závěry ohledně vyšší dynamiky přidané hodnoty v sektoru firem pod zahraniční kontrolou sice potvrzují jejich pozitivní vliv na celkovou hospodářskou dynamiku v ČR, nicméně rovněž indikují méně příznivou skutečnost, jíž je slabší výkonnost domácích firem oproti firmám se zahraničním vlastníkem. Tento jev, známý pod pojmem duální ekonomická struktura či duální ekonomika, patří obecně k méně příznivým dopadům přílivu PZI do hostitelských ekonomik. Vyšší dynamika firem pod zahraniční kontrolou je v ČR doprovázena značnou rozdílností v hodnotách relativních ukazatelů efektivity mezi podniky pod zahraniční a domácí kontrolou v ČR. Přidaná hodnota na 1 pracovníka je celkově v sektoru nefinančních podniků přibližně o polovinu vyšší u zahraničních firem než u firem s čistě domácím vlastníkem. V klíčovém odvětví ekonomiky – zpracovatelském průmyslu – je produktivita vyšší o 80 %; rozdíl se ale za posledních pět let v celém průmyslu i ve zpracovatelských odvětvích mírně snížil (viz Tab. 36).

U firem pod zahraniční kontrolou produktivita stoupla o 17 %, u domácích o 25 %. Podobně se vyšším růstem produktivity domácích firem značně sblížila efektivnost výroby zdravotnických a optických přístrojů. V těchto odvětvích je přibližně 70 % podíl zahraničního sektoru na přidané hodnotě celého odvětví, takže vysoká dynamika produktivity domácích firem ukazuje na přelévání pozitivních efektů. Celkově se dualita ekonomiky pravděpodobně již neprohlubuje, sblížení výkonnosti je ale pouze pozvolné a odvětvově diferencované. Duální struktura ekonomiky je udržována nedostatečnou schopností domácích firem vytvářet vazby na firmy pod

³¹ Mezi lety 1999 a 2001 stoupl podíl firem pod zahraniční kontrolou na vývozu zboží a služeb z 33,9 % na 42 %, podíl na hrubé přidané hodnotě v národním hospodářství z 10,8 na 19,5 %.

zahraniční kontrolou a také celkovým zesilováním konkurence spojené se vstupem progresivnějších zahraničních firem na domácí trh.

V současné době lze proto jakožto důležitou prioritu hospodářské politiky vymezit realizaci přenosu potenciálních pozitivních efektů přímých zahraničních investic do sektoru domácích firem, což záleží především na schopnosti těchto firem aplikovat moderní technologie a navazovat kooperační vazby s firmami pod zahraniční kontrolou. Otázkou zásadního významu je přitom technologický transfer. Poměrně podstatnou podmínkou je v oblasti přelévání technologického transferu, aby technologická mezera mezi podniky pod zahraniční a domácí kontrolou nebyla příliš velká a technologická absorpční kapacita hostitelské ekonomiky příliš malá, v opačném případě je technologický transfer omezen.

Tabulka 36: Přidaná hodnota na pracovníka v ČR u firem pod zahraniční kontrolou, domácí soukromý sektor =100

	2000	2005	Rozdíl v bodech
Zpracovatelský průmysl	191,6	179	-16,6
Potraviny	308,8	342	33,2
Textil	156,3	137,8	-18,5
Vlákna, papír	164,4	219,8	55,4
Chemie	199,4	215,5	16,1
Pryže, plasty	230,1	207,9	-22,2
Koks, rafinerie	n.a	n.a	n.a
Hutnictví	138,8	153,3	14,5
Všeobecné strojírenství	135,6	132,3	-3,3
Elektrické a optické	160,9	118,9	-42,0
<i>Kanc. stroje a počítače</i>	n.a.	n.a.	n.a
<i>Elektrické stroje a zařízení</i>	167,8	112,6	-55,2
<i>Radio, tel. a spoj. zařízení</i>	117,3	149,4	32,1
<i>Zdravotnické a optické přístroje</i>	225,5	169,8	-55,7
Dopravní prostředky a zařízení	208,5	212,2	3,7

Pramen: MPO (2005), vlastní úprava

Parametrem zásadního významu pro schopnost země absorbovat nové technologie a realizovat potenciální efekty plynoucí z PZI je flexibilita trhu práce a úroveň vzdělání a kvality pracovní síly. Trh práce je jednou z klíčových oblastí pro to, aby mohlo docházet k technologickému transferu. Přenos moderních technologií a postupů, které zahraniční investoři potenciálně přinášejí, závisí silně na tom, zda je pracovní síla dostatečně kvalifikovaná, aby tyto přínosy byla schopna absorbovat a postupně přenášet ze zahraničního do domácího sektoru.

Český trh práce ale v současné době představuje jednu z hlavních makroekonomických slabín celé ekonomiky. To, že je český trh práce nepružný a nezanedbatelná část pracovní síly nemá pro potřeby moderní tržní ekonomiky dostatečné vybavení, částečně odkrývá regionální analýza vlivu PZI na trhu práce. Především protagonisté aktivní podpory PZI argumentují tím, že PZI vytvářejí nová pracovní místa i v problémových regionech, čímž přispívají ke snižování nezaměstnanosti na lokální úrovni. Analýza mezi relativní zásobou PZI, volnými pracovními místy v jednotlivých okresech a úrovní míry nezaměstnanosti ale naznačuje rozporuplné závěry.

Tabulka 37: Korelační koeficienty mezi proměnnými

	Třídění – kraje	Třídění – okresy
Relativní zásoba PZI a volná pracovní místa	0,89	0,72
Relativní zásoba PZI a míra nezaměstnanosti	-0,03	-0,07
Relativní zásoba PZI a změna míry nezaměstnanosti	0,03	0,15

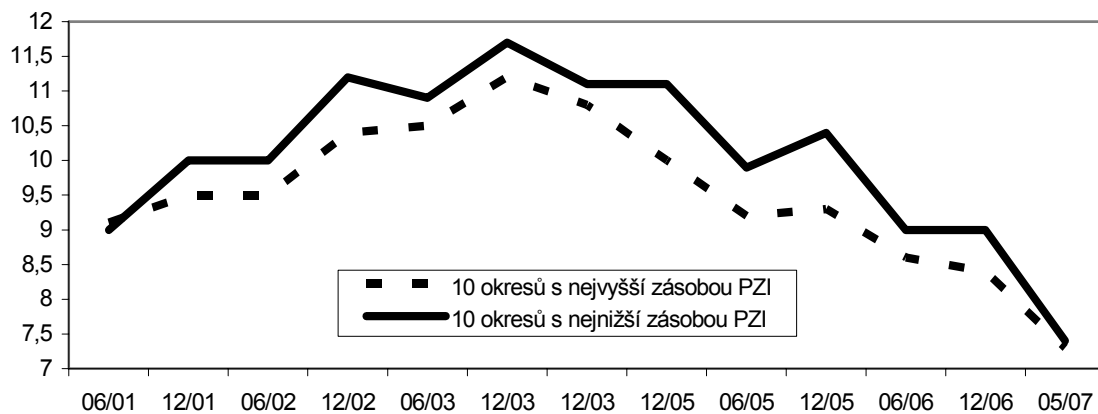
Pramen: ČNB (2006c); MPSV (2006), Měsíční statistiky nezaměstnanosti (30. 9. 2006), vlastní úprava.

Tabulka 37 obsahuje korelační koeficienty mezi relativní zásobou PZI (relativně na 1 pracovníka), mírou nezaměstnanosti, volnými pracovními místy a změnou míry nezaměst-

nanosti za posledních 12 měsíců. Korelace byla propočtena jednak pro úroveň 13 krajů (s vyloučením Prahy, která je naprosto specifická) a 76 okresů.³² Analýza regionálních dat: potvrzuje poměrně silnou souvislost mezi výší relativní výší zásoby PZI v regionu (PZI na jednoho pracovníka) a počtem volných pracovních míst v regionech. Hodnota korelačního koeficientu mezi těmito proměnnými v rámci 76 českých okresů (s vyloučením Prahy, která je v řadě parametrů extrémní) dosáhla výše 0,72 (pro červen 2006). Při tvorbě nových pracovních míst tedy PZI skutečně sehrávají pozitivní úlohu.

Obrázek 11 ilustruje vývoj míry nezaměstnanosti v 10 okresech s nejvyšší zásobou PZI a v 10 okresech nejhorších v tomto ukazateli. Vývoj nezaměstnanosti v obou skupinách okresů je obdobný – v souladu s vývojem celkové míry nezaměstnanosti. Míra nezaměstnanosti v 10 okresech s nejvyšší zásobou PZI skončila v květnu 2007 dokonce na nepatrně vyšší hladině (7,3 %) než jakou měla průměrná míra nezaměstnanosti v okresech s nejnižším přílivem (7,4 %).

Obrázek 11: Míra nezaměstnanosti (v %)



Pramen: ČNB (2006c); MPSV (2007), Měsíční statistiky nezaměstnanosti (30. 5. 2007), vlastní úprava.

Rozpor mezi tím, že investice nepůsobí na nezaměstnanost, ale působí na nabídku práce je celkem snadno objasnitelný: i při relativně vysoké nezaměstnanosti v regionu zahraniční investoři, mající zájem nabírat nové pracovníky, často nenaleznou na trhu práce adekvátní zájemce. Technologicky progresivní firmy pod zahraniční kontrolou mají poměrně náročné kvalifikační požadavky. Na lépe kvalifikovaná (a placená) místa nemá většina uchazečů odpovídající vzdělání nebo kvalifikaci, o hůře placená místa nemají nezaměstnaní zájem díky stále relativně štědrému sociálnímu systému. Investoři proto velmi často obsazují volná místa cizinci, kteří jsou ochotni pracovat za nižší mzdy než čeští občané. Dílčí informace, které jsou k dispozici od jednotlivých investorů, hovoří o tom, že v některých případech výstavby na zelené louce nabírají podniky pod zahraniční kontrolou až polovinu zahraničních pracovníků, především z Polska a Slovenska. Paradoxně tedy finanční prostředky vynakládané na investiční pobídky pomáhají částečně řešit nezaměstnanost sousedních zemí.

Kombinace slabé vazby mezi PZI a nezaměstnaností a pozitivního vztahu mezi PZI a volnými pracovními místy potvrzuje strukturální problémy trhu práce. To, že je česká pracovní síla málo profesně i regionálně mobilní, tedy pravděpodobně představuje určitou brzdu technologického transferu. Za jeden z důvodů proč je rozsah duality v českém zpracovatelském průmyslu stále značný a zmírňování rozdílů mezi výkonností firem pod zahraniční a domácí kontrolou dosti pomalé, lze označit právě nízkou flexibilitu českého trhu práce. Nezbytnou podmínkou vyšší absorpce potenciálních pozitivních efektů PZI, především technologického transferu je proto změna

³² Relativní zásoba PZI se vztahuje ke konci roku 2004 (poslední dostupné údaje), což však zároveň ponechává dostatečný časový prostor, aby efekt investice mohl začít působit. Míra nezaměstnanosti (v metodice MPSV) je ke konci června 2006.

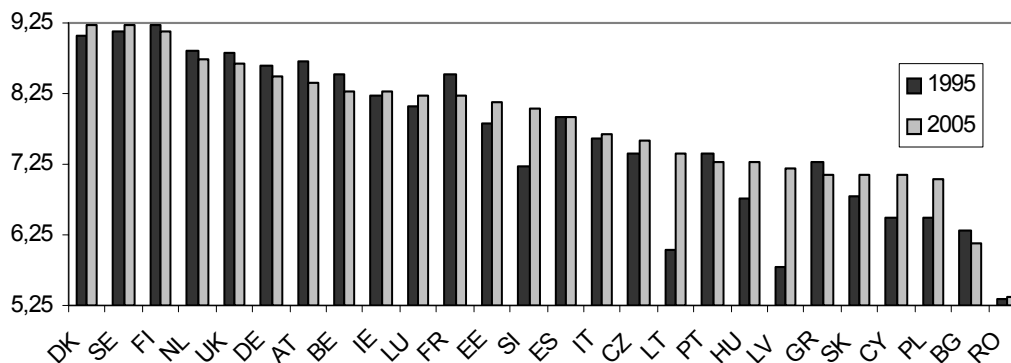
institucionálního rámce trhu práce, kde se projevuje nepříznivá kombinace relativně vysoké minimální mzdy a přímého zdanění se stále štedrým sociálním systémem. Další příčinou nízké pružnosti trhu práce je systém vzdělání, nedostatečně reagující na strukturu nově vytvářených pracovních míst i nefunkční trh nájemního bydlení, který oslabuje regionální mobilitu pracovní síly.

3.3 Strukturální charakteristiky znalostní konvergence

Pro široce pojaté hodnocení znalostně založené konkurenční výhody jsou využity výsledky projektu Světové banky **Knowledge Assessment Matrix** – KAM (World Bank, 2006), který umožňuje mezinárodní srovnání zdrojů a výsledků znalostně založené konkurenční výhody podle strukturované skupiny ukazatelů ve čtyřech základních oblastech. Motorem kvalitativní konkurenceschopnosti je inovační výkonnost, která je klíčovým zdrojem poptávky po znalostních vstupech. Jejich nabídku ovlivňuje zejména vzdělávání, tj. zvyšování kvality lidských zdrojů. Inovační firmy jsou náročné na kvalitní lidské zdroje a jsou motivovány k investicím do jejich rozvoje. Kombinace inovační výkonnosti a kvalitních lidských zdrojů představuje základní podmínku rozvoje znalostně založené konkurenceschopnosti. Tzv. umožňující charakteristikou je kvalita infrastruktury v oblasti informačních a komunikačních technologií a kvalita správy a podnikového prostředí.³³ Pozice ČR je hodnocena ve skupině zemí s vysokou úrovní lidského rozvoje podle klasifikace Světové banky. Pro detailnější srovnání jsou použity Finsko jako příklad úspěšného přechodu na znalostní ekonomiku a Irsko jakožto ekonomika, jež prošla úspěšným procesem konvergence.

Ve výchozím srovnání pozic členů Evropské unie podle hodnot **indexu znalostní ekonomiky (ZE)** lze rovněž sledovat vývoj v čase oproti roku 1995 (viz Obr. 10 a Tab. 35). Index zohledňuje kvalitu prostředí v dané zemi pro účinné využití znalostí pro ekonomický rozvoj. Přibližuje úroveň vyspělosti znalostní ekonomiky (resp. úroveň přechodu ke znalostní ekonomice). Index je vypočítán z průměru normalizovaných hodnot ukazatelů všech čtyř pilířů znalostní ekonomiky.

Obrázek 12: Země EU podle hodnoty indexu znalostní ekonomiky



Poznámka: Vyšší hodnota = lepší výsledek. Pramen: KAM, World Bank 2006.

Na špičce v rámci EU (i v globálním srovnání) se dlouhodobě udržují skandinávské země. Ze starých členských zemí, které si v průměru zachovávají značný náskok před novými členy, se však pozice zlepšila pouze v Dánsku, Švédsku a Itálii. V ostatních případech se hodnota indexu snížila, v případě Rakouska a Francie dokonce výrazně. Oproti tomu pozice nových členských zemí se zlepšila (kromě Bulharska), což vede k úspěšnému dohánění znalostní úrovně. Z nových členů si v tomto srovnání vede nejlépe Estonsko a také Slovinsko, které zaznamenalo výrazný pokrok oproti výchozímu roku. Česká republika zaujímá v rámci EU stále podprůměrnou pozici a ve sledovaném období byla předstížena Slovinskem. Hodnota indexu znalostní

³³ Podrobnější informace o použité metodologii viz Chen, Dahlman (2005).

ekonomiky ČR se sice zvýšila, ale celkové pořadí se mírně zhoršilo („je třeba rychleji běžet, abychom alespoň zůstali na místě“).

Tabulka 38 prezentuje hodnoty **dílčích indexů znalostní ekonomiky**, a to indexu znalostí a indexů dílčích pilířů. Index znalostí měří schopnost vytváření, přejímání a šíření znalostí. Představuje ukazatel celkového potenciálu rozvoje znalostí v dané zemi. Index je konstruován jako průměr normalizovaných hodnot klíčových proměnných tří pilířů znalostní ekonomiky – kvality lidských zdrojů, inovačního systému a informačních a komunikačních technologií. V uvedeném hodnocení jsou odlišeny průměrné hodnoty pro nové a staré členské země EU.

Tabulka 38: Znalostně založená konkurenceschopnost a její složky

Pořadí		Změna		Znal. ekon.		Znalosti		Ek. režim		Inovace		Lidské zdr.		Infor., kom.	
1995	2005			1995	2005	1995	2005	1995	2005	1995	2005	1995	2005	1995	2005
5	1	4	DK	9,08	9,23	9,27	9,37	8,54	8,82	9,25	9,42	9,01	9,20	9,53	9,48
2	2	0	SE	9,13	9,22	9,44	9,49	8,23	8,41	9,66	9,72	9,01	8,98	9,63	9,77
1	3	-2	FI	9,21	9,12	9,45	9,24	8,46	8,79	9,56	9,71	9,15	9,16	9,66	8,84
9	8	1	NL	8,87	8,73	8,97	8,80	8,56	8,51	8,67	8,63	9,12	8,67	9,14	9,08
10	10	0	UK	8,84	8,67	8,93	8,77	8,56	8,36	8,74	8,62	9,12	8,44	8,94	9,25
13	13	0	DE	8,63	8,48	8,73	8,57	8,36	8,19	8,82	8,80	8,67	8,07	8,68	8,85
12	15	-3	AT	8,71	8,39	8,59	8,34	9,06	8,51	8,41	8,48	8,75	8,07	8,60	8,48
17	16	1	BE	8,51	8,28	8,69	8,38	7,98	7,98	8,50	8,52	9,30	8,65	8,28	7,97
18	17	1	IE	8,23	8,27	8,19	8,24	8,33	8,36	7,70	8,10	8,61	8,54	8,26	8,06
19	18	1	LU	8,08	8,21	7,98	8,00	8,38	8,84	8,59	8,51	6,16	6,11	9,19	9,38
16	19	-3	FR	8,52	8,21	8,75	8,34	7,83	7,81	8,66	8,46	8,96	8,44	8,62	8,13
24	21	3	EE	7,82	8,13	7,76	8,22	8,02	7,86	7,23	7,58	7,97	8,32	8,08	8,76
30	22	8	SI	7,21	8,04	7,89	8,28	5,20	7,33	7,79	8,04	7,63	8,56	8,24	8,23
22	23	-1	ES	7,93	7,93	7,76	7,95	8,45	7,88	7,34	7,75	8,40	8,41	7,55	7,69
25	26	-1	IT	7,61	7,66	7,73	7,85	7,25	7,07	7,53	7,14	7,77	7,84	7,88	8,58
27	28	-1	CZ	7,41	7,57	7,10	7,64	8,33	7,35	6,62	7,34	7,20	7,55	7,49	8,04
41	29	12	LT	6,05	7,39	6,36	7,45	5,11	7,23	6,20	6,88	7,15	8,30	5,74	7,17
28	30	-2	PT	7,39	7,29	7,21	7,11	7,93	7,81	6,48	7,14	7,30	6,84	7,84	7,37
32	31	1	HU	6,78	7,28	7,09	7,25	5,84	7,40	6,84	7,10	7,35	7,60	7,07	7,04
44	32	12	LV	5,81	7,18	5,83	7,23	5,75	7,02	3,98	6,20	7,23	8,33	6,30	7,15
29	33	-4	GR	7,29	7,11	7,30	7,10	7,27	7,15	6,78	6,95	7,54	7,52	7,57	6,82
31	34	-3	SK	6,80	7,10	6,81	7,08	6,79	7,15	6,66	6,84	6,81	6,85	6,95	7,56
34	35	-1	CY	6,48	7,10	6,46	6,85	6,55	7,83	5,95	6,32	5,82	6,50	7,61	7,74
35	37	-2	PL	6,48	7,04	6,99	7,11	4,92	6,82	6,49	6,44	7,99	8,08	6,51	6,80
36	40	-4	BG	6,31	6,13	6,68	6,58	5,17	4,79	6,75	6,12	7,01	7,41	6,29	6,21
48	49	-1	RO	5,34	5,37	5,45	5,72	5,02	4,31	5,39	5,17	5,87	5,94	5,08	6,05
Staré členské země			EU1	8,40	8,32	8,47	8,37	8,21	8,17	8,31	8,40	8,46	8,20	8,62	8,52
Nové členské země			EU2	6,59	7,12	6,77	7,22	6,06	6,83	6,35	6,73	7,09	7,59	6,85	7,34
Průměr celkem			EU3	7,64	7,81	7,75	7,88	7,30	7,60	7,48	7,69	7,88	7,94	7,87	8,02

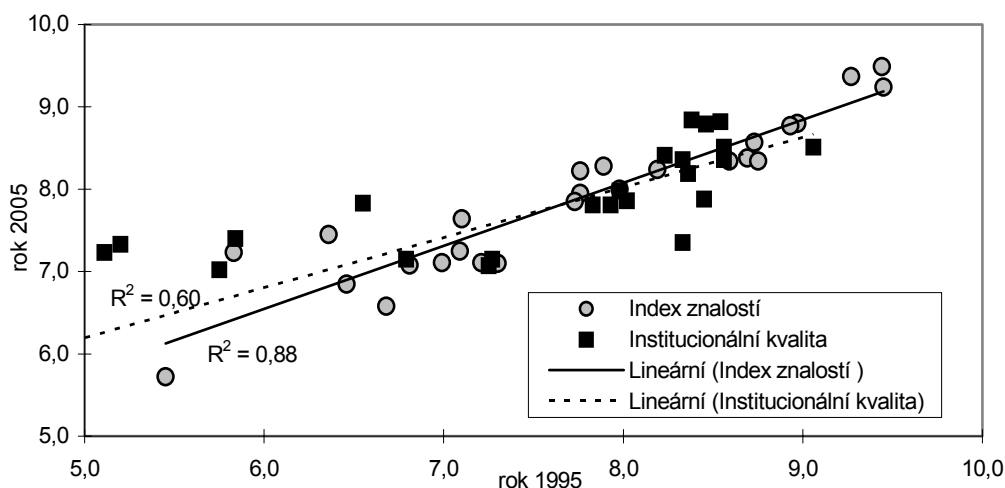
Poznámka: Země jsou seřazeny sestupně podle pořadí indexu znalostní ekonomiky v roce 2005. Nové členské země EU bez Malty. Pramen: KAM, World Bank 2006.

Noví členové si vedou lépe v případě indexu znalostí oproti indexu znalostní ekonomiky (v důsledku horší úrovně institucionální kvality) a v jeho rámci vykazují nejlepší výsledky u kvality lidských zdrojů (hodnocených podle gramotnosti dospělých a středoškolské a vysokoškolské vzdělanostní úrovně), u nichž také nejméně zaostávají za starými členy EU. Nejhorší jsou naopak výsledky nových členských zemí u úrovně rozvoje inovačního systému, který je hodnocen zejména podle hledisek technické a vědecké výkonnosti a podle počtu pracovníků výzkumu a vývoje. V případě pilíře informačních a komunikačních technologií (hodnocených podle využití telefonů, počítačů a internetu) noví členové zatím ještě silně zaostávají za starými členskými zeměmi (i když méně než v inovační výkonnosti).

Česká republika vykazuje oproti roku 1995 výrazné zhoršení institucionální kvality (největší ze všech sledovaných zemí EU). V případě znalostních pilířů se pozice ČR zlepšila, nejvíce u lidských zdrojů (kde je však stále výsledek slabý), nejméně u inovační výkonnosti (zde je výsledná hodnota dokonce pod průměrem nových členských zemí). Slovinsko naopak pozvedlo kvalitu institucionálního prostředí a v ostatních pilířích zvýšilo svůj náskok oproti České republice, který je největší u kvality lidských zdrojů a inovační výkonnosti. Estonsko a Slovinsko převyšují průměr starých členů u inovací a Estonsko i u informačních technologií.

Analýza vztahů mezi hodnotami dílčích indexů a jejich vývojem v čase ukazuje velmi silnou závislost mezi výchozí úrovní indexu znalostí a indexu institucionální kvality a jejich hodnotou na konci sledovaného období (viz Obr. 13). Z tohoto srovnání je zřejmé, že výraznější změna kvalitativních charakteristik ekonomického rozvoje vyžaduje velmi razantní opatření k dosažení výraznějších výsledků, resp. se dlouhodobě projevuje silný vliv vývoje v předchozím období (trajektorová závislost). Pozice ČR v případě indexu znalostí je v roce 2005 mírně lepší, než je očekávaná hodnota regresní přímky, v případě institucionální kvality je výsledná hodnota naopak výrazně horší, než by odpovídalo očekáváním. Dále je možno sledovat silný vztah mezi počáteční úrovní institucionální kvality a výslednou úrovní indexu znalostí, což ukazuje na význam širšího ekonomického prostředí pro kvalitativně založenou konkurenceschopnost. V případě ČR je vliv zhoršení kvality institucí na vývoj indexu znalostí výrazně záporný.

Obrázek 13: Vztah mezi úrovní indexů znalostí a institucionální kvality v roce 1995 a 2005



Pramen: Vlastní výpočty z údajů KAM, World Bank 2006.

Rovněž je nutno zmínit specifický vztah mezi složkou **inovační výkonnosti a kvality lidských zdrojů**, který je v rámci EU silně diferencovaný podle úrovně rozvoje znalostní ekonomiky. Staré členské země vykazují spíše vyšší inovační výkonnost oproti kvalitě lidských zdrojů, opak platí pro nové členské země. Tento nesoulad naznačuje, že samotné zvýšení nabídky kvalifikované pracovní síly je nutnou, nikoli však postačující podmínkou růstu kvalitativní konkurenceschopnosti. Zda bude kvalifikovaná pracovní síla odpovídajícím způsobem využita, závisí zejména na úrovni inovační náročnosti ekonomických aktivit.³⁴

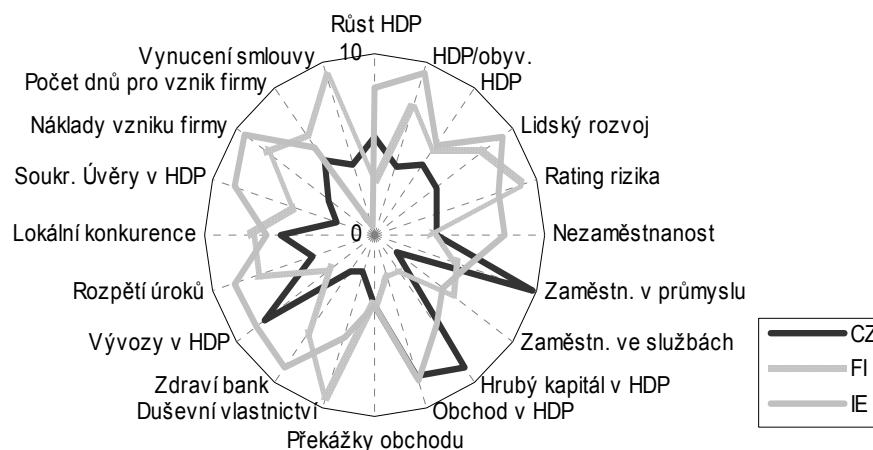
³⁴ Relativně lepší výsledky nových členských zemí v oblasti kvality lidských zdrojů oproti inovačnímu systému odrážejí i odlišný charakter použitých ukazatelů. Zatímco v případě inovací se vychází z mezinárodně standardizovaných údajů zejména patentových statistik, které zaručují odpovídající úroveň výstupů, u kvality lidských zdrojů takovýto typ informací v mezinárodním srovnání chybí a zdrojem dat jsou pouze národní údaje o dosažené vzdělanostní úrovni.

Podrobnější hodnocení struktury jednotlivých složek kvalitativní konkurenceschopnosti podle metodologie KAM na úrovni **dílčích ukazatelů** je provedeno pro Českou republiku a Finsko (box 7). Srovnání umožňuje přesnější identifikaci silných a slabých míst. Sledovány jsou ukazatele ekonomické výkonnosti a efektivity ekonomického režimu, na ně navazují ukazatele kvality správy a rovnosti příležitostí mužů a žen. Následují ukazatele indexu znalostí, tj. inovační výkonnosti, kvality lidských zdrojů a rozvoje informačních a komunikačních technologií. Srovnání je provedeno na základě normalizovaných hodnot.

Box 7: Složky hodnocení znalostní ekonomiky

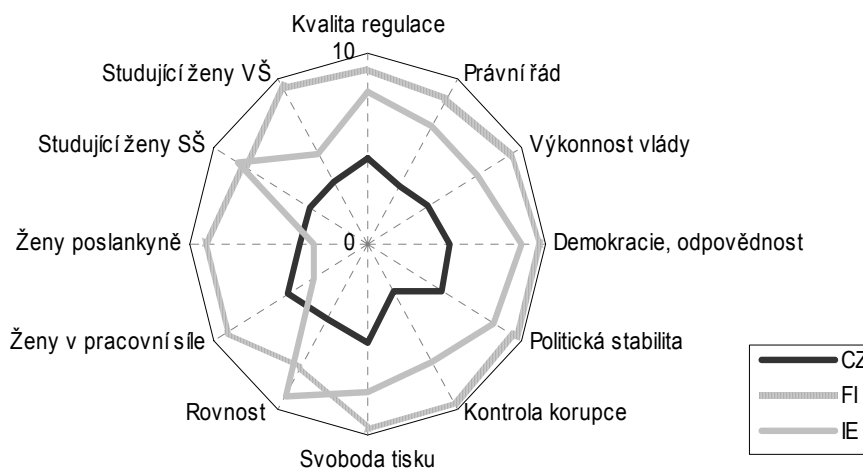
Efektivní ekonomický systém vykazuje minimum cenových narušení – je otevřený vůči obchodu a tím i konkurenci, což podporuje podnikání. Vládní výdaje a deficity se pohybují na udržitelné úrovni, inflace je stabilní a nízká. Domácí ceny nejsou regulovány, směnný kurs je stabilní a odráží skutečnou hodnotu měny. Finanční systém je schopen alokovat zdroje perspektivním investičním příležitostem. Podpůrný **institucionální rámec** zahrnuje účinnou, zodpovědnou a neúplatnou veřejnou správu a právní systém, který podporuje a vynucuje základní principy obchodních vztahů a chrání vlastnická práva, včetně práv ochrany duševního vlastnictví. Efektivní **inovační systém** je klíčovým předpokladem technického pokroku. Zahrnuje síť institucí, pravidel a procedur, které ovlivňují způsoby získávání, vytváření, šíření a využívání znalostí. Inovační instituce představují univerzity, veřejná a soukromá výzkumná pracoviště, neziskové organizace, vládní sektor. Většina technických znalostí je dosud vytvářena v rozvinutých zemích – více než 70 % patentů a vědeckých a technických publikací. Rozdíly v produkci technických znalostí na obyvatele mezi vyspělými a méně vyspělými zeměmi jsou ještě výraznější než rozdíly v ekonomické úrovni. Technologické dohánění nicméně nabízí příležitosti přebírání vnějších technických znalostí za podmínky odpovídajícího rozvoje domácích inovačních kapacit (absorpčních schopností). **Vzdělaná a kvalifikovaná populace** je klíčovou podmínkou efektivního vytváření, šíření a využívání znalostí. Základní vzdělání zvyšuje kapacitu učení a uplatnění informací. Technické odborné a vyšší vzdělání je nezbytné pro inovační aktivitu i pro přejímání a přizpůsobování vnějších znalostí. Vzdělanější populace je také obvykle technologicky sofistikovanější, což vytváří domácí poptávku po vyspělejších produktech a tím podporuje i jejich nabídku. Určitý problém představuje mezinárodní srovnatelnost údajů o výstupech vzdělávacích aktivit, které postrádají objektivní kvalitativní standard. **Infrastruktura informačních a komunikačních technologií** ovlivňuje přístupnost, spolehlivost a efektivnost počítačů, telefonů, televizí a různých sítí, které je propojují. V pojetí Světové banky informační a komunikační technologie zahrnují hardware, software, sítě a média pro sběr, uchování, zpracování, přenos a prezentaci informací v formě hlasů, dat, textu a obrázků. Díky relativně nízkým uživatelským nákladům a schopnosti překonávat vzdálenosti způsobily informační a komunikační technologie revoluci v přenosu informací a znalostí v globální ekonomice. Prorůstový efekt vykazuje jak produkce informačních a komunikačních technologií, tak jejich využívání v dalších odvětvích. Největší přínos lze spatřovat ve snižování nákladů a nejistoty účasti v ekonomických transakcích, což podporuje nárůst outputu a produktivity. Další zvýšení efektivity pramení z globálního propojení trhů a ekonomických subjektů.

Hodnocení pozice České republiky v oblasti ekonomické výkonnosti, efektivity, kvality správy a rovnosti příležitostí ukazují obrázky 14 a 15. V případě **ekonomické výkonnosti** se česká ekonomika vyznačuje relativně velmi vysokou zaměstnaností v průmyslu oproti službám, tj. přetrváváním tradiční konkurenční výhody. Nepříznivá situace je u ratingu politického rizika a rovněž míry nezaměstnanosti. V případě **efektivnosti ekonomického systému** je jednoznačně pozitivní vysoká úroveň vnější otevřenosti, která podporuje konkurenční tlak na domácím trhu. Oproti tomu velmi nepříznivě jsou hodnoceny institucionální charakteristiky podnikatelského prostředí (včetně úrovně ochrany duševního vlastnictví) a kvality bankovního sektoru.

Obrázek 14: Ukazatele ekonomické výkonnosti a efektivity – ČR, Finsko a Irsko

Pramen: KAM, World Bank 2006.

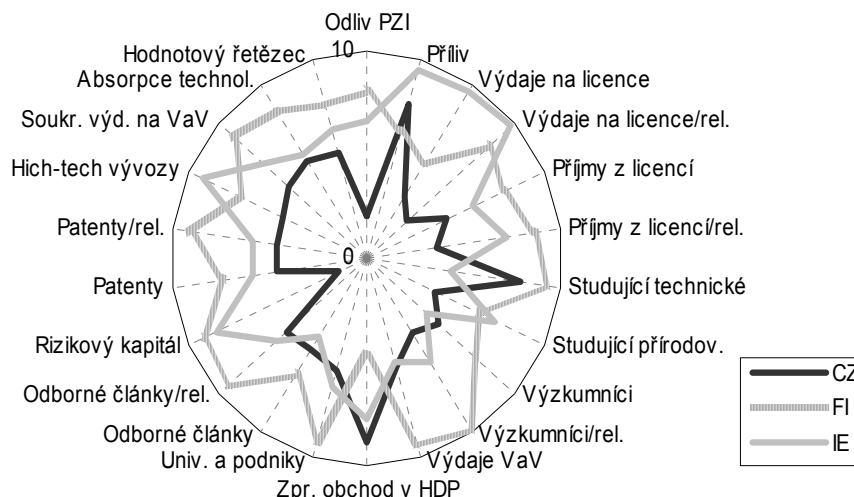
Jak již bylo zmíněno, velkou slabinou České republiky je **nízká kvalita** správy a toto zaostávání je zvláště silné vůči skandinávským zemím. Nejhuře je dlouhodobě hodnocena zejména kontrola korupce, což úzce odráží nízkou institucionální kvalitu, pouze mírně lepší je pozice právního řádu a výkonnosti veřejné správy. Výraznější změna tohoto stavu vyžaduje zásadní a komplexní reformy a je nezbytná i pro dosažení odpovídající úrovně účinnosti a efektivity podpůrných hospodářsko politických opatření v oblasti přechodu na znalostně založenou ekonomiku. V případě **rovnosti příležitostí** mužů a žen je zaostávání České republiky opět velmi výrazné. Pouze mírně příznivější je situace v ukazatelích participace žen na trhu práce a dílčích složek indexu lidského rozvoje.

Obrázek 15: Ukazatele kvality správy a rovnosti příležitostí – ČR, Finsko a Irsko

Pramen: KAM, World Bank 2006.

V případě **inovačního systému** (viz Obr. 16) se projevuje zaostávání České republiky v produkci technických znalostí (patentů a publikací), která odráží celkově nižší úroveň rozvoje znalostní základny. Pozitivní je vnější otevřenost projevující se zejména v obchodních tocích a přílivech zahraničních investic (jako možných zdrojů technologického transferu), naopak slabší jsou mezinárodní toky technologií, a to zejména v porovnání s Irskem. Poměrně příznivě je hodnocena spolupráce mezi podniky a vysokými školami (i když její rozsah zůstává stále omezený ve srovnání s akademickými ústavami). Velkou slabinou je nízký relativní počet výzkumníků, nízká míra studujících přírodovědných oborů a nízká dostupnost rizikového kapitálu.

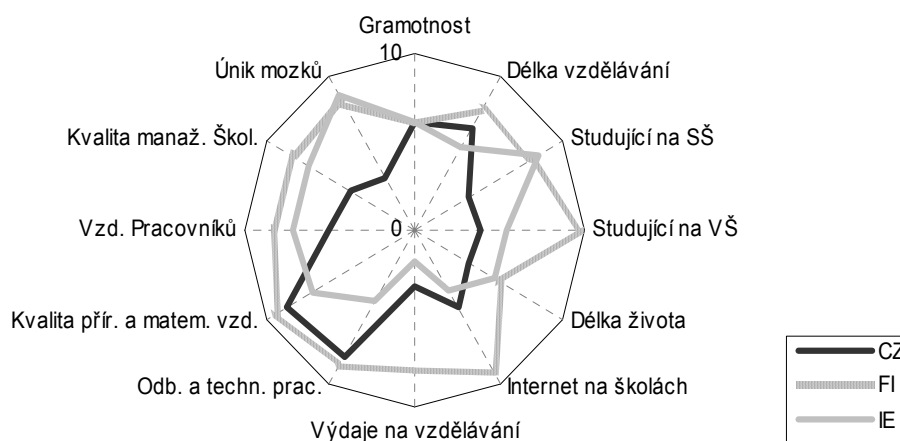
Obrázek 16: Ukazatele inovační výkonnosti – ČR, Finsko a Irsko



Pramen: KAM, World Bank 2006.

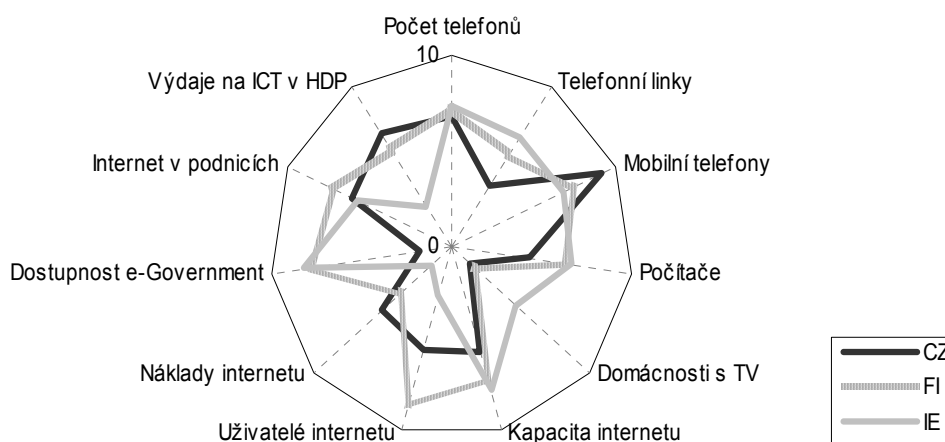
Pozice České republiky v mezinárodním srovnání v oblasti **kvality lidských zdrojů** (viz Obr. 17) je příznivě hodnocena zejména kvalita přírodovědného a matematického vzdělávání, což naznačují i výsledky studentů v mezinárodním testování znalostí v přírodních vědách. Vysoké je i relativní zastoupení skupiny technických a odborných pracovníků a rovněž délka vzdělávání. Ostatní ukazatele jsou ale spojeny s výraznějším zaostáváním. Nejhorší je situace v podílu veřejných výdajů na vzdělávání a míře studujících. Problém však představují i další charakteristiky vzdělávacího systému – zejména přístup k internetu na školách, kvalita manažerských škol a průměrný rozsah vzdělávání pracovníků v podnicích (ČR vykazuje velmi nízkou účast na celoživotním učení vůči průměru EU).

Obrázek 17: Ukazatele kvality lidských zdrojů – ČR, Finsko a Irsko



Pramen: KAM, World Bank 2006.

V případě infrastruktury **informačních a komunikačních technologií** (viz Obr. 18) je pozice České republiky značně proměnlivá podle jednotlivých ukazatelů. Na vysoké úrovni je vybavenost mobilními telefony a rovněž podíl výdajů na ICT na HDP. Horší je situace v charakteristikách internetu, a to v jeho kapacitě, nákladech i využití v domácnostech, podnicích a ve veřejné správě. Výrazné je zaostávání zejména v dostupnosti e-government, tj. v úrovni vnitřního propojení v rámci veřejné správy i v nabídce poskytovaných služeb pro občany.

Obrázek 18: Ukazatele ICT infrastruktury – ČR, Finsko a Irsko

Pramen: KAM, World Bank 2006.

3.4 Odvětvové charakteristiky reálné konvergence

Na **sektorové úrovni** byl dominantní příspěvek k růstu v České republice roce 2005 na straně nabídky u sektoru průmyslu (4,7 %). V jeho pozadí byla vysoká dynamika tempa růstu hrubé přidané hodnoty ve výši 15 % (v sektoru služeb byl růst pouze 2,4 %). HPH v průmyslu v roce 2005 tak ještě zrychlila tempo růstu oproti roku 2004, kdy dosáhla 8,9 %. Růst průmyslové produkce vysoce převyšoval průměrný růst v zemích EU. Z hlediska poptávky má dominantní vliv na produkci většiny průmyslových sektorů v ČR export. Nejvyšší nárůst **vývozní výkonnosti** zaznamenal strojírenský průmysl, který spolu s výrobou dopravních prostředků nejvíce přispívá ke kladnému saldu obchodní bilance. Naproti tomu sektor textilního a oděvního průmyslu a kožedělný průmysl patří k sektorům nejvíce ohroženým zahraniční konkurencí. Jako perspektivní se ukazuje orientace na technologicky a kvalitativně náročnější produkci (např. textilie s využitím nanovláken).

Celkově patří k dynamickým sektorům v ČR spíše **technologicky náročnější odvětví**, výjimkou je dřevozpracující průmysl, který má v ekonomice dlouhodobě stabilní pozici. Po období reálného poklesu stavební produkce v letech 1996 – 2000 došlo po roce 2000 vlivem ekonomického oživení k jejímu oživení. Výrazný vliv na to mělo oživení bytové výstavby rozšířením hypotečních úvěrů a také rostoucí investice do dopravní infrastruktury a výstavba průmyslových a administrativních center. V oblasti služeb patřil v období 1996–2000 k největším tahounům růstu sektor podnikatelských a finančních služeb, v období 2001–2005 to byl sektor dopravy a spojů. V celém sledovaném období můžeme za dynamický považovat také sektor obchodu, pohostinství a ubytování.

Celkově patří k dynamickým sektorům v ČR spíše **technologicky náročnější odvětví**, výjimkou je dřevozpracující průmysl, který má v ekonomice dlouhodobě stabilní pozici. Po období reálného poklesu stavební produkce v letech 1996–2000 došlo po roce 2000 vlivem ekonomického oživení k jejímu oživení. Výrazný vliv na to mělo oživení bytové výstavby rozšířením hypotečních úvěrů a také rostoucí investice do dopravní infrastruktury a výstavba průmyslových a administrativních center. V oblasti služeb patřil v období 1996–2000 k největším tahounům růstu sektor podnikatelských a finančních služeb, v období 2001–2005 to byl sektor dopravy a spojů. V celém sledovaném období můžeme za dynamický považovat také sektor obchodu, pohostinství a ubytování.

Tabulka 39: Úroveň a vývoj produktivity práce a hrubé přidaného hodnoty podle odvětví (v %)

		Produktivita práce (tis. Kč, b.c.)		Reálný přír. HPH	Reálný přír. PP
		2000	2005	2001–2005	
Celkem		403	536	19,8	18,6
Zemědělství, lesnictví, rybolov		312	393	15,1	45,4
Průmysl		389	501	31,6	30,5
Z toho	Dobývání nerostných surovin	455	856	-5,9	29,9
	Průmysl potravinářský a tabákový	429	578	-8,0	-1,8
	Textilní průmysl	223	239	6,7	38,8
	Koždělný průmysl	153	267	3,0	86,2
	Dřevozpracující, papírenský průmysl	272	330	28,4	11,1
	Výroba papír. výrobků, vydavatelství a tisk	542	573	10,5	-3,3
	Rafinérský průmysl, výroba koksu	2 344	397	-228,1	-244,3
	Chemický průmysl	785	918	33,0	40,2
	Výr. pryžových a plastových výrobků	454	587	106,5	55,9
	Výroba ost. nekovových minerálních výrobků	481	642	27,0	39,6
	Výroba kovů a kovodělných výrobků	341	480	-0,5	-2,0
	Výroba strojů a zařízení	327	461	46,5	50,2
	Výroba elektrických a optických přístrojů	385	421	83,9	62,3
	Výroba dopravních prostředků	534	720	76,7	46,2
	Výroba nábytku, zpracování druh.surovin	270	363	0,6	12,7
	Výroba elektřiny, plynu, vody a tepla	920	1 854	9,3	29,0
Stavebnictví		295	404	4,8	3,8
Obchod, pohostinství, ubytování		359	430	31,3	30,4
Doprava a spoje		548	781	25,8	26,9
Peněžnictví, pojišťovnictví., služby pro podniky		627	771	16,7	1,5

Pramen: ČSÚ, Databáze RNÚ, vlastní výpočty.

V posledních několika letech se v souvislosti s přílivem přímých zahraničních investic výrazně zvýšila dynamika českého vývozu do zemí Evropské unie. Zároveň s tím se mění i komoditní struktura vývozu, kde stále větší podíl získává strojírenství a v jeho rámci zejména automobilový průmysl. Proexportní efekt zahraničních investic začal převažovat nad vlivem dovozu investičních statků v první fázi cyklu PZI. Potenciálním problémem obchodní bilance může být silná geografická koncentrace zahraničního obchodu s Německem a produktová specializace na odvětví spojená s automobilovým průmyslem. V dovozu se zeměmi EU-15 převládají stroje a dopravní prostředky, z nových členských zemí EU jsou dováženy převážně méně technologicky vyspělé produkty.

Struktura nových členských zemí EU včetně ČR se výrazně posunula ve prospěch **technologicky náročnějších produktů**, které tvoří zhruba 60 % vývozu do zemí EU. Středně technologicky náročná odvětví (zejména automobilový průmysl) vykazují největší příspěvek k obchodní bilanci, high-tech odvětví svůj příspěvek postupně zvyšují, zůstává však záporný. V těchto skupinách odvětví je také nejvyšší podíl produkce určené na vývoz. Vzhledem k montážnímu charakteru velké části produkce tomu však neodpovídá vytvořená přidaná hodnota, která je relativně nízká (zejména v odvětví výroby kancelářských strojů a počítačů).

Z hlediska **faktorové náročnosti** ve skupinách produktů náročných na práci a přírodní zdroje si konkurovaly téměř všechny srovnávané země v kategorii méně a středně kvalitních výrobků, jen vzácně pak na trhu těch vysoce kvalitních. Ve skupině produktů náročných na rozsah produkce je patrné zvyšování komparativní výhody většiny zemí v průběhu devadesátých let a zároveň zvyšování její kvality. Z hlediska produktů založených na vědě je pozice srovnávaných zemí s výjimkou Irska slabá, pouze ČR a Maďarsko

dokáží konkurovat na trhu málo kvalitních produktů. Naopak ve skupině diferencovaných produktů je silná pozice zejména České republiky, která dominuje na trhu strojírenských výrobků. Na trhu elektrických přístrojů a zařízení soupeří ČR s Polskem, Maďarskem a Portugalskem.

Tabulka 40: Podíl aktivit podle technologické a znalostní náročnosti na hrubé produkci, přidané hodnotě a zaměstnanosti ve zpracovatelském průmyslu a službách v ČR (v %)

	Produkce		Hrubá		Zaměstnanost		Podíl HPH na	
	2000	2005	2000	2005	2000	2005	2000	2005
Vysoká tech. náročnost	7,5	9,8	7,1	6,6	6,1	6,9	23,9	15,6
Středně vysoká tech. náročnost	34,2	35,1	31,3	33,5	28,2	29,8	23,0	22,2
Středně nízká tech. náročnost	27,5	30,1	29,0	30,2	27,6	28,4	26,5	23,3
Nízká tech. náročnost	30,8	24,9	32,5	29,7	38,1	34,9	26,5	27,7
Celkem zpracovatelský průmysl	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	25,1	23,2
Znal. nár. high-tech služby	7,3	7,5	7,6	8,1	4,8	4,8	51,9	52,3
Znal. nár. tržní služby	23,1	23,2	21,0	20,8	13,6	15,4	45,5	43,4
Znal. nár. finanční služby	5,9	6,5	4,9	5,6	3,2	3,0	41,2	41,7
Ostatní znal. nár. služby	13,5	13,3	15,5	16,5	21,9	21,4	57,5	59,7
Méně znal. nár. tržní služby	39,5	39,1	38,9	36,5	42,5	41,0	49,2	45,1
Ostatní méně znal. nár. služby	10,6	10,3	12,0	12,4	14,1	14,3	56,8	58,1
Celkem služby	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	50,0	48,3

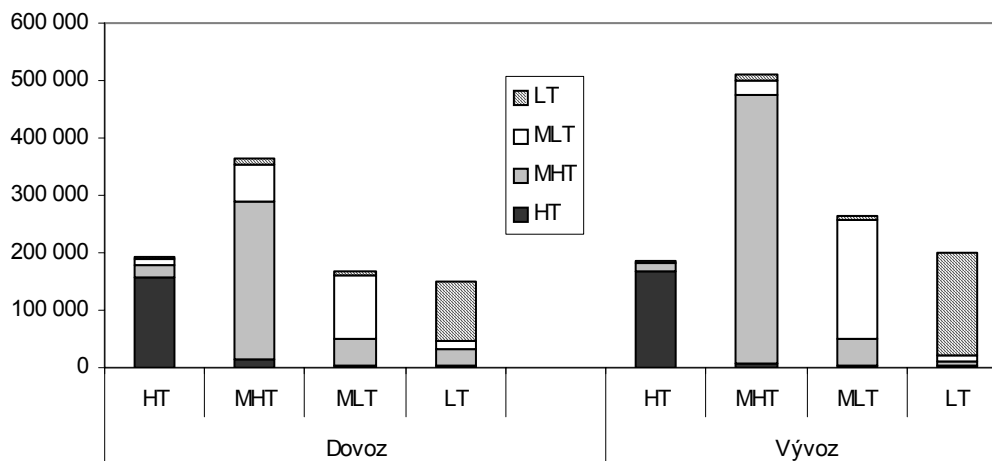
Pramen: ČSÚ, Databáze RNÚ, vlastní výpočty.

Analýza obchodu podle technologické náročnosti ukazuje, zda jednotlivá odvětví jejich skupiny a ekonomika jako celek dovozejí spíše technologicky méně náročné produkty a ty jsou ve výrobě přeměňovány na produkty náročnější či spíše naopak. Z pohledu na podrobnější strukturu dovozu v high-tech odvětvích vyplývá jednoznačně vysoký podíl montážních činností s velmi nízkou mírou tuzemské přidané hodnoty. Vysoká míra dovozní náročnosti vývozu navíc znamená, že i silná exportní výkonnost daných odvětví nemá prakticky žádný vliv na zlepšování salda obchodní bilance. Týká se to zejména výroby kancelářských strojů a komunikačních zařízení (dovozní náročnost vývozu téměř 100 %), naopak ve farmaceutickém průmyslu je z tohoto pohledu situace výrazně příznivější. Ve skupině středně vysoce technologicky náročných odvětví, která tvoří jádro českého zpracovatelského průmyslu, je dovozní náročnost vývozu nižší než u high-tech produktů (v průměru zhruba 70 %). V této skupině odvětví zároveň vykazuje největší podíl technologicky méně náročných produktů na dovozu, téměř čtvrtinu, odvětví výroby motorových vozidel. Toto odvětví se tedy nachází ve vyšších fázích hodnotového řetězce. Dovozní náročnost vývozu zde dosahuje pouze 67 %. Výroba motorových vozidel tak má (vzhledem k objemu zahraničního obchodu) výrazně pozitivní vliv na celkové saldo obchodní bilance.

Tabulka 41: Srovnání struktury vývozu podle faktorové náročnosti (v %)

	ČR		Maďarsko		Polsko		Slovinsko		Slovensko	
	1999	2005	1999	2005	1999	2005	1999	2005	1999	2005
Suroviny	9,2	7,8	11,1	10,1	16,9	16,2	4,8	6,2	12,1	13,3
Pracovní síla	29,8	24,0	18,6	13,3	36,7	28,0	34,9	27,8	24,8	20,3
Kapitál	25,9	27,1	14,6	13,7	19,6	24,3	26,6	30,9	34,5	34,0
Technologie A	6,6	13,8	26,0	29,0	6,8	7,2	8,5	9,4	7,9	12,3
Technologie B	28,6	27,3	29,7	33,9	20,1	24,4	25,2	25,6	20,6	20,1

Poznámka: A = snadno napodobitelná, B = obtížně napodobitelná. Členěno na základě klasifikace SITC, bližší viz Koza (2006), s. 90. Pramen: EUROSTAT, Databáze COMEXT, vlastní výpočty.

Obrázek 19: Dovoz a vývoz produktů ČR v odvětvích podle technologické náročnosti v roce 2003

Poznámka: Klasifikace odvětví (komoditních skupin) podle technologické náročnosti: HT = vysoká, MHT = středně vysoká, MLT = středně nízká, LT = nízká. Pramen: ČSÚ, Databáze ZO.

Význam **zahraničních poboček** ve znalostně náročných aktivitách v České republice soustavně roste a je zvláště silná ve zpracovatelském průmyslu. Podíl zahraničních poboček na zpracovatelských výdajích do výzkumu a vývoje vzrostl až na 65 % a u výzkumníků na 50 % v roce 2004. Podíly zahraničních poboček na výdajích na výzkum a vývoj a na počtu výzkumníků jsou **odvětvově specifické**. Nejvýznamnější je přítomnost zahraničních poboček v odvětví výroby motorových vozidel (až 95 % výdajů a 83 % výzkumníků v roce 2002).

Tabulka 42: Výdaje podnikatelského sektoru na výzkum a vývoj (v mil. Kč), počet výzkumníků (FTE) a podíly zahraničních poboček na těchto ukazatelích v ČR (v %)

	Výdaje				Výzkumníci			
	2003		2004		2003		2004	
	Celkem	Pob.	Celkem	Pob.	Celkem	Pob.	Celkem	Pob.
Zpracovatelský průmysl	12513	59,0	13685	65,0	3440	43,5	3654	49,9
Vysoká náročnost	2251	36,6	2567	54,7	865	27,4	980	35,2
Vyšší náročnost	8430	73,4	9114	76,5	2024	56,2	2169	60,9
Nížší náročnost	1409	19,1	1473	26,0	423	19,1	385	28,6
Nízká náročnost	423	25,1	531	27,1	128	32,0	120	38,3
Služby	7055	24,9	8535	22,7	3088	16,1	3614	21,1
Odvětví intenzivních znalostí	6077	21,3	7634	20,7	2761	15,4	3317	20,5
Technologicky vysoce náročná	4942	19,5	6163	18,5	2292	13,0	2744	19,9
z toho: Výzkum a vývoj (73)	3257	7,2	4215	8,6	1563	4,2	1674	4,8
Obchodní služby	697	45,9	762	34,6	267	46,1	282	35,8
Finanční služby	25	36,0	240	70,8	4	50,0	54	63,0
Odvětví méně intenzivních znalostí	978	47,3	901	40,2	327	22,0	297	27,6
Obchodní služby	925	50,1	840	42,5	309	23,3	268	30,2

Pramen: ČSÚ.

Při srovnání náročnosti jednotlivých odvětví na **aktivity výzkumu a vývoje (VaV intenzita)** je zřejmá její v průměru zatím nízká úroveň v České republice, která pro zpracovatelský průmysl dosahuje zhruba třetinové hodnoty oproti vyspělým zemím. Pouze v odvětví motorových vozidel (a v menší míře i ostatních dopravních zařízení) se VaV intenzita v ČR alespoň mírně přibližuje hodnotě opravňující k zařazení do odvětví s vyšší technologickou náročností. Nejextrémnější kontrast je možno sledovat v případě odvětví kancelářských strojů a počítačů (řazeného ve vyspělých zemích do skupiny s vysokou technologickou náročností), jehož VaV intenzita se v ČR pohybuje na úrovni potravinářského či dřevařského průmyslu. V souhrnu je možno konstatovat, že žádné odvětví v ČR nedosahuje z hlediska intenzity aktivit výzkumu a

vývoje vysoké technologické náročnosti. Podle skutečně vykazované VaV intenzity by do skupiny s vyšší technologickou náročností v České republice mohla být řazena pouze odvětví výroby léčiv a již zmíněných motorových vozidel a případně i ostatních dopravních zařízení. Všechna ostatní odvětví zpracovatelského průmyslu spadají spíše do skupiny s nižší či nízkou technologickou náročností.

Tabulka 43: Struktura podniků podle typu inovace v ČR (v %)

	Produkt	Proces	Prod. /proces	Organ.	Market.	Org./ mark.
Celkem ČR	20,0	23,9	29,1	32,8	16,7	36,2
Dobývání nerostných surovin	11,9	19,4	22,1	33,9	9,1	34,7
Zpracovatelský průmysl celkem	30,8	32,7	40,9	37,2	20,0	41,1
Průmysl potravinářský a tabákový	39,6	32,9	45,2	32,9	27,4	37,3
Textilní a kožedělný průmysl	19,8	16,9	24,3	27,4	22,5	34,2
Dřevozprac., papír. prům. a vydav. činnosti	18,1	26,6	29,7	30,7	16,8	33,0
Koksování a chemický průmysl	61,2	51,0	66,9	50,9	37,1	58,9
Výroba plastů a ost. nekov. miner. výrobků	37,4	37,4	44,4	44,3	23,2	47,1
Výroba kovů a kovárenských výrobků	26,9	34,7	40,7	35,5	18,2	40,5
Výroba strojů a zařízení	37,9	42,7	52,7	45,9	15,0	49,3
Výroba elektrických a optických přístrojů	34,0	36,6	46,5	43,2	16,5	45,4
Výroba dopravních prostředků	44,1	43,2	54,8	47,8	20,8	50,9
Výr. nábytku, zp. druh.surovin a ost. zpr. prům.	21,9	18,3	27,3	30,1	17,0	32,6
Výroba a rozvod elektřiny, plynu a vody	10,9	24,4	25,6	30,9	4,4	31,2
Stavebnictví	7,9	13,4	15,9	30,5	7,8	31,9
Služby celkem	16,2	20,7	24,8	30,4	17,2	34,1
Obchod, opravy motor. vozidel	14,2	20,4	23,8	31,4	19,9	36,6
Ubytování a stravování	8,1	11,5	14,5	17,9	12,1	20,5
Doprava, skladování, pošty a telekomunikace	16,2	17,9	22,4	27,5	13,6	28,8
Finanční zprostředkování	47,7	40,2	55,9	60,2	33,3	61,4
Činnost v oblasti nemovitostí	9,0	13,0	14,4	17,4	8,3	18,9
Pronájem strojů a přístrojů	18,7	33,1	36,0	35,3	11,2	39,6
Činnost v oblasti výpoč. techniky	56,5	44,9	62,8	48,3	35,4	59,2
Výzkum a vývoj	58,2	48,5	64,7	51,4	18,4	53,7
Ostatní podnikatelské činnosti	16,5	23,6	26,0	34,5	13,5	35,5

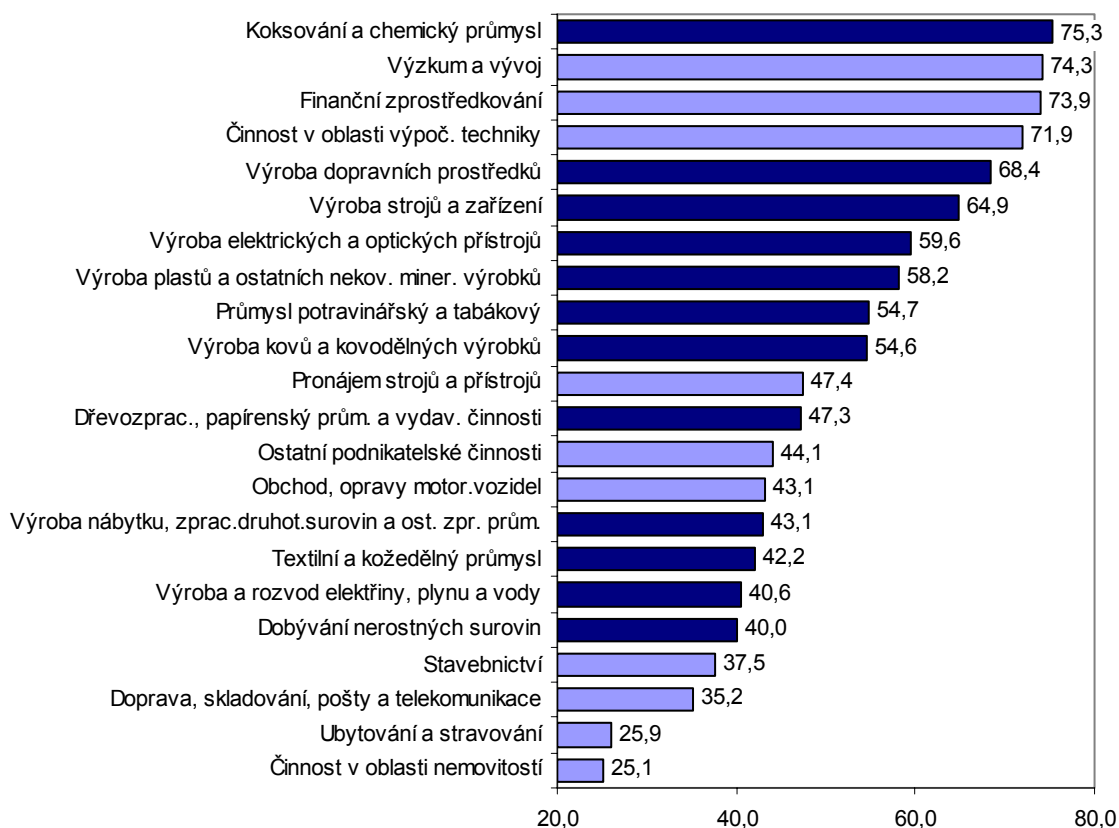
Pramen: ČSÚ (2006), vlastní úpravy.

Na **odvětvové úrovni** jsou vyjádřeny podíly inovujících podniků z celkového počtu podniků podle typu inovace²⁵ a v souhrnu podíl podniků s alespoň jednou technickou nebo netechnickou inovací. Toto srovnání ukazuje značné meziodvětvové odlišnosti úrovně inovačních aktivit i jejich struktury. Některá odvětví vykazují vyšší podíl technických inovací oproti netechnickým – potravinářství, koksování a chemie, stroje a zařízení, elektrické a optické přístroje, dopravní prostředky, činnosti v oblasti výpočetní techniky, výzkum a vývoj. Výraznější převahu netechnických inovací vykazují zejména odvětví dobývání nerostných surovin, textilní a kožedělný průmysl, výroba nábytku a většina odvětví služeb.

Z hlediska odvětvových odlišností podle **podílu inovujících podniků** (s alespoň jedním typem technické nebo netechnické inovace) je stanoveno celkové pořadí, kde na předních místech dominuje koksárenství a chemický průmysl s převahou technických inovací (tj. odvětví se střední technologickou náročností) následovaný třemi odvětvími znalostně náročných služeb (výzkum a vývoj, výpočetní technika a finanční zprostředkování – v prvních dvou případech opět převažují technické inovace, v posledním případě netechnické) a poté skupinou odvětví zpracovatelského průmyslu řazených do různých úrovní technologické náročnosti od vysoké (elektrické a optické přístroje), přes střední (stroje a zařízení, dopravní prostředky, výroba kovů, výroba plastů) po nízkou (potravinářství) - většinou

s převahou netechnických inovací (kromě potravinářství a výroby plastů). Mezi odvětví s vyšší inovační výkonností tedy v České republice patří i některé aktivity řazené ve standardních klasifikacích k technologicky méně náročným.

Obrázek 20: Podíly podniků s alespoň jednou inovací v ČR podle odvětví (v %)



Pramen: ČSÚ (2006), vlastní úpravy.

Jednoznačně nejúspěšnějším odvětvím z hlediska **souhrnného indikátoru konkurenceschopnosti** (viz box 8) je výroba dopravních prostředků (tabulka 44). K celkovému prvnímu pořadí přispěly zejména vysoký podíl výdajů na výzkum a vývoj na tržbách a vysoký podíl zahraničního kapitálu. Přední místa v pořadí odvětví však výroba dopravních prostředků zabírá také díky vysoké úrovni a dynamice produktivity práce a vysoké vývozní výkonnosti. Naopak podprůměrný je podíl vysoce kvalifikovaných zaměstnanců, a to necelá čtvrtina, což je nízká hodnota zejména ve srovnání se sektorem služeb, ale i např. s odvětvím všeobecného strojírenství. Poměrně nízká je také hodnota multiplikátoru produkce jako schopnosti přímo i nepřímo přenášet poptávkové impulsy do ostatních odvětví v ekonomice.

³⁵ **Inovace produktu** představuje zavedení zboží nebo služeb nových nebo významně zlepšených s ohledem na jejich charakteristiky nebo zamýšlené užití. To zahrnuje významná zlepšení v technických specifikacích, komponentech a materiálech, software, uživatelské vstřícnosti nebo jiných funkčních charakteristikách. **Procesní inovace** představuje zavedení nové nebo významně zlepšené produkce anebo dodavatelských metod. To zahrnuje významné změny v technice, zařízení a/nebo softwaru. **Marketingová inovace** představuje zavedení nové marketingové metody obsahující významné změny v designu produktu nebo balení, umístění produktu, podpoře produktu či ocenění. **Organizační inovace** představuje zavedení nové organizační metody v podnikových obchodních praktikách, organizaci pracovního místa nebo externích vztazích, viz ČSÚ (2006).

Tabulka 44: Pořadí odvětví v ČR podle souhrnného indexu konkurenceschopnosti

DM	Výroba dopravních prostředků	5,4
J	Peněžnictví, pojišťovnictví	6,3
DK	Výroba strojů a zařízení	7,0
DH + DI	Vyr. plastů a ostatních nekovových výrobků	7,7
DL	Výroba elektrických a optických přístrojů	7,7
E	Výroba elektřiny, plynu, vody a tepla	8,1
DF + DG	Koksování a chemický průmysl	8,4
DJ	Výroba kovů a kovodělných výrobků	9,1
K	Služby pro podniky, služby v oblasti nemovitostí	9,4
C	Dobývání nerostných surovin	9,6
DB + DC	Textilní a kožedělný průmysl	10,7
DA	Potravinářský a tabákový průmysl	10,9
G + H + I	Obchod, pohostinství, ubytování, doprava	10,9
DD + DE	Dřevozpracující, papírenský prům.	11,1
DN	Výroba nábytku, zpracování druhotných surovin	11,7
F	Stavebnictví	12,1
L - P	Ostatní služby	12,3
A + B	Zemědělství, lesnictví, rybolov	12,4

Pramen: ČSÚ, vlastní propočty.

Na druhém místě v pořadí konkurenceschopnosti odvětví se umístilo peněžnictví a pojišťovnictví, a to na rozdíl od výroby dopravních prostředků zejména díky vysokému podílu více kvalifikovaných pracovníků a vysokého multiplikátoru produkce, naopak mezi shodné charakteristiky patří vysoký podíl zahraničních investic v odvětví a vysoká úroveň produktivity práce. Na třetím místě z hlediska souhrnného ukazatele konkurenceschopnosti se nachází výroba strojů a zařízení, která má ze všech srovnávaných odvětví nejvyšší podíl produkce určené na vývoz a vyznačuje se vysokou dynamikou produktivity práce. Výrazně nadprůměrný je v odvětví strojírenství také podíl výdajů na výzkum a vývoj, byť s výrazným odstupem od výroby dopravních prostředků.

Box 8: Souhrnný indikátor konkurenceschopnosti odvětví (SIKO) je prostým aritmetickým průměrem pořadí jednotlivých odvětví podle sedmi dílčích ukazatelů. Je zřejmé, že pořadí jednotlivých odvětví je dáno mimo jiné i zvolenou agregací jednotlivých aktivit, která je v některých případech značně heterogenní z hlediska měřených charakteristik.

- 1. Úroveň produktivity práce** vyjadřuje relativní úroveň přidané hodnoty na zaměstnance v daném odvětví vůči průměru celé ekonomiky (ČR = 100 %).
- 2. Dynamika produktivity práce** jako průměrné reálné tempo růstu produktivity práce v posledních 5 letech a vyjadřuje rychlost konvergence produktivity v jednotlivých odvětvích.
- 3. Podíl vývozu na produkci** je ukazatelem exportní výkonnosti a vyjadřuje schopnost odvětví uplatnit svou produkci na zahraničních trzích. Tento ukazatel je počítán za všechny odvětví, v sektoru služeb jsou však jeho hodnoty relativně nízké vůči primárnímu a sekundárnímu sektoru, což je dáno neobchodovatelným charakterem většiny služeb.
- 4. Podíl více kvalifikovaných zaměstnanců** je vyjádřen jako podíl zaměstnanců v kategorii KZAM 1 – 3 na celkovém počtu zaměstnanců v odvětví. Tento ukazatel aproximuje míru náročnosti odvětví na kvalifikovanou pracovní sílu.
- 5. Podíl výdajů na výzkum a vývoj na tržbách** odvětví vyjadřuje náročnost daného odvětví na výzkum a vývoj. V rámci ČR jsou hodnoty velmi nízké, významnějších hodnot dosahuje pouze výroba dopravních prostředků a služby pro podnikatele (zahrnující odvětví „Výzkum a vývoj“).
- 6. Podíl podniků pod zahraniční kontrolou podle HPH** vyjadřuje míru zahraničních investic v daném odvětví, která je obecně spojována s vyšší produktivitou, inovační aktivitou a konkurenceschopností na globálním trhu.
- 7. Multiplikátor produkce** je ukazatel odvozený ze symetrické input-output tabulky a vyjadřuje schopnost daného odvětví přenášet poptávkový impuls na další odvětví v ekonomice. Čím vyšší je jeho hodnota, tím větší celkový dopad bude mít peněžní jednotka utracená konečnými uživateli na celkovou produkční výkonnost dané ekonomiky.

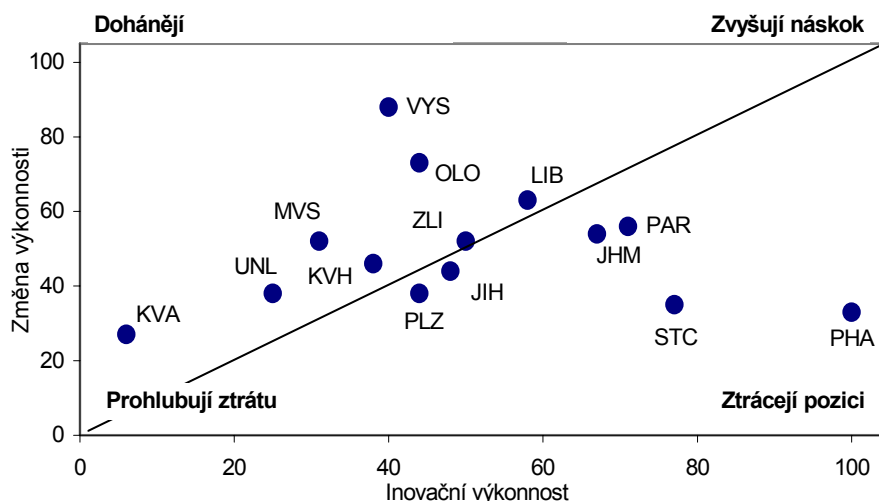
3.5 Regionální charakteristiky konvergence

Hodnocení regionální ekonomické a inovační výkonnosti na úrovni krajů (NUTS 3) je provedeno podle výsledné pozice a její změny v čase. Ekonomická výkonnost je chápána jako rámcový předpoklad i výsledek regionální konkurenceschopnosti. Podrobněji jsou následně hodnoceny klíčové ukazatele inovační (kvalitativně založené) výkonnosti a jejich dynamika.

Pro výchozí hodnocení regionální konkurenceschopnosti je zvolen komplex ukazatelů vytvářejících souhrnný **index ekonomické výkonnosti**. Index zahrnuje ukazatele HDP na obyvatele (ekonomická úroveň), produktivity práce, míry nezaměstnanosti a tvorby hrubého fixního kapitálu na obyvatele. Souhrnná úroveň je vyjádřena jako průměr percentil, které odrážejí pořadí kraje v rámci jednotlivých dílčích ukazatelů (v případě míry nezaměstnanosti je použito obrácené pořadí).¹ Ekonomická úroveň a její vývoj v čase samozřejmě působí příznivě na další vývoj konkurenceschopnosti (tzv. pozitivní kruh konkurenceschopnosti), včetně inovační výkonnosti. Souvisejícím příznivým faktorem je rovněž kvalita života daná např. životním prostředím, vybaveností infrastruktury, nízkou mírou kriminality atd.

Při srovnání **úrovně a změny ekonomické výkonnosti** (viz Obr. 21) je zřejmé pokračující prohlubování regionálních disparit v České republice po roce 2001. Regiony s vysokou ekonomickou výkonností si udržují i dobré pořadí v dynamice růstu ekonomických ukazatelů, a to zejména Středočeský a Plzeňský kraj. Jde o regiony, kam v devadesátých letech směřovalo nejvíce zahraničních investic do nových výrobních závodů, a které díky své geografické poloze příznivě ovlivnila vyspělost sousedních regionů. Na opačném konci žebříčku stojí zejména Karlovarský a Liberecký kraj. Jde o regiony bez významnějších center, s koncentrací převážně jednodušších forem zpracovatelského průmyslu. V případě Karlovarska zaostávají tradičně silná odvětví výroby skla, keramiky a výroby kovodělných výrobků, v případě Liberecka jde především o úpadek odvětví textilního průmyslu, výroby skla a keramiky, problémy těchto odvětví se pak promítají i v zaostávání odvětví služeb.

Obrázek 21: Souhrnné porovnání úrovně a dynamiky vývoje ekonomické výkonnosti krajů (úroveň roku 2005, dynamika 2005/2001), percentily



Pramen: ČSÚ, vlastní propočty.

Určité oživení lze pozorovat v jinak v méně rozvinutých moravských regionech. V Moravskoslezském kraji se rozhodujícím faktorem oživení stala zejména výroba oceli, v Olomouckém kraji pak řada odvětví zpracovatelského, např. elektrotechnického průmyslu. Značný nárůst přidané hodnoty v chemickém průmyslu a ve výrobě elektřiny je příčinou zlepšující se pozice Ústeckého kraje. Pozice zdaleka nejvýkonnějšího regionu Prahy je z hlediska dynamiky vývoje podstatně horší. Příčinou je výrazný nárůst průmyslové produkce, která je

koncentrována v ostatních regionech. Efekty vstupu do EU a investičních pobídek, které stojí za současným růstem české ekonomiky, nemohou být v Praze v takové míře využity (což bude pokračovat zřejmě i nadále i kvůli nižším prostředkům ze strukturálních fondů EU).

Základní údaje o **aktivitách výzkumu a vývoje** na krajské úrovni ukazuje Tab. 45. V tomto srovnání výrazně vybočuje pozice Prahy v případě výdajů i zaměstnanosti s výjimkou náročnosti přidané hodnoty na výzkum a vývoj. Druhé významné centrum inovační výkonnosti představuje Jihomoravský kraj. Oproti tomu pozice Moravskoslezského kraje je dlouhodobě výrazně podprůměrná. Relativně velmi příznivá je pozice Středočeského kraje zejména díky koncentraci výzkumných kapacit automobilového průmyslu. Mezi kraji jsou značné rozdíly v úrovni relativní intenzity výzkumných aktivit (zaměstnanost ve výzkumu a vývoji ve srovnání s výdaji na výzkum a vývoj na obyvatele nebo náročnost regionálního HDP na výzkum a vývoj).

Tabulka 45: Výdaje a zaměstnanost ve výzkumu a vývoji

	Výdaje na obyvatele, ČR = 100		Výdaje v % HDP (GERD)		Zaměstnanost na tisíc obyvatel		Struktura zaměstnanosti v %	
	2001	2005	2001	2005	2001	2005	2001	2005
ČR	100	100	1,20	1,42	5,1	6,4	100,0	100,0
PHA	314	327	1,83	2,22	18,1	22,7	40,7	40,8
STC	232	181	3,00	2,76	3,7	4,4	8,0	7,7
JHC	47	62	0,62	0,99	3,0	3,9	3,6	3,7
PLZ	43	50	0,55	0,74	3,3	4,2	3,5	3,5
KVA	8	6	0,12	0,11	0,8	0,5	0,4	0,2
UNL	22	17	0,33	0,30	1,2	1,2	2,0	1,5
LIB	61	63	0,84	1,12	3,4	3,7	2,8	2,5
KVH	45	52	0,59	0,82	2,8	4,1	3,0	3,5
PAR	71	78	1,01	1,35	4,0	5,2	3,9	4,0
VYS	22	34	0,31	0,57	1,1	1,7	1,1	1,3
JHM	97	100	1,27	1,54	8,0	10,1	17,6	17,4
OLO	42	52	0,64	0,95	2,9	4,7	3,6	4,6
ZLI	42	65	0,60	1,14	2,4	3,8	2,8	3,4
MVS	50	42	0,78	0,73	2,9	3,1	7,1	5,9

Pramen: ČSÚ – Ukazatele výzkumu a vývoje v ČR za roky 2001–2005; vlastní výpočty.

Z hlediska technologické a znalostní náročnosti je hodnocena **struktura regionální přidané hodnoty**. Technologicky náročná odvětví průmyslu a služeb jsou seskupena podle klasifikace OKEČ (odvětvová klasifikace ekonomických činností).³⁷ Regiony vytvářející vyšší podíl své

³⁶ Pro hodnocení relativní úspěšnosti krajů u konkrétních ukazatelů je nevhodnější porovnat hodnoty ukazatele s průměrnou hodnotou za ČR. Pokud chceme souhrnně porovnávat více ukazatelů, je kvůli přiřazení stejné váhy regionálním odlišnostem u všech ukazatelů vhodnější porovnat pořadí jednotlivých krajů. V našem případě pořadí hodnotíme prostřednictvím percentil, vyjadřujících procento regionů, které u sledovaného ukazatele dosahují horších hodnot než sledovaný kraj. Stejným způsobem hodnotíme dosaženou úroveň sledovaných ukazatelů i regionální úspěšnost ve vývoji v čase, která je určující pro posouzení rovnováhy regionálního rozvoje. K porovnání stejné časové řady dostupné u všech zvolených ukazatelů je použit ve všech případech vývoj za posledních pět let (kromě PZI).

³⁷ Klasifikace je pro regionální statistiku mírně upravena na dvojmístnou úroveň OKEČ (podle metodologie používané v EUROSTATu). Mezi technologicky náročná patří odvětví: 30 – výroba kancelářských strojů a počítačů, 32 – výroba rádiových, televizních a spojovacích zařízení a přístrojů, 33 – výroba zdravotnických, přesných optických a časoměrných přístrojů. Do uvedeného přehledu zařazujeme i technologicky středně náročná odvětví: 24 – výroba chemických látek, přípravků, léčiv a chemických vláken, 29 – výroba a opravy strojů a zařízení, 31 – výroba elektrických strojů a zařízení, 34 – výroba motorových vozidel, přívěsů a návěsů, 35 – výroba ostatních dopravních prostředků a zařízení. Do technologicky náročných služeb řadíme podle kritéria objemu výdajů na vědu a výzkum odvětví 64 – spoje, 72 – činnosti v oblasti výpočetní techniky a 73 – výzkum a vývoj.

přidané hodnoty v těchto odvětví mají předpoklad pro rychlejší růst HDP a dosahují vyšší míry konkurenceschopnosti na světových trzích.³⁸ Pomineme-li opět výjimečnou pozici Prahy, vykazuje nejvyšší úroveň hrubé přidané hodnoty na pracovníka v technologicky a znalostně náročných aktivitách Středočeský kraj následovaný Pardubickým a Královohradeckým krajem (s výrazným zvýšením oproti roku 2002). Naopak nejhorší je pozice Karlovarského, Moravskoslezského a Ústeckého kraje.

Tabulka 46 ukazuje postavení krajů ČR v **úrovni a dynamice vývoje** nejvýznamnějších ukazatelů inovační výkonnosti. Pro hodnocení jsou zvoleny ukazatele výdajů na výzkum a vývoj, přímých zahraničních investic a hrubé přidané hodnoty v technologicky náročných odvětvích (vše v poměru na obyvatele) a podíl vysokoškoláků v celkové pracovní síle. Souhrnná úroveň je pak vyjádřena jako průměr percentil, které určují pořadí kraje v rámci jednotlivých dílčích ukazatelů.

Tabulka 46: Srovnání ukazatelů inovační výkonnosti krajů a jejich vývoje

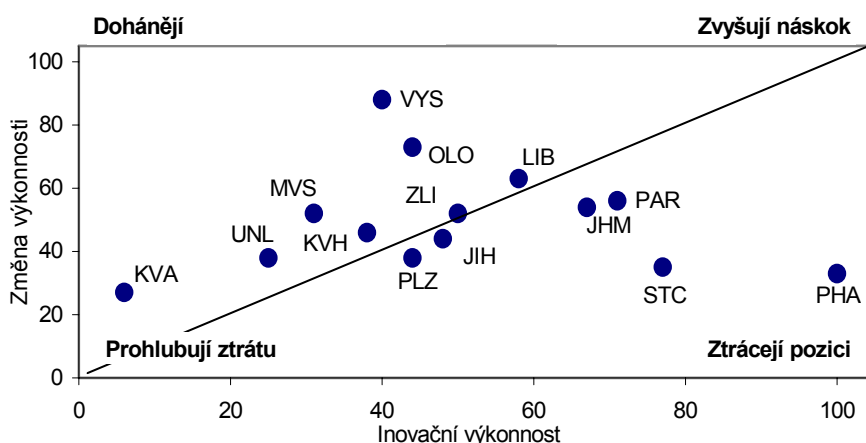
	Výdaje na VaV na obyvatele		Stav PZI na obyvatele		Techn. náročnost HPH/obyvatel		VŠ v % pracovní síly		Souhrnná inovační výkonnost	
	2005	2005/2001	2004	2004/2000	2005	2005/2002	2005	2005/2001	2005	změna
PHA	100	46	100	54	100	0	100	31	100	33
STC	92	8	92	8	92	38	31	85	77	35
JHC	54	85	46	15	38	23	54	54	48	44
PLZ	31	69	69	23	54	54	23	8	44	38
KVA	0	0	15	38	0	46	8	23	6	27
UNL	8	15	77	0	15	100	0	38	25	38
LIB	62	31	85	100	69	62	15	62	58	63
KVH	38	62	0	46	77	77	38	0	38	46
PAR	77	54	54	62	85	15	69	92	71	56
VYS	15	92	38	92	62	69	46	100	40	88
JHM	85	38	62	69	31	31	92	77	67	54
OLO	46	77	23	77	23	92	85	46	44	73
ZLI	69	100	8	31	46	8	77	69	50	52
MVS	23	23	31	85	8	85	62	15	31	52

Pramen: ČSÚ – Regionální účty 2005, Ukazatele výzkumu a vývoje v ČR; ČNB; vlastní výpočty.

Srovnání obou hledisek souhrnného **hodnocení inovační výkonnosti** na krajské úrovni přibližuje Obr. 22. U některých krajů je zřejmé poměrně nerovnoměrné rozložení pozic mezi úrovní a dynamikou vývoje faktorů inovační schopnosti. Hlavní město Praha, které dosahuje jednoznačně nejlepších výsledků ve všech sledovaných ukazatelích, je při hodnocení jejich dynamiky na druhé nejhorší pozici. Příčinou je především slabá pozice v rozvoji technologicky náročného průmyslu a v nárůstu počtu vysokoškoláků. To je způsobeno směřováním moderních investic v průmyslu do jiných krajů podporované např. vytvářením podmínek pro investory různými pobídkami. Nové vysokoškolské kapacity se také přesunují spíše do mimopražských regionů. Na výsledcích za Středočeský kraj je patrné, že přes stále dobré výsledky v ekonomické výkonnosti jsou nové zahraniční investice a rozvoj technologicky vyspělých odvětví situovány v posledních letech spíše do jiných krajů. Může zde působit obava z nedostatku pracovních sil v okolí Prahy, směřování investičních pobídek do pohraničních regionů, skutečnost, že největší centrum středočeského regionu leží vlastně mimo území kraje atd.

³⁸ Regionální údaje jsou spočítány za místní jednotky v členění na NUTS 3 a jejich regionální reprezentativnost je vysoká.

Obrázek 22: Souhrnné porovnání úrovně a dynamiky vývoje inovační schopnosti krajů (úroveň roku 2005, dynamika 2005/2001), percentily



Pramen: ČSÚ, vlastní výpočty.

Nečekaně dobré pozice v dynamice vývoje inovační schopnosti dosahují kraje Vysočina a Olomoucký. Na Vysočině se dynamicky zvyšují především výdaje na výzkum a vývoj, které jsou zde tvořeny z 98 % podnikatelským sektorem, a rovněž přímé zahraniční investice. Oba faktory souvisí s rozvojem výroby dílů pro automobilový průmysl (koncern Bosch v Jihlavě). V Olomouckém kraji významně vzrostla přidaná hodnota v technologicky náročném průmyslu, zejména elektrotechnickém (jde zřejmě o vliv koncernu Philips v Hranicích na Moravě, byť jeho výsledky zůstávají za očekáváním). Zde je potřeba zmínit, že v případě nejzaostalejších regionů, kterými oba zmíněné kraje na konci devadesátých let byly, může přítomnost jedné větší zahraniční investice a s ní související státní podpory rozvoje infrastruktury a vzdělávání znamenat výrazný dopad na dynamiku vývoje inovační i ekonomické výkonnosti. Příliš dobré perspektivy se nerýsují v kraji Karlovarském. Naopak v kraji Libereckém zejména příliv zahraničních investic dává naději na zlepšení hospodářského vývoje v budoucnosti.

3.6 Závěry k třetí části

- **Udržení makroekonomické rovnováhy** v přijatelných mezích zůstává vážným problémem všech středoevropských zemí. Příčinou je předstih domácí poptávky před růstem HDP, který se projevuje ve schodku obchodní bilance a nedostatek národních úspor ve vztahu k domácím investicím, který se odráží ve schodku běžného účtu platební bilance.
- **Záporné saldo výkonové bilance** (bilance zboží a služeb) mělo klesající tendenci a v České republice od roku 2005 a v Maďarsku v roce 2006 se přeměnilo do kladných hodnot. Pozitivní trend ve vývoji obchodní bilance byl ovlivněn přílivem přímých zahraničních investic a orientací podniků pod zahraniční kontrolou na export.
- **Míra investic** je relativně vysoká a převyšuje ve všech středoevropských zemích 20 % HDP a na Slovensku, Slovinsku a v České republice 25 % HDP. Tomu neodpovídá **míra národních úspor** a mezera mezi úsporami a investicemi musí být financována ze zahraničních zdrojů. Na klesající míře úspor se podílí zejména sektor domácností a vládních institucí.
- **Schodek běžného účtu** platební bilance je stále významněji ovlivňován odlivem prvotních důchodů do zahraničí ve formě mezd, reinvestovaných a repatriovaných

zisků a úroků. Vysoké schodky běžného účtu vykazuje v posledních dvou letech Slovensko (v průměru přes 8 % HDP) a Maďarsko (téměř 7 % HDP).

- Makroekonomická rovnováha je významně ovlivněna **deficity rozpočtů vládních institucí**. Enormně vysoké čisté výpůjčky vládního sektoru vykazuje v posledních letech Maďarsko a o souvislosti nerovnováhy veřejných financí s vnější nerovnováhou (dvojitý deficit) nemůže být pochyb. Nicméně i Česká republika, Polsko a Slovensko zápasí s udržením vládních deficitů pod hranicí danou maastrichtskými kritérii.
- Podniky pod zahraniční kontrolou mají v české ekonomice rostoucí význam – jejich podíl na tvorbě HDP lze v současné době odhadnout na přibližně 30 %. V klíčovém odvětví české ekonomiky – zpracovatelském průmyslu – je jejich penetrace nadprůměrně vysoká: firmy pod zahraniční kontrolou vytvářely v roce 2006 přibližně 66 % přidané hodnoty a 77 % zisku.
- Podíl podniků pod zahraniční kontrolou na přírůstku hrubé přidané hodnoty národního hospodářství je vyšší než jejich podíl na hrubé přidané hodnotě. Dynamika firem pod zahraniční kontrolou je vyšší než dynamika domácích firem. Rostoucí penetrace firem pod zahraniční kontrolou proto přispívá pozitivně k hospodářskému růstu. Za zlomové období v přínosu PZI pro hospodářský růst lze považovat přelom tisíciletí, kdy mezi lety 1999 a 2001 skokově stoupaly podíly firem pod zahraniční kontrolou na zaměstnanosti, přidané hodnotě a exportu. V tomto období také ekonomika zaznamenává obrat ke stabilnímu růstu a k urychlení procesu konvergence.
- Produktivita práce v sektoru nefinančních firem je v sektoru firem pod zahraniční kontrolou přibližně o polovinu vyšší než v sektoru domácích soukromých firem. PZI tím zakládají duální struktury ekonomiky, kdy výkonnost domácího sektoru trvale zaostává za výkonností firem pod zahraniční kontrolou. Zmírňování rozdílů v efektivnosti je pouze pozvolné a odvětvově diferencované.
- Jednou z příčin tohoto stavu je nepružný trh práce, který představuje důležitý kanál transferu pozitivních efektů PZI do sektoru domácích firem. Analýza souvislostí mezi přílivem PZI, vývojem volných pracovních míst a nezaměstnanosti na regionální úrovni indikuje závažnost strukturálních problémů trhu práce. Zahraniční investoři sice vytvářejí nová pracovní místa, a to i v regionech, tradičně postižených vysokou mírou nezaměstnanosti, ale čeští nezaměstnaní je z velké části nejsou schopni a/nebo ochotni využít. Vzhledem k tomu, že řada zahraničních investorů zaměstnává velkou část zahraničních pracovníků (především z Polska a Slovenska), tak domácí investiční pobídky pomáhají částečně řešit zahraniční nezaměstnanost.
- Zvyšující se penetrace podniků pod zahraniční kontrolou v ekonomice, společně s jejich trvale vyšší výkonností má za následek rostoucí koncentraci zisku do sektoru firem pod zahraniční kontrolou. Tento fakt má minimálně dvě makroekonomické implikace. Zaprvé je zde vazba na oblast vnější rovnováhy, zadruhé se mění proporce mezi tvorbou a užitím produktu.
- PZI začínají hrát důležitou úlohu v oblasti vnější rovnováhy. Příliv PZI pro ekonomiku vytváří s určitým zpožděním přímé náklady, reprezentované platbami spojenými s předchozím přílivem PZI – jedná se o reinvestice zisku, platby dividend z PZI a úroky z PZI. Bilance výnosů, kam tyto platby spadají v platební bilanci, se stala rozhodující položkou vývoje na běžném účtu. Na rostoucím schodku bilance

výnosů (v roce 2006 5,7 % HDP) má hlavní podíl negativní saldo v oblasti PZI (v r. 2006 5,3 % HDP).

- Platby dividend (repatriace zisku) představují reálný odliv prostředků ze země, re-investice neznamenají reálný odliv ze země, ale jedná se též o prostředky, které nejsou ve vlastnictví rezidentů. Dlouhodobě se projevuje tendence od reinvestic zisku k jeho repatriaci (v roce 2006 poprvé převýšil objem dividend výši reinvestic). Rostoucí význam podniků pod zahraniční kontrolou a jejich rostoucí výnosnost v kombinaci s posunem od reinvestování zisku k výplatě dividend vytváří do budoucna v oblasti vnější rovnováhy rizikový prostor. Toto riziko by mohlo být aktuální především v období ERM II, kdy bude třeba udržet měnový kurz ve stanovených mantinelech.
- K nejdynamičtěji se vyvíjejícím odvětvím v ČR patří elektrotechnický průmysl, tj. výroba kancelářských strojů a počítačů a komunikačních technologií. Toto odvětví se vyznačuje vysokým (téměř 100%) podíl produkce určené na vývoz, zároveň však převážnou část komponent dováží a vytváří v české ekonomice velmi nízkou přidanou hodnotu. Přestože tato odvětví jsou řazena mezi tzv. high-tech, fáze produkčního řetězce umístěné v ČR se vyznačují jen velmi nízkou mírou investic do výzkumu a vývoje a mají spíše charakter montážních operací. Nízké jednotkové pracovní náklady spolu s geografickou polohou jsou také hlavní konkurenční výhodou ČR pro tato odvětví. Pokud se nezmění jejich charakter s ohledem na kvalifikační a inovační náročnost, s rostoucí úrovní mezd bude růst riziko přesunu těchto odvětví do zemí s nižšími pracovními náklady.
- K pilířům české ekonomiky patří středně technologicky náročná odvětví s dlouhou tradicí, a to zejména výroba dopravních prostředků a strojírenský průmysl. Vyznačují se vysokou mírou vývozní výkonnosti a přitom zde není tak vysoká míra dovozní náročnosti jako v případě elektrotechnického průmyslu, což má příznivé dopady na saldo obchodní bilance. Výrazný je vliv zejména automobilového průmyslu na další odvětví v ekonomice prostřednictvím dodavatelsko-odběratelských vazeb (výroba pryžových a plastových výrobků, sklářský průmysl).
- Jak strojírenství, zejména automobilový průmysl poměrně výrazně investují do výzkumu a vývoje a kvalifikace svých zaměstnanců. Je to dáno do značné míry situací na trhu práce, kdy je problematické najít zejména kvalifikovanější pracovníky. To vede k outsourcingu v personální oblasti a najímání zahraničních pracovníků. Uvedená situace má za následek silný tlak na růst mezd, který byl doposud vyrovnáván rostoucí produktivitou práce. Do budoucna není u těchto odvětví pravděpodobný přesun výroby do levnějších destinací, s rostoucími jednotkovými pracovními náklady však může docházet k útlumu investic a stabilizaci úrovně produkce.
- Do skupiny odvětví, která zažívají útlum, lze zařadit především textilní a oděvní průmysl. Zejména oděvní průmysl je ohrožen konkencí levnějších asijských zemí (kromě Číny zejména Turecko a Bangladěš). V textilním průmyslu je konkurenceschopná oblast technických textilií, kde existuje poměrně silná spolupráce s aplikovaným výzkumem. V oděvním průmyslu si pozici drží firmy zaměřené na prodej módních a stylových kolekcí (např. OP Prostějov), kde jsou schopny dosahovat relativně vysokých ziskových marží. V rámci zachování konkurenční výhody se však v ČR soustředí spíše tvůrčí návrhářské činnosti, zatímco mechanické, pracovní náročné fáze výroby jsou zadávány do levnějších zemí.

- Z analýzy vývoje ukazatelů regionální makroekonomické výkonnosti je patrná přetrvávající nerovnoměrnost hospodářského vývoje krajů v České republice po roce 2001. Makroekonomické ukazatele potvrzují mimořádné postavení a dynamiku hlavního města Prahy a velmi úspěšný rozvoj Středočeského a Plzeňského kraje. Na opačném konci žebříčku stojí zejména Karlovarský a Liberecký kraj, tedy regiony, které se potýkaly s úpadkem převažujících jednodušších forem zpracovatelského průmyslu. Od roku 2004 dochází k většímu ekonomickému rozvoji také v některých strukturálně postižených regionech. To se projevuje především ve vysokém nárůstu HDP v Moravskoslezském kraji, který byl ovlivněn významně celosvětovým oživením ocelářského průmyslu.
- Ukazatele inovační výkonnosti naznačují na druhou stranu jisté známky obratu v prohlubování regionálních disparit. Dynamika vývoje ukazatelů vědy a výzkumu, technologicky náročné hrubé přidané hodnoty a vysokoškolsky vzdělané populace je v Praze ve srovnání s ostatními kraji spíše podprůměrná. Výchozí pozice Prahy jsou však u většiny ukazatelů inovační výkonnosti s ostatními kraji nesrovnatelné a vysoká srovnávací základna limituje možnosti dalšího růstu. Dlouhodobě nepříznivě se vyvíjejí ukazatele inovační výkonnosti Karlovarského, Ústeckého a Moravskoslezského kraje. Naproti tomu v této kategorii ukazatelů jsou vidět výrazná tempa nárůstu v některých dosud zaostávajících regionech (Vysočina, Olomoucký kraj). To je způsobeno nízkou výchozí srovnávací základnou a směřováním investičních pobídek v posledních letech do těchto regionů.
- Vlivem ukončení průmyslové restrukturalizace, která provázela ekonomickou transformaci a vlivem výrazného růstu průmyslové produkce v posledních letech, dochází k většímu rozvoji také v mimopražských regionech. Efekt těchto změn bude pravděpodobně přetrvávat i v nejbližších letech a navíc bude doprovázen aktivnější regionální politikou EU ve prospěch zaostalejších krajů, a to minimálně do roku 2013, kdy končí období současného rámce rozpočtové politiky EU. Samotné prohlubování regionálních disparit v posledních letech není důvodem ke znepokojení vzhledem k jeho omezenému rozsahu, který neohrozil sociální stabilitu a hlavně skutečnosti, že šlo o přirozený jev dokladující hloubku strukturálních změn, kterými v uplynulých letech musela procházet česká ekonomika.

Literatura

- Balassa, B.:** The Purchasing-Power Parity Doctrine: A Reappraisal. *The Journal of Political Economy*, 1964, č. 6, s. 584–596.
- Barro, R. J., Sala-i-Martin, X.:** *Economic Growth* (2nd edition). Cambridge, MA, MIT Press 2004.
- Bergstrand, J. H.:** Structural Determinants of Real Exchange Rates and National Price Levels: Some Empirical Evidence. *American Economic Review*, 1991, č. 81, s. 325–334.
- Bhawatti, J. N.:** Why are Services Cheaper in the Poorer Countries? *Economic Journal*, 1984, s. 279–286.
- Brook, A-M.:** The challenges of EMU accession faced by catching-up countries: A Slovak Republic case study. OECD, OECD Economic Department Working Paper No. 444, September 2005.
- Bulíř, A., Hurník, J.:** The Maastricht inflation criterion: How unpleasant is purgatory? *Economic Systems*, 2006, č. 6, s. 385–404.
- Buseti, F., Forni, L., Harvey, A., Venditti, F.:** Inflation Convergence and Divergence within the European Monetary Union. ECB, Working Paper No. 574, January 2006.
- Chen, D., Dahlman, C.:** The Knowledge Economy, the KAM Methodology and World Bank Operations. Washington, World Bank Institute 2005. Working Paper No. 37256.
- Clague, C. K.:** Determinants of National Price Levels: Some Empirical Results. *Review of Economics and Statistics*, 1986, č. 68, s. 302–323.
- Čihák, M., Holub, T.:** Convergence of Relative Prices and Inflation in Central and Eastern Europe. Washington, IMF, September 2001, Working Paper No. 124 (a).
- Čihák, M., Holub, T.:** Cenová konvergence k EU – pár nezodpovězených otázek. *Finance a úvěr*, 2001, č. 6, s. 331–349 (b).
- Čihák, M., Holub, T.:** Price convergence to the EU: What do the 1999 ICP data tell us? Praha, ČNB 2003, CNB Working paper No. 2 (a).
- Čihák, M., Holub, T.:** Price convergence: What can the Balassa-Samuelson model tell us? Praha, ČNB 2003, CNB Working paper No. 8 (b).
- ČNB:** Statistika platební bilance. Praha, Česká národní banka 2006.
- ČNB:** Statistika platební bilance. Praha, Česká národní banka, 2007.
- www.cnb.cz/www.cnb.cz/cz/statistika/platebni_bilance_stat/publikace_pb/STATPB_CS.PDF
- ČSÚ:** Evropský systém účtů – ESA 1995. Praha, Český statistický úřad 2000.
- ČSÚ:** Čtvrtletní národní účty ČR. Praha, Český statistický úřad 2005 a 2006, různá vydání.
- ČSÚ:** Roční národní účty. Praha, Český statistický úřad 2006 (a).
- ČSÚ:** Investice a ekonomický růst v České republice: kam se ztrácí vysoká míra investic? Analýzy. Číslo jednací: 1681/2006 – 2530, kód: 1135-06. Praha, ČSÚ 2006 (b).
- ČSÚ:** Zdroje HDP a jejich užití v letech 1995 až 2005. Analýzy. Číslo jednací: 610/2006, kód: 1124-05. Praha, ČSÚ 2006 (c).
- ČSÚ:** Čtvrtletní národní účty, 4.čtvrtletí 2006, Praha, ČSÚ, 9.3.2007 (a), www.czso.cz
- ČSÚ:** Roční národní účty, Praha, aktualizace k 2.10.2006, ČSÚ, 2007 (b), www.czso.cz
- ČSÚ:** Změny v sektoru domácností ČR – úspory a zadluženost v období 1995 až 2005. Analýzy. Číslo jednací: 1450/2005, kód: 1533-05. Praha, ČSÚ 2006 (d).
- ČSÚ:** Krajské ročenky 2005. ČSÚ, Praha, 11/2006.
- ČSÚ:** Regionální účty 2005. ČSÚ, Praha, 11/2006.
- ČSÚ:** Údaje databáze KROK. ČSÚ, Praha. URL: www.czso.cz.
- ČSÚ:** Ukazatele výzkumu a vývoje v ČR za roky 2001, 2002, 2003, 2004, 2005. ČSÚ, Praha.
- Dabowski, M.:** EMU enlargement: A progress report. CESifo, Munich, CESifo Forum, No. 1, 2007.
- De Grauwe, P.:** On monetary and political union. CESifo, Munich, CESifo Forum, No. 4, 2006.
- Dobrinsky, R.:** Nominal versus Real Convergence: The Balancing Act for New EU Entrants. WIIW Spring Seminar Wider Europe: Opportunities and Future Challenges. (Mimeo). Vienna, The Vienna Institute for International Economic Studies, 2006.
- Dobrinsky, R., Hesse, D., Traeger, R.:** Understanding the Long-Term Growth Performance of the East European and CIS Economies, UN ECE, Discussion Paper Series, No.9, March 2006.
- ECFIN:** Portugal's boom and bust: lessons for euro newcomers. European Commission, Directorate General ECFIN – Economic and Financial Affairs. Brussels, 2006.
- ECFIN:** Economic Forecasts. Spring 2007. European Commission, Directorate General ECFIN – Economic and Financial Affairs. Brussels, 2007 (a).

- ECFIN:** Statistical Annex of European Economy. Spring 2007. Brussels, European Commission, Directorate General ECFIN – Economic and Financial Affairs 2007(b).
- Égert, B.:** Nominal and Real Convergence in Estonia: The Balassa-Samuelson (Dis)Connection. William Davidson Institute Working Paper No. 556, April 2003.
- Égert, B.:** Real Convergence, Price Level Convergence and Inflation. [Příspěvek na konferenci ICEG EC: Growth and Jobs: Challenges to the Lisbon Strategy and European Competitiveness.] Budapest, 6. – 7. 4. 2006.
- EUROSTAT:** National Accounts, 2007a.
http://epp.eurostat.ec.eu.int/portal/page?_pageid=0,1136173,0_45570701&_dad=portal&_schema=PORTAL
- EUROSTAT:** Structural Indicators, 2007b.
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,45323734&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/&product=STRIND_ECOBAC&depth=2
- Fischer J., Fischer J.:** Měříme správně hrubý domácí produkt? *Statistika*, 2005, č. 3, s. 177-187.
- Gligorov, V., Podkaminer, L. et al.:** Private Consumption and Flourishing Exports Keep the Region on High Growth Track. Vienna, The Vienna Institute for International Economic Studies, Research Reports No. 335, February 2007.
- Hájek, M.:** Zdroje růstu, souhrnná produktivita faktorů a struktura v České republice, *Politická ekonomie*, č. 2, 2006, s. 170-190.
- IMF:** World Economic Outlook. Washington, různá vydání.
- IMF:** The Government Finance Statistics Manual. Washington, IMF 2001.
- IMF:** Balance of Payments Manual. Washington, IMF 1993.
- Kadeřábková, A., Spěváček, V., Žák, M.:** *Růst, stabilita a konkurenceschopnost II (aktuální problémy české ekonomiky při vstupu do EU)*. Praha, Linde 2004.
- Kadeřábková, A. a kol.:** *Ročenka konkurenceschopnosti české ekonomiky*. Praha, Linde 2005.
- Kadeřábková, A. a kol.:** *Ročenka konkurenceschopnosti české ekonomiky. Analýza*. Praha, Linde 2006.
- Kahoun, J.:** Regionální rozdíly ekonomické výkonnosti ČR, *Bulletin CES VŠEM*, 2007, č. 10, s. 5–8.
- Kahoun, J.:** Ukazatele regionální konkurenceschopnosti v České republice. Praha, CES VŠEM 2006 (podkladová studie).
- Kohli, U.:** Real GDP, Real domestic income, and Terms-of-trade Changes. *Journal of International Economics*, January 2004, Issue 1, s. 83–106.
- Kovács, A. M. (ed.):** On the estimated size of the Balassa-Samuelson effect in five Central and Eastern European countries. Nation Bank of Hungary, *NBH Working Paper* No. 5, July 2002.
- Koza, P., Sivicki, G. (ed.):** Poland. Competitiveness report 2006. The Role of Innovation. Warsaw School of Economics, World Economy Research Institute, 2006.
- Kravis, I. B., Heston, A., Summers, R.:** *World Product and Income: International Comparison of Real GDP*. Baltimore, Johns Hopkins Press 1982.
- Lewis, J.:** Hitting and Hoping? Meeting the Exchange Rate and Inflation Criteria During a Period of Nominal Convergence. DNB Working Paper No. 130, 2007.
- Lojschová, A.:** Estimating the Impact of the Balassa-Samuelson Effect in Transition Economies. Vienna, HIS, Economic Series No. 140, October 2003.
- Loužek, M. (ed.):** Měříme správně HDP? *Sborník textů CEP*, č. 39. Centrum pro ekonomiku a politiku, Praha 2005.
- Lutz, M.:** Price Convergence under EMU? First Estimates. University of St. Gallen, Department of Economic, Working Paper Series No. 8, 2002.
- Maier, P., Cavelaars, P.:** EMU Enlargements and Convergence of Price Levels: Lessons from the German Reunification. Central Bank of Netherlands, Monetary and Economic Policy Department, MEB Series No. 6, 2003.
- Mihaljek, D., Klau, M.:** The Balassa-Samuelson Effect in Central Europe: A Disaggregated Analysis. BIS, 2003, BIS Working Paper No. 143.
- MF ČR:** Konvergenční program České republiky. Praha, Ministerstvo financí ČR, 2007.
- MF ČR:** Makroekonomická predikce České republiky. Praha, Ministerstvo financí ČR, různá vydání.
- Ministerstvo financí ČR:** Makroekonomická predikce české republiky. MF ČR, Praha, duben 2007.
- Nachtigal, V., Tomšík, V.:** *Konvergence zemí střední a východní Evropy k Evropské unii*. Praha, Linde 2002.

- Nestić, D.:** Price Level Convergence: Croatia, Transition Countries and the EU. Zagreb, Croatian National Bank June 2005. CNB Working Paper No. W – 13.
- OECD:** *Purchasing Power Parities and Real Expenditures*. Benchmark year 1996. Paris, OECD 2000.
- OECD:** *Purchasing Power Parities and Real Expenditures*. Benchmark year 1999. Paris, OECD 2002.
- OECD:** *Purchasing Power Parities and Real Expenditures*. Benchmark year 2002. Paris, OECD 2005.
- OECD:** *National Accounts of OECD Countries*. Paris, OECD 2006 (a).
- OECD:** *OECD Economic Outlook*. Paris, OECD, různá vydání.
- OECD:** Alternative Measures of Well-Being. *Social, employment and migration working papers No. 33*. OECD, Paris, February 2006.
- OECD:** *Economic Policy Reforms: Going for Growth*. Paris, OECD 2006.
- OECD:** Alternative Measures of Well-Being. *Statistics in Brief No. 11*. Paris, OECD, May 2006.
- Podkaminer, L., Stehrer, R.:** Hungary, Slovakia and the Czech Republic: Longer-term Growth Prospects. Vienna, WIIW 2006, Research Report 330.
- Rojíček, M.:** Strukturální analýza české ekonomiky. Praha, CES VŠEM 2007, Working Paper No. 3.
- Samuelson, P. A.:** Facets of Balass-Samuelson Thirty Years Later. *Review of International Economics*, 1994, č. 2, s. 191–225.
- Sfreddo, C.:** Growth in Switzerland: Is the Picture Really that Gloomy? *CREA Institute for Applied Macroeconomics, Ecole des HEC*. University of Lausanne, 2004.
- Schreyer, P., Koechlin, F.:** Purchasing Power Parities – Measurement and Uses. OECD Statistics Brief, March 2002, č. 3.
- Skořepa, M.:** K rozdílům v cenových hladinách mezi ČR a Německem. *Finance a úvěr*, 2001, č. 6, s. 350–363.
- Spěváček, V.:** Parita kupní síly – nástroj mezinárodních srovnávání. *Politická ekonomie*, 2003, č. 1, s. 59–78.
- Spěváček, V.:** Vývoj české ekonomiky ve světle ukazatelů reálného důchodu. CES VŠEM Working Paper No 2. Praha 2005 (b).
- Spěváček, V., Vintrová, R.:** Jak rychle rostla česká ekonomika? *Ekonom*, 2005, č. 16, s. 50–53.
- Spěváček, V., Vintrová, R., Hájek, M., Žďárek, V.:** Makroekonomický vývoj České republiky v letech 1996–2004. *Politická ekonomie*, 2006, č. 2, s. 147–169.
- Spěváček, V.:** Makroekonomická rovnováha české ekonomiky v letech 1995 až 2005. *Politická ekonomie*, 2006, č. 6, s. 742–761.
- UN:** *System of National Accounts 1993*. Brussels/Luxembourg, New York, Paris, Washington, D.C., 1993.
- Viner, J.:** *Studies in the Theory of International Trade* (first edition). New York, Harper & Brothers Publishers, 1937.
- Vintrová, R.:** Co neodhaluje HDP při analýze ekonomického růstu a reálné konvergence. Praha, CES VŠEM 2005, Working Paper No 1.
- Vintrová, R.:** What GDP Indicators Do Not Tell You: Alternative Indicators of Economic Growth and Real Convergence. *Finance a úvěr*, 2005, č. 11–12, s. 579–595 (b).
- WIIW:** WIIW Handbook of Statistics 2006. Vienna, The Vienna Institute for International Economic Studies, 2006.
- World Bank: Knowledge Assessment Matrix 2006. World Bank, Washington, 2006. URL: www.worldbank.org/kam.
- Žďárek, V.:** Nominální konvergence v České republice – vybrané aspekty a důsledky. Praha, CES VŠEM 2006, Working Paper No. 6.
- Žďárek, V.:** Strukturální aspekty cenové konvergence. In: Kadeřábková, A. a kol.: Růst, stabilita a konkurenceschopnost III. Linde, Praha 2007.

Process of Convergence in the New EU Central European Countries (EU-5)

Abstract:

The study is focused on the process of convergence in five Central European countries which became EU Member States (EU-5) in May 2004. The first chapter examines economic growth and the progress in real convergence. Real growth of GDP strongly accelerated in the years 2004-2006 in most countries. This acceleration is linked with the entry to the EU and may be attributable to many factors, particularly to foreign direct investment. On the supply side the contribution of total factor productivity has become decisive and on the demand side beside domestic demand positive role played the foreign trade. Alternative indicators, namely the gross national income and real gross domestic income, were used to assess the significance of primary incomes outflow and terms of trade changes for the countries concerned. In this respect rather large differences among countries persist. Second part examines the issue of nominal convergence, *i.e.* convergence of prices, wages and other nominal indicators. This study also discusses potential pitfalls concerning nominal and real convergence. The third chapter shows some structural aspects of sustainable convergence which necessitate greater attention of economic policy. Keeping macroeconomic stability of Central European countries in acceptable boundaries represents a serious problem. Positive tendency can be seen in foreign trade balance. Current account balance looks less favourable due to negative balance of incomes expressing bigger outflow of primary incomes in relation to their inflow. Public finance can be identified as the weakest chain link of macroeconomic balance. However, the macroeconomic stability indicators reveal substantial differences among countries. Then, the position of the Czech Republic is evaluated within a comprehensive assessment framework of knowledge-based economy as designed by the World Bank (Knowledge Assessment Matrix). The assessment includes the key indicators of economic performance and institutional quality (as enabling factors) and the knowledge pillars, *i.e.* innovation performance and human resource quality, and information and communication technology infrastructure. The final part is devoted to the structural aspects of development. One of the views is industrial structure, where the characteristics of the industry groups by technological and knowledge intensity are explored. The role of manufacturing is emphasized, dynamics of which is closely linked with the foreign trade development. The relative position of individual industries is concentrated in the scale of so called overall indicator of competitiveness. The other structural aspect of competitiveness is look at development of regions. The analysis at the regional level includes the economic and innovation performance as the precondition and result of competitiveness.

Key words: nominal convergence, real convergence, price level, real exchange rate, methodology, Balassa-Samuelson effect, knowledge economy, structural views, new EU Member States

JEL Classification: E31, F15, F31, P22, O11

Obsah

Úvod – výzvy pro udržitelnou růstovou výkonnost a konkurenceschopnost	2
1. Ekonomická výkonnost a proces reálné konvergence	3
1.1 Vývoj růstové výkonnosti	3
1.2 Klíčové faktory růstu HDP na straně nabídky	5
1.3 Alternativní ukazatele ekonomické výkonnosti	7
1.4 Zužování mezery v ekonomické úrovni	10
1.5 Závěry k první části	10
2. Nominální konvergence a cenová konkurenceschopnost	11
2.1 Konvergence cenových úrovní	11
2.2 Strukturální aspekty vývoje cenové úrovně	14
2.3 Zkušenosti z vývoje nominální konvergence v Evropě	16
2.4 Rozpory reálné a nominální konvergence a důsledky pro přijetí eura	19
2.5 Konvergence pracovních nákladů a vývoj cenové konkurenceschopnosti	23
2.6 Závěry k druhé části	26
3. Strukturální aspekty udržitelné rychlosti konvergence	28
3.1 Makroekonomická nerovnováha	28
3.2 Vliv přímých zahraničních investic na postup reálné konvergence	36
Příliv PZI a význam firem pod zahraniční kontrolou pro zvyšování hospodářské výkonnosti ČR	36
Problém duální ekonomické struktury	40
3.3 Strukturální charakteristiky znalostní konvergence	43
3.4 Odvětvové charakteristiky reálné konvergence	49
3.5 Regionální charakteristiky konvergence	56
3.6 Závěry k třetí části	59
Literatura	63
Obsah	66

Dosud vyšlo:

- WP CES VŠEM 1/2005. Vintrová, R.: Co neodhaluje HDP při analýze ekonomického růstu a reálné konvergence.
- WP CES VŠEM 2/2005. Spěváček, V.: Ekonomický růst České republiky ve světle ukazatelů reálného důchodu.
- WP CES VŠEM 3/2005. Vymětal, P., Žák, M.: Vývoj institucí a ekonomická výkonnost.
- WP CES VŠEM 4/2005. Müller K.: Institucionální kontext inovačně založené ekonomiky.
- WP CES VŠEM 5/2005. Hájek, M.: Ekonomický růst a souhrnná produktivita faktorů v České republice v letech 1992-2004.
- WP CES VŠEM 6/2005. Hrach, K., Mihola, J.: Souhrnné ukazatele – poznámky k jejich určování.
- WP CES VŠEM 7/2005. Kadeřábková, A.: Kvalitativní náročnost české ekonomiky.
- WP CES VŠEM 8/2005. Kadeřábková, A. a kol.: Metodologické hodnocení národní konkurenceschopnosti.
- WP CES VŠEM 9/2005. Basl, J., Pour, J.: Informační společnost a ICT.
- WP CES VŠEM 10/2005. Müller, K.: Institutional Analysis of Innovation System.
- WP CES VŠEM 11/2005. Spěváček, V., Vintrová, R., Hájek, M., Žďárek, V.: Růst, stabilita a konvergence české ekonomiky v letech 1996-2004.
- WP CES VŠEM 12/2005. Kadeřábková, A., Müller, K.: Národní inovační systémy – výzkumné a vývojové zdroje, infrastrukturní předpoklady.
- WP CES VŠEM 13/2005. Žák, M.: Kvalita správy: hodnocení a měření.
- WP CES VŠEM 14/2005. Kavalíř, V.: Hodnocení corporate governance v ČR.
- WP CES VŠEM 15/2005. Kadeřábková, A., Šmejkal, V.: Podmínky podnikání v České republice v mezinárodním srovnání 2005.
- WP CES VŠEM 1/2006. Rojíček, M.: Strukturální analýza české ekonomiky.
- WP CES VŠEM 2/2006. Kadeřábková, A.: Kvalitativně založená konkurenční výhoda ČR v mezinárodním srovnání.
- WP CES VŠEM 3/2006. Müller, K., Srholec, M.: Národní inovační systémy – podnikové zdroje a podnikatelské prostředí.
- WP CES VŠEM 4/2006. Spěváček, V.: Národohospodářská poptávka a makro-ekonomická rovnováha.
- WP CES VŠEM 5/2006. Vintrová, R.: Reálná a nominální konvergence české ekonomiky k Evropské unii.
- WP CES VŠEM 6/2006. Žďárek, V.: Nominální konvergence v České republice – vybrané důsledky a implikace.
- WP CES VŠEM 7/2006. Zamrazilová, E.: Přímé zahraniční investice v ČR: makro-ekonomické souvislosti.
- WP CES VŠEM 8/2006. Žák, M., Gregorová, L.: Institucionální kvalita, regulace a byrokracie.
- WP CES VŠEM 9/2006. Šmejkal, V.: Podmínky podnikání v ČR v mezinárodním srovnání.
- WP CES VŠEM 10/2006. Kadeřábková, A.: Kvalitativně založená konkurenční výhoda ČR v globalizované ekonomice.
- WP CES VŠEM 11/2006. Rojíček, M.: Konkurenceschopnost odvětví v České republice.
- WP CES VŠEM 12/2006. Basl, J., Pour, J.: Kvalita podnikové informatiky v kontextu informační společnosti
- WP CES VŠEM 1/2007. Müller, K.: Institucionální faktory růstu výkonnosti národních inovačních systémů
- WP CES VŠEM 2/2007. Pazour, M.: Inovace ve službách – koncepční rámec
- WP CES VŠEM 3/2007. Rojíček, M.: Strukturální analýza české ekonomiky
- WP CES VŠEM 4/2007. Kadeřábková, A.: Strukturální charakteristiky konkurenceschopnosti české ekonomiky
- WP CES VŠEM 5/2007. Kahoun, J.: Ukazatele regionální konkurenceschopnosti v České republice

Centrum ekonomických studií Vysoké školy ekonomie a managementu
www.cesvsem.cz

Centrum ekonomických studií VŠEM je výzkumné pracoviště Vysoké školy ekonomie a managementu a působí v rámci Grantového fondu VŠEM. Výzkum je zaměřen zejména na analýzu faktorů konkurenceschopnosti české ekonomiky v mezinárodním srovnání a na identifikaci souvisejících hospodářsko politických implikací pro podporu ekonomického dohánění a přechodu na znalostně založenou ekonomiku. Realizace výzkumných aktivit probíhá od roku 2005 v rámci dvou dlouhodobých výzkumných projektů (Růstová výkonnost a kvalitativní konkurenceschopnost české ekonomiky, GAČR402/05/2210; Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky, MŠMT 1M0524). Tematicky je výzkum zaměřen na čtyři dílčí oblasti: (1) Růstová výkonnost a stabilita, (2) Institucionální kvalita, (3) Konkurenční výhoda a inovační výkonnost, (4) Kvalita lidských zdrojů (realizovaná Národní observatoří zaměstnanosti a vzdělávání).

Working Paper CES VŠEM

Redakční rada:

Doc. Ing. Anna Kadeřábková, Ph.D.
Doc. Ing. Karel Müller, CSc
Prof. Ing. Vojtěch Spěváček, DrSc.
Prof. Ing. Milan Žák, CSc.

Redaktorka textu:

Ing. Hana Rosická

